

**KEHF SÛRESİNİN KIRÂATLER YÖNÜNDEN
İNCELENMESİ**

İbrahim ÜNLÜ

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Numan ÇAKIR
2019**

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KEHF SÛRESİNİN KİRÂATLER YÖNÜNDE İNCELENMESİ
(Recitation Kehf Sura Investigation of Kiraat)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim ÜNLÜ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Numan ÇAKIR

Bayburt
Haziran, 2019

TEŐEKKÜR

Bu araştırmayı hazırlarken her aşamasında benden desteğini esirgemeyen başta danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Numan ÇAKIR'a ve Doç. Dr. Mustafa Atilla AKDEMİR'e sonsuz Őukranlarımı sunarım.

Gayret bizden, yardım ve muvaffakiyet Yüce Allâh'tandır.

ÖZ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KEHF SÛRESİNİN KİRÂATLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ
İbrahim ÜNLÜ
2019, 129 sayfa

Kehf sûresinin kırâatler yönünden incelenmesi adlı bu çalışma ile söz konusu sûrenin tamamı, hem mütevâtir ve meşhur kırâatler açısından hem de şâz kırâatler açısından ele alınmıştır. İçeriği yönüyle Yüce Allah'ın varlığı ve birliği, inkâr edenlerin tutumlarının karşısında Hz. Peygamber'e öğütler, Ashâb-ı Kehf, Hızır ve Zülkarneyn'in kıssaları, mümin ve inkâr edenlerin dünya ve ahiretteki durumları gibi konuları barındıran sûre, aynı zamanda manaya kısmen etkisi olan kırâat farklılıklarını da barındırmaktadır. Bu araştırma, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı ve metodu üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde kırâat ilmine genel bir bakış başlığı altında kırâatin ıstılahları, konusu, gayesi, faydası, tarihçesi, çeşitleri ve kırâat ilminde tarîkler hakkında genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise, araştırmanın temel hedefi olan Kehf sûresi kırâatler açısından ele alınarak önce sûrenin kapsamlı tanıtımı yapılmış, ardından sûrede manaya kısmen etkisi olan kırâatler ferşü'l-hurûf ve usûl yönünden sırasıyla ele alınmıştır. Daha sonra Hz. Osman mushafı ile Abdullah b. Mes'ûd Mushafı arasında Kehf sûresi ile ilgili farklılıklar ve bu bölümün en son konusu olarak sûrede geçen şâz kırâatler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler; Kur'an, Kehf Sûresi, Kırâatler, Mushaflar.

ABSTRACT
MASTER THESIS
RECITATION KEHF SURA INVESTIGATION OF KIRAAT
İbrahim ÜNLÜ
2019, 129 pages

In this study, the study of the Surah al-Kehf in terms of shamanism, the whole of the surah was discussed in terms of both the shaman and the famous shaman's and the shah shari'ah. The existence and unity of Almighty Allah in terms of content, the opposite of the attitude of those who deny the Prophet. The advice of the Prophet, Ashâb-ı Kehf, Hızır and Zulkarneyn, parables, believers and those who deny the situation in the world and the Hereafter, which contains issues such as, at the same time, partly affect the meaning of the divisions also contain. This research consists of an introduction and two parts. In the introduction, the subject, aim and method of the research are emphasized. In the first chapter, general information about the style, the subject, the purpose, the history, the varieties and the tariqs in the literature are given. In the second chapter, the Kehf surah, which is the main objective of the study, was discussed in terms of the pieces, firstly, the comprehensive presentation of the surrogate was done, then the parts which had a partial effect on the meaning of the nature were discussed in order respectively. Then, the differences between Mushaf and Abdullah b. Masood Mushafi, which are written according to the fictitious shaman, and the last subject of this chapter are discussed.

Key Words: The Quran, Surah al-Kehf, Readings, Mushaflar.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
A. Araştırmanın Konusu.....	1
B. Araştırmanın Amacı.....	1
C. Araştırmanın Metodu.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

KİRÂAT İLMİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. KİRÂAT İSTİLAHLARI	4
1.2. KİRÂAT İLMİNİN KONUSU	9
1.3. KİRÂAT İLMİNİN GAYESİ	9
1.4. KİRÂAT İLMİNİN FAYDASI	10
1.5. KİRÂAT İLMİNİN TARİHÇESİ.....	11
1.5.1. Hz. Peygamber (a.s) Devri	11
1.5.2. Sahâbe Devri	13
1.5.3. Kırâat İmâmları ve Râvileri.....	15
1.5.3.1. Nâfi‘ b. Ebî Nuaym	15
1.5.3.2. Abdullah b. Kesîr ed-Dârî	16
1.5.3.3. Ebû Amr el-Basrî.....	17

1.5.3.4. İbn Âmir eş-Şâmî	17
1.5.3.5. Âsım b. Ebi'n-Necûd.....	18
1.5.3.6. Hamza b. Habîb el-Kûfî.....	19
1.5.3.7. Kisâi el-Kûfî	19
1.5.3.8. Ebû Ca'fer Yezid b. el-Ka'ka'	20
1.5.3.9. Ya'kûb b. İshâk el-Hadremî	20
1.5.3.10. Halef bin Hişam el-Bezzâz	21
1.6. KIRÂAT ÇEŞİTLERİ	22
1.6.1. Mütevâtir Kırâat	22
1.6.2. Meşhûr Kırâat	22
1.6.3. Âhad Kırâat	23
1.6.4. Şâz Kırâat	23
1.6.5. Mevzû Kırâat	23
1.6.6. Müdrec Kırâat	24
1.7. KIRÂAT İLMİNDE TARİKLER.....	24
1.7.1. Seb'a Tarîki	24
1.7.2. Aşere Tarîki	24
1.7.3. Teysîr Tarîki	25
1.7.4. Şâtıbiyye Tarîki	25

İKİNCİ BÖLÜM

KEHF SÛRESİ VE KIRÂATLAR YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

2.1. KEHF SÛRESİ	25
2.1.1. Sûrenin Tanıtımı	25
2.1.2. Kehf Sûresinin Genel Muhtevası.....	27

2.1.3. Sûredeki Âyetlerin Konu Dağılımı.....	28
2.2. KEHF SÛRESİ VE KIRÂATLER YÖNÜNDE İNCELENMESİ.....	29
2.2.1. Kehf Sûresinde Manayı Etkilemeyen (Ferşü'l-Hurûf Yönünden) Kırâatler ve Yorumları	30
2.2.1.1. مِنْ لَدُنْهُ.....	30
2.2.1.2. يُبَيِّنُ.....	32
2.2.1.3. مَرْفَقًا.....	33
2.2.1.4. تَزَاوَرُ.....	35
2.2.1.5. وَتَحْسِبُهُمْ.....	36
2.2.1.6. وَوَلَّمِلْنٰتُ.....	37
2.2.1.7. بِوَرَقِكُمْ.....	39
2.2.1.8. مِائَةِ سِنِينَ.....	40
2.2.1.9. يُشْرِكُ.....	42
2.2.1.10. بِالْعَدْوَةِ.....	44
2.2.1.11. مِنْهَا.....	45
2.2.1.12. لِكِنَّا.....	46
2.2.1.13. تَكُنُ.....	48
2.2.1.14. الْحَقِّ.....	49
2.2.1.15. عَفْبًا.....	50
2.2.1.16. الرِّيَّاحُ.....	51
2.2.1.17. نُسَيِّرُ الْجِبَالَ.....	52
2.2.1.18. أَشْهَدْتُهُمْ.....	53
2.2.1.19. يَقُولُ.....	54
2.2.1.20. لِمَهْلِكِهِمْ.....	55
2.2.1.21. أَنْسَانِيَهُ.....	57
2.2.1.22. رُشْدًا.....	58
2.2.1.23. تَسْتَأْنِي.....	59

2.2.1.24. لِنُغْرَقَ.....	60
2.2.1.25. نُكْرًا.....	61
2.2.1.26. مِنْ لُدُنِي.....	63
2.2.1.27. لَتَّخَذْتِ.....	64
2.2.1.28. يُبْدِلُهُمَا.....	66
2.2.1.29. رُحْمًا.....	68
2.2.1.30. ثُمَّ اتَّبَعَ - ثُمَّ اتَّبَعَ - فَاتَّبَعَ.....	69
2.2.1.31. يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ.....	71
2.2.1.32. خَرْجًا.....	73
2.2.1.33. سَدًّا.....	74
2.2.1.34. مَا مَكَّنِّي.....	75
2.2.1.35. اُنْتُونِي.....	76
2.2.1.36. الصَّادِقِينَ.....	77
2.2.1.37. قَالَ اُنْتُونِي.....	79
2.2.1.38. اسْطَاعُوا.....	79
2.2.1.39. دَكَّاءَ.....	81
2.2.1.40. تَنْفَعًا.....	82
2.2.2. Kehf Sûresinde Manayı Kısmen Etkileyen (Ferşü'l-Hurûf Yönünden) Kırâatler	
ve Yorumları.....	83
2.2.2.1. ثَمْرٌ.....	83
2.2.2.2. الْوَلَايَةَ.....	85
2.2.2.3. فُبُلًّا.....	87
2.2.2.4. زَكِيَّةً.....	88
2.2.2.5. حَمِيَّةً.....	90
2.2.2.6. جَزَاءَ الْحُسْنَى.....	92
2.2.2.7. السَّيِّئِينَ.....	93
2.2.2.8. يَفْقَهُونَ.....	95

2.2.3. Kehf Sûresinde Bulunan Usûl Konusundaki İhtilaflar	96
2.2.4. Hz. Osman Döneminde Yazımında İttifak Edilen Mushaf ile Abdullah Bin Mes'ûd Mushafı Arasında Kehf Sûresi İle İlgili Farklılıklar	102
2.2.5. Kehf Sûresinde Geçen Şâz Kırâatler	104
SONUÇ	109
KAYNAKÇA	111
ÖZGEÇMİŞ	119

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhisselam
b.	: Bin
Bk./bk.	: Bakınız
DİA	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
EKEV	: Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
Haz./haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
h.	: Hicrî
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
md.	: Madde
Nşr./nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü, vefat tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh
Sad./sad.	: Sadeleştiren
s.a.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk./thk.	: Tahkik eden
Trc./trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
y.y.	: Yayıncı bilinmiyor

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Nüzûlünden günümüze kadar insanlığın kendisinde rahmet, hidâyet ve birçok müjde bulduğu ilâhi bir kaynak olan Kur'ân, aynı zamanda İslâm medeniyetinin gelişip çoğalması ile beraber ortaya çıkan pek çok sorunun çözüme kavuşmasında İslâm bilginlerinin ve kırâat farklılıkları üzerinden Kur'ân'ın muhkemliği gibi konuları tartışmak isteyen müsteşriklerin kendisine müracaat ettikleri bir kitap olmuştur. Bu bağlamda kırâat farklılıkları Kur'ân ve tefsir tarihi açısından son derece önem arz etmektedir. Ayrıca, çoğunluğu lehçesel çeşitlilik olarak yorumlanan usûl ihtilafları İslâm toplumunun sosyal ve kültürel çeşitliliği ile de uyum sağlıyor ve insanlara Kur'ân tilavetinde bir ruhsat alanı açıyordu. Hz. Peygamber'in (a.s) işaret ve yönlendirmesi ile kontrol altında tutulan bu lehçesel çeşitlilik, onun vefatının akabinde, özellikle de Arap olmayan yeni toplumların İslamiyete dâhil olmalarıyla, beraberinde bazı yeni sıkıntı ve ihtilafların da belirmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu problemlerin ortadan kalkması, sahih ve mütevatir olanın zayıf ve asılsız rivayetlerden ayıklanması ihtiyacı için kırâat ilminin disiplinli bir şekilde ortaya çıkmasına zemin hazırlamış oldu.

Bu çalışmamızda, tedvin dönemi ile birlikte şekillenme sürecine giren ve zamanla zapt-u rapt altına alınarak netleşen sahih ve mütevatir kırâat mirasımıza ve kültürümüze dair bir örneği incelemeyi tercih ettik. Kırâat ihtilaflarının karakteristiğini Kehf sûresi bağlamında ele alarak, ihtiva ettiği ferş ve usûl çeşitliliğini sahih ve şâz kırâatler tasnifini de göz önünde bulundurarak incelemeye, kırâat imâmalarının farklı okuyuş şekillerini, tercih sebeplerini ve bu ihtilafların mana ve tefsire etkisini ilgili kaynaklardan yararlanarak ortaya koymaya çalışacağız.

Araştırmanın Amacı

Kur'ân-ı Kerim lafızlarının bir kısmında farklı okuyuş versiyonları olarak bizzat Hz. Peygamber tarafından talim edilen kırâat birikimi Hz. Osman tarafından mushafın cem' ve istinsahı ile koruma altına alınmıştır. Oluşturulan nüshalarda hareke ve noktalama işaretlerinin o dönemde henüz kullanılmaması, müşafehe mirasına muhalif bazı okuma hatalarının ortaya çıkmasına sebep olunca, öncelikle hareke ve noktalama işine başvurulmuş, akabinde mütevâtir kırâatler derlenerek, telakki ve müşâfehe birikimleri yazılı hale getirilmeye

başlanmıştır. Tedvin dönemiyle başlayan süreçte pekçok kırâat âlimi yetişmiş ve bu ilimle alakalı kıymetli eserler vücuda getirmişlerdir.

Kırâat alanında oluşmuş literatüre baktığımızda bu çalışmaların önemli bir kısmı yedi, sekiz ve on kırâat gibi sahih ve mütevatir olanları bir araya getirmeyi amaçlayan eserlerdir. Bir kısım çalışmalar da münferit sûre çalışmalarıdır. Bu çalışmalar ile kırâat farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmış, ortaya çıkan anlam zenginliği, tefsir çeşitliliği ve fikhî yaklaşımlara dikkat çekilmiştir.

Kehf sûresinin ihtiva ettiği Ashâb-ı Kehf, Hızır ve Zülkarneyn kıssaları, Ye’cûc ve Me’cûc hadisesi, inanç sahipleri ve inkâr edenlerin dünya ve ahiretteki durumlarına ilginç teşbihlerle yapılan yorumlar vb. gizemli konuları barındırması, ayrıca faziletli sûreler arasında bulunması ve halk arasında çokça okunmasıyla müstesna bir yerinin oluşu, bu sûre bağlamında bir alan çalışmasını tercih etmemizin en önemli etkenleri arasındadır.

Kehf sûresi, içerdiği kırâat ihtilaflarının tefsir âlimlerince yorumlanması ile ortaya çıkan mana renkleri ve ihtilafların karakteristiği ile de dikkat çekici bir sûredir. Nitekim sûrenin kırk dördüncü ayetinde geçen (الْوَالِيَةُ) kelimesinin vav (و) harfinin kesresi ile الْوَالِيَةُ şeklinde okunması ile ortaya çıkan mana “İşte burada egemenlik, hükümlanlık hak olan Allah içindir” şeklinde anlaşılırken; vav (و) harfinin fethası ile الْوَالِيَةُ şeklinde okunmasıyla; “İşte burada dostluk ve maûnet hak olan Allah’a mahsustur” şeklinde anlamlandırılmıştır.

Araştırmayı hazırlarken seçeceğimiz sûrenin orta hacimde bir sûre olmasını tercih ettik. Zira çok uzun bir sûreyi kırâatler bağlamında incelemek tezimizin hacmini zorlayabileceğinden kanaatimizce Kehf sûresi bu anlamda da uygun bir seçim oldu.

Hiz. Peygamber’in Kehf sûresinin faziletine dair buyurduğu hadisler ve özellikle Cum’a günleri okunmasına yönelik nakiller, bu sûrenin faziletli sûreler arasındaki yerini pekiştirmiş ve kültürümüzde farklı bir konum kazanmasını sağlamıştır. Dolayısıyla, böylesine tanınmış faziletli bir sûrenin kırâatler yönünden incelenmesi de bizi tercih noktasında etkileyen âmillerden olmuştur.

Sonuç olarak, sûrenin içerdiği kırâat ihtilaflarının tefsire yansımada ortaya çıkan nüans farklılıkları, ihtiva ettiği gizemli konular, faziletli sûreler arasındaki müstesna yeri, kültürümüz içerisindeki konumu, hacim olarak araştırılmaya olan uygunluğu ve daha önce sûrenin tamamının sahih ve şâz kırâatler bağlamında çalışılmamış olması gibi sebepler bu çalışmanın hazırlanmasında temel âmil olmuştur.

Araştırmanın Metodu

Tezimiz bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmı kırâat ilminin konusu, amacı ve metodu gibi çalışmamızın kapsamı hakkında bilgiler sunarken, birinci bölüm de kırâat ilmine dair temel ve kapsamlı konulardan bahsedilmiştir.

Çalışmanın ana omurgasını oluşturan ikinci bölümde ise, sûre hakkında temel bilgiler verildikten sonra sûrede bahsi geçen sahih ve şâz kırâat ihtilafları ele alınmıştır. Bu ihtilaflar, kırâat imâmları ve râvilerinin usüllerine göre kaynak eserlerden temellendirilerek, gerekli referans ve atıfları yerinde göstermek suretiyle tahlil edilmiştir.

Araştırmamızın ikinci bölümünde ferş ihtilaflarından bahsedilmiş, âyet tertibine göre görseiliği de düşünerek önce her âyetin Arapça metnine, hemen altında da *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'ân Yolu Tefsiri* ekseninde âyetin mealine yer verilmiştir. Daha sonra ise, kırâat açısından ilgili lafız, tefsirlerin ve lügatlerin perspektifinden değerlendirmeye tabi tutulmuş, hangi okuyuşun hangi manayı içerdiği ve hüccetlerinin ne olduğu hususunda îzâhlar yapılarak konu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Yine aynı bölümde usûl ihtilaflarından bahsederken, ihtilaflı kelime(ler) bazen tek olarak bazen de fonetik yönleri benzer olanlar birlikte yazılmak suretiyle rivâyet eden imâmlar zikredilmiştir.

Araştırmayı hazırlarken muteber pek çok klasik eserden faydalanılmış, ulaşma imkânı bulduğumuz temel kaynak eserler tercih edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda istifade edilen eserler arasında en çok müracaat ettiğimiz kaynak eserler şunlardır: İbnü'l- Cezerî'nin *en-Neşr*'i, Pâlûvî'nin *Zübdetü'l-İrfân*'ı, Dâni'nin *et-Teysîr*'i, Dimyâtî'nin *İthâf*'ı, ve M. Emin Efendi'nin *'Umdetü'l-Hullân* isimli eserleri sayılabilir.

Çalışmamızda kırâat tahlilleri yaparken gerek görülen yerlerde farklı lügatlerden faydalanılmış ancak kırâat âlimlerinin sıkça atıfta buldukları İbn Manzûr'un *Lisânü'l-'Arab*'ına da müracaat edilmiştir. Klasik ve yakın dönem kaynaklarının yanında son döneme ait eserler, ilgili tezler ve makaleler de sıklıkla başvurduğumuz kaynaklar arasında yer almıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİRÂAT İLMİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. KİRÂAT İSTİLAHLARI

Konuya başlamadan önce herhangi bir karışıklığa ve yanlış anlaşılmaya neden olmamak adına kırâat ıstılahlarını alfabetik sıralama ile özet olarak vereceğiz. Ancak sıralama yaparken önemine binaen bazı maddeleri başta ele alacağız.

1. Kırâat: Kırâat (القراءة) kelimesi Arap dilinde (القرء) kökünden semâî/kâide dışı bir masdar olup okumak, tilâvet etmek ve telaffuz etmek gibi manalara gelmektedir.¹ Aynı kökün Kur'ân şeklinde gelen mastarı da kırâat ile eş anlamlıdır.² Terim anlamı ile ilgili birçok görüş ileri sürülmüştür. Râgıp el-İsfahânî (ö. 502/1107) kırâati; “Tertilde harf ve kelimeleri birbirine katmaktır”³ şeklinde tarif ederken meşhur kırâat bilgini İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) “Kur'ân kelimelerinin nasıl okunacağını ve râvilerine nisbet etmek suretiyle bu kelimeler üzerinde farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir”⁴ şeklindeki tanımı kanaatimizce daha kapsayıcıdır. Dimyâtî (ö. 1117/1705) ise; “Kur'ân'ı nakledenlerin işitmeye dayalı, tahrîk (hareke verme), hazf (düşürme), isbât (hat üzerinde belli etme), teskîn (sükûn verme), vasl (bitiştirme), fasl (ayırma) ve ibdâl (değiştirilmesi) gibi farklı okunma şekillerinin ittifak ve ihtilaflarını bildiren ilimdir” şeklinde bir tarif yapmıştır.⁵

İbnü'l-Cezerî'nin yapmış olduğu bu tariften yola çıkarak kırâat ilmi, ele alınan lafızların edâ biçimlerini/keyfiyetlerini, farklılıklarını ve bunların yanında rivâyet zincirini de temel olarak nakledene nisbet edilmesidir.

¹ Ebü'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim *İbn Manzûr*, Lisânü'l-'Arab (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1119), “kre” md., 5: 3563.

² Tayyar Altıkulaç, “Kırâat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 25: 426.

³ Râgıp el-İsfahânî, *Mu'cemu müfredât-ı elfâzi'l-Kur'ân*, 4. Baskı (Beyrut: Dâru's-Şâmiyye, 2010), “kre” md., 668.

⁴ Ebü'l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mükriîn ve mürşidü'l-tâlibîn*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400/1980), 3; Abdülhamit Birişik, *Kırâat İlmî ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2004), 17.

⁵ Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî el-Bennâ, *İthâfü fûdalâi'l-beşer fi'l-kırâati'l-erbe'ate aşere*, thk. Enes Mihrah (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 5.

Kırâat şöyle de tarif edilmiştir: “Kırâat imâmları arasındaki Kur’ân kelimeleri üzerinde medd, kasr, hareke, sükûn, nokta ve i’râb yönünden farklı okuyuşlara kırâat denilmektedir.”⁶

Yukarıda aktarılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere kırâatlerdeki esaslardan birisi de hiç şüphesiz “nakl” meselesidir. Nakle itibar etmek için de bunun “güvenilir” olması gerekir. Kırâatlerin belirli bir düzen ve disiplin dâhilinde korunup nakledilmesi gayesiyle başlangıçtan bugüne kadar bu konu üzerinde hassasiyetle durulmuş ve tıpkı hadis ilminde olduğu gibi nakledilen kırâatler de sened zinciriyle birlikte nakledilmiştir.⁷

Bu konuda Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/661), Abdullah b. Mes’ûd (ö. 40/650) ve Zeyd b. Sâbit (ö. 44/665) gibi bazı sahâbîlerin Hz. Peygamber’den naklettikleri “Kırâat, uyulan bir sünnettir”⁸ hadisi, kırâatlerin “nakil ve işitmeye” dayalı olduğunu temellendirmede bir gerekçe olarak zikredilebilir. Zaten Kur’ân’ın bize naklinde de, metinden ziyade bu metnin sözlü naklinin (hâfızların/hâfızaların) daha aktif rol oynaması “işitme” ve “naklin” önemi açısından mühimdir.⁹

Kırâat ehli, kırâat ilmine dair ihtilafları kategorik anlamda ferşü’l-hurûf ve usûl şeklinde iki başlık olarak değerlendirmiştir. Bu iki kavram şu şekilde tarif edilebilir: Ferşü’l-hurûf, kelimedeki hareke veya harf değişikliği ile veya kelimenin yanındakiler ile yer değiştirmesi (takdîm-te’hîr) şeklinde oluşabilecek farklılıkları ihtiva eder.¹⁰ Usûl ise, her kırâat imâmı ve râvilerinin diğer imâmlarla olan ittifak veya ihtilaf ettikleri telaffuz keyfiyetine dair konulardır. Tecvid kuralları ve lehçe farklılıkları bu başlık altında değerlendirilir. Kelime yapısındaki değişiklikler ise buraya dâhil edilmez. (الصَّلَاة) kelimesinde (ل) harfinin tağlîz veya terkîk ile okunması gibi. (النَّارِ) ve (مُوسَى) örnekleriyle benzer formatta olan kelimelerin imâle, taklîl ve feth ile okunmaları gibi.

2. Kurrâ: Lügatta, okuyucu veya okuyan manalarına gelen kârî kelimesinin çoğuludur. Kırâat ilminde, yedi veya on kırâatin kendilerine isnâd edildiği meşhur imâmlara denilmektedir.¹¹

⁶ İsmail Karaçam, *Kırâat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatlerin Yorum Farklılıklarına Etkisi*, 2. Baskı (İstanbul: İFAV Yayınları, 2013), 73; Muhammed Müfid Yaray, *Kur’ân Nesline Kur’ân İlimleri* (İstanbul: Dua Yayıncılık, 2012), 56.

⁷ Abdurrahman Çetin, *Kırâatların Tefsire Etkisi*, (İstanbul: Ensar Neşriyat 2012), 83.

⁸ Abdülkayyûm Abdülğâfûr es-Sindî, *Safahât fi Ulûmi’l-Kırâat*, (Mekke: Mektebetü’l-İmdâd el-‘İlmi, 2013), 18; Ebû Bekr Ahmed b. Mûsa b. el-Abbâs et-Temîmî İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a fi’l-kırâ’ât*, thk. Şevki Dayfî, 2. Baskı (Kahire: Dâru’l-Meârif, 1980), 47.

⁹ Mehmet Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü* (Ankara: Fecr Yayınları, 2005), 13.

¹⁰ Mustafa Atilla Akdemir, *Kırâatler ve Kırâatlerin Kur’an-ı Anlamaya Etkisi*, Kur’an-ı Kerim, Erişim Tarihi: 11 Ocak 2019, <http://www.kuran-ikerim.org>.

¹¹ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, 68.

3. Rivâyet: R-v-y kökünden türetilmiş bir kelime olup bir şeyi taşıyan manasına gelmektedir. Bir diğer manası da nakletmektir. Kırâat ilminde rivâyet: “İmâmların râvîleri arasındaki farklılıklara ya da bir imâmdan bir râvîye nisbet edilen her ihtilafa denir”.¹²

İmâmdan rivâyeti nakleden kişiye “râvî” denilmektedir. Mesela: İmâm Âsım (ö. 127/745) kırâatindeki bir görüş Hasf (ö. 180/796) tarafından rivâyet edilmiş ise, ona “Âsım kırâatinin Hafs rivâyeti” denilmektedir. Ebû Bekr Şu‘be’den (ö. 193/809) alınmış ise, ona da “Âsım kırâatinin Şu‘be rivâyeti denilmektedir. Her iki râvî de (Hafs ve Şu‘be) rivâyette ittifak ederlerse, imâmlarına nisbetle Âsım kırâati denilir.¹³ Ezcümle kırâat imâmlarından kırâat vecihlerini doğrudan veya vasıtalı olarak alıp bunu kendisinden sonraki nesillere aktaranlara “râvî” denilmektedir.¹⁴

4. Tarîk: Lügatta “yol” manasına gelmekte iken, kırâat ilminde ise değişik manalara gelmektedir. Bir kırâat, eğer kırâat imâmına yetişemiyor, râvînin râvîsinde kalıyorsa buna tarîk denir.¹⁵ Diğer bir adıyla tarîk, râvîlerden sonra gelenlerin ihtilaflarına denir.¹⁶ Ayrıca, kırâat eğitiminde takip edilen kitap ve şahısların rivâyetlerine de tarîk denir. Kırâat imâmlarının râvîlerinin ikişer tarîki, ayrıca bu tarîk sahiplerinin de ikişer tarîki vardır.¹⁷

5. Tahkîk: Kelime manası itibariyle bir şeyin hakkını ziyade ve noksansız yerine getirmek hususunda mübalağa etmektir. Kırâat âlimlerine göre, her bir harfin hakkını tam olarak vermek, med ölçülerini mertebelerine göre yeterince uzatmak, hareketleri birbirinden ayırmak ve şeddeleri tam yapmak suretiyle ğunnelerin hakkını vermektir.¹⁸

6. Tedvîr: Tahkîk ile hadr arası orta bir okuyuş şeklidir. Tedvîrde medd-i munfasıl, medd-i muttasıl, medd-i âriz üç elif, medd-i lâzım ise dört elif miktarı uzatarak okunur.¹⁹

7. Hadr: Hadr tilâvette süratli okumaya denir. Kur’ân-ı Kerîm’i hadr ile okumak, yalnız okuyuştaki süratin artması demektir. Tecvîd kurallarına riâyet etmek şartıyla kelimeleri hızlı telaffuz etmek, medleri asgari ölçülerde çekmektir. Fakat tecvîd kâidelerinin ihmal edilmesi veya terkedilmesi demek değildir.²⁰ Hadr: Kırâatta medd-i munfasılı ve medd-i ârızı bir elif, medd-i muttasılı ise iki elif miktarı uzatarak hızlı okumaktır. Kırâat imâmlarından İbn Kesîr, Ebû Ca‘fer, Ebû Amr, Ya‘kûb ve Kâlûn’un rivâyetiyle Nafi‘in kırâatleri bu şekildedir.

¹² Karaçam, *Kırâat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri*, 79.

¹³ Ahmed el-Beylî, *el-İhtilâfu beyne’l-kırâat* (Hartüm: ed-Dârü’s-Südânîyye li’l-Kütüb, 1988), 85.

¹⁴ Siraceddin Öztoprak, *Kur’ân Kırâati* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2005), 63.

¹⁵ Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kırâat İlminin Ta’limi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 186.

¹⁶ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzûlü ve Kırâati*, 241.

¹⁷ Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Mühezzeb fi’l-kırâati’l-‘aşr ve tevcîhihâ min tarîki tayyibeti’n-Neşr* (Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye, 1997), 9-12.

¹⁸ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, 176.

¹⁹ Sıtkı Güllü, *Tecvîd Dersleri*, (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2006), 136.

²⁰ Güllü, *Tecvîd Dersleri*, s. 137; Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2009), 54.

Bu imâmlara, medd-i munfasılları bir elif, medd-i muttasılları ise iki elif çektikleri için ashâb-ı kasr da denir.²¹

8. Beyne (Taklîl): Taklîl, bir harfi, hemze ile med harfi arasında yayararak okumaktır. Yani fetha harekeyi, halis fetha ile kesre arasında, fethaya yakın bir tarzda meylettirmek suretiyle okumaktır.²² Mîsal: موسى kelimesinin (a) ve (e) arası bir sese meylederek okunması gibi.

9. Hazf: Lügatta, aradan çıkarma, eksiltme, silme ve düşürme gibi anlamlara gelir. Kırâat ıstılâhı olarak ise, bir harfi yazıda sureti kalmaksızın, yok etmektir.²³ Mîsal: قَدْ أَفْلَحَ ibâresinin قَدْ فَلَاحَ şeklinde okunarak elifin hazfedilmesi gibi.

10. İbdal: Bir şeyi başka bir şeyin yerine koymak, değiştirmek anlamına gelir. İstılâhi anlamı ise, sâkin olan hemzeyi, mâkablindeki harfin harekesinin cinsinden bir harf-i medde çevirmek demektir. Eğer hareke damme ise, hemze vâv harfine, eğer kesre ise yâ harfine ve fetha ise elif harfine dönüşür.²⁴ Mîsal: يُؤْمِنُونَ lafzının يُؤْمِنُونَ şeklinde okunması gibi.

11. İdğâm: İki mütemâsil (birbirinin aynı) veya mütecânis (aynı cinsten) yahut da mütekârib (birbirlerine yakınlığı olan) harften birincisini diğere idhâl etmeye denir.²⁵ Mîsal: وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ buyruğunun وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ şeklinde okunması gibi.

12. İdğâm Bila Ğunne: Tenvîn veya sâkin nûn (nûn-i sâkine)'den sonra (ل) veya (ر) harflerinden biri gelirse, idğâm bilâğunne (ğunnesiz idğâm) olur. Mîsal: مَلَأْنَاهُ مِنْ لَدُنْهُ lafzının مَلَأْنَاهُ şeklinde ve مِنْ رَبِّهِمْ lafzının da مِنْ رَبِّهِمْ şeklinde okunması gibi.²⁶

13. İmâle: Lügatta, bir şeye yöneltmek, meylettirmek demektir. Kırâat terminolojisinde ise, hareke olarak fethayı kesreye, harf olarak da (ا)'i (ي) harfine doğru meylettirerek okumaktır.²⁷ Mîsal: موسى kelimesinin (e) ve (i) arası bir sese meylederek okunması gibi.

²¹ Muhaysin, *el-Mühezzeb*, 1: 38-39; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılâhları*, 54.

²² İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 11. Baskı (İstanbul: İFAV Yayınları, 2005), 231.

²³ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, 69.

²⁴ Eş-Şeyh Hamid b. Abdulfettâh Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân* (İstanbul: Hilâl Yayınları, 1312/1839), 11; Muhammed b. Abdillâh Emin Efendi, *Umdetü'l-hallân fi İzâhi zübdetü'l-İrfân* (İstanbul: Hanifiyye Kitabevi, 1287), 21-22.

²⁵ Ali Osman Yüksel, *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1996), 299.

²⁶ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, 301.

²⁷ Ebü'l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 2: 30.

14. İşmâm: Sükûndan sonra ötreye işaret etmek üzere dudakları önde yummak demektir.²⁸ Mîsal: لَا تَأْمَنَّا kelimesinin (ن) harfi üzerinde, idğâm esnasında birinci (ن) harfine dudak uçlarını ileri doğru uzatmak suretiyle işaret etmek gibi.

15. Nakl: Lügatta, sözü bir yerden başka bir yere nakletmek, taşımak manasına gelir.²⁹ İstılâhi manası ise, harekeli hemzenin harekesini mâkablindeki sakin harfe bırakmasıdır. Mîsal: فَاغْلَمَ أَنَّهُ لَفْظِ فَاغْلَمَ أَنَّهُ şeklinde okunması gibi.³⁰

16. Sekte: Kırâat terminolojisinde sekte: “Nefes almaksızın, âdet olarak vakfin zamanından daha az bir müddet, sesi kesmekten ibarettir” denilir.³¹ Kırâat imâmları arasında en çok sekte yapan Hamza b. Habîb’dir (ö. 156/773). Halef’den gelen rivâyete göre hemzenin mâkablinde sakin bir harf gelmesi durumunda İmâm Hamza, hemze ile sakin harf arasında sürekli sekte yapar.³²

17. Sıla: Lügatta, bir şeyi bir şeye eklemek, yetişmek, varmak ve ulaşmak gibi manalara gelir. İstılahta ise sıla, cemi‘ müzekker ğâib ve muhâtab zamirlerinin mimlerini damme ile harekeleyip iki hareke (yani bir elif) miktarı med ölçüsünde (uzatarak) okumak demektir. Mîsal: عَلِيَّهُمْ لَفْظِ عَلِيَّهُمْ şeklinde okunması gibi.³³

18. Tefhîm (Tağlîz): Lügatta, bir şeyi büyükmek ve kalın yapmak anlamına gelir.³⁴ Tecvîd ıstılâhında ise, tefhim harflerini okuma esnasında dilin kökünün üst damağa kalkması nedeniyle harfe bir kalınlık gelmesine ve ağız boşluğunun ses ile dolmasına denir. Daha kısa bir ifadeyle “harfin kalın okunmasına” denir. Kırâat ıstılâhında tefhîm ve tağlîz ibareleri aynı anlamda kullanılır. Tağlîz, harekeleri sakin ve üstün olan (ص - ط - ظ) harflerinden sonra gelen (ج) harfini kalın okuma şeklinde tatbik edilir.³⁵ Tefhîm harfleri, (خ - ص - ض - ط - ظ - غ - ق) şeklinde yedi tane olup kalın okunmaları sebebiyle bu harflere “hurûf-u mufahhame” denir.³⁶ Mîsal: صَلَوَةٌ kelimesindeki (ج) harfinin kalın okunması gibi.

19. Terkîk: Lügatta inceltmek, zayıflatmak manalarına gelir. Tecvîd ıstılâhında ise, terkîk harflerinin ince okunmasıdır. Diğer bir tarifile, terkîk harfini okurken dilin kökünü üst

²⁸ Abdurrahman Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2010), 223.

²⁹ Ebü’l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk ez-Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, nşr. Ali eş-Şîrî (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1994), 8: 143.

³⁰ Pâlûvî, *Zübdetü’l-’irfân*, 12; Abdü’l-Fettâh el-Kâdî, *el-Büdüru’z-zâhira* (Beyrût: Dâru’l-Kitâbü’l-Arabiyye, 1981/1401), 6-7; İsmail Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzülü ve Kırâati*, 3. Baskı (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 19.

³¹ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 118.

³² Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 120.

³³ Pâlûvî, *Zübdetü’l-’irfân*, 10; Yüksel, *İbnü’l-Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr*, 313.

³⁴ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, 221.

³⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 216; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, 221; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 131.

³⁶ Muhammed Mekkî en-Nasr, *Nihâyetü’l-kavli’l-müfid fi ‘ilmi’t-tecvîd*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâğ (Mısır: Matba’atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, 1349/1970), 96; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, 221.

damağa kaldırmadan aşağıda tutup, harfin zatına bir incelik gelmesi, harfin sesiyle ağız boşluğunun dolmaması ve neticede harfin incelmesidir.³⁷ Mîsal: الأخرّة kelimesindeki (ر) harfinin “re” şeklinde ince okunması gibi.

20. Teshîl: Lügatta, zorluğu kaldırmak, kolaylaştırmak anlamına gelirken ıstılahta ise; hemze ile hemzenin harekesinin harfi arasında bir başka harfin doğması demektir. Üç durumda gelir:

- 1- Madmûmda hemze ile vâv arası bir ses ile beraber okumaktır. Mîsal: أُوْتَيْتُمْ gibi.
- 2- Meftuhda hemze ile elif arası bir ses ile beraber okumaktır. Mîsal: ءَأَعْجَمِيّ gibi.
- 3- Meksûrda ise hemze ile yâ arası bir ses ile beraber okumaktır. Mîsal: أَيْنَكُمْ gibi.³⁸

1.2. KIRÂAT İLMİNİN KONUSU

Kırâat ilmi Kur’ân kelimelerinin telaffuzunda meydana gelen değişiklikler ve bu kelimelerin edâ ve icrâ keyfiyetlerini ele alan bir ilimdir. Bu ilimde, sünnet ve icmâdan faydalanılarak medd, kasr ve nakilden bahsedildiği gibi, Kur’ân-ı Kerîm’in nazımının şekillerinden ve günümüze kadar tevâtüren gelmiş olan ihtilaflardan da bahsedilmiştir.³⁹ İbnü’l-Cezerî’ye göre; Kur’ân kelimelerinin edâ keyfiyeti ve telaffuz ediliş şekilleridir.⁴⁰

Kur’ân metninin Hz. Peygamber’den itibaren vahyedildiği gibi okunarak/korunarak bize kadar ulaşmasında önemli bir görevi üstlenen kırâat ilmi, bu vahyîn tefsîr edilmesinde de aktif bir rol üstlenmiştir.⁴¹ Bununla beraber meşhur kırâat imâmlarının Kur’ân kelimelerinde yaptıkları tahrîk, teskîn, hafz, isbât, fasl ve vasl gibi vahye dayanan ve tevâtüren gelen edâ keyfiyetleri de kırâat ilminin alanına girmektedir.⁴²

1.3. KIRÂAT İLMİNİN GAYESİ

Kırâat ilmi, Hz. Peygamber’den mütevâtir olarak rivâyet edilen kırâat ihtilaflarını tespit etmek suretiyle, kırâat imâmları tarafından okunan sahîh kırâatleri, zayıf ve mevzû olan kırâatlerden ayırarak öğretmeyi amaç edinmiştir.⁴³ Kırâat imâmlarından her birinin

³⁷ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, 223; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 132.

³⁸ Yüksel, *İbnü’l-Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr*, 341-343.

³⁹ İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-Mükriin*, 3; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzülü ve Kırâati*, 235; Birişik, *Kırâat İlmî ve Tarihi*, 17; Bennâ, *İthâf*, 5.

⁴⁰ Ömer Örtlek, *Tenezzülâtü’l-ilâhiyye fi’l-kırâati’l-Kur’âniyye* (Kur’ân-ı Kerîm’in On Okunuş Tarz-ı Vücûhu), Ankara: Kitâb-ı Hayat, 2014), 9.

⁴¹ Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 15

⁴² Mustafa b. Abdillâh Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zünûn ‘an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972), 2: 1317.

⁴³ Bennâ, *İthâf*, 5; Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 15.

okuduğunu bilmek ya da mütevâtir olmak kaydıyla, yani mütevâtir kırâat ihtilaflarının zabt melekesini, ne kadar ihtilaf varsa, bunları elde etme alışkanlığı kazanmak bu ilmin gayesini teşkil etmektedir.⁴⁴

Kırâat ilminin en temel gayesi ise, Kur'ân vahyinin asıl muhatabı olan Hz. Muhammed'in (a.s), Kur'ân lafızlarını sahâbeye ne şekilde okumuşsa, aynen o şekilde gelecek nesillere de intikal ettirmek, yani orijinal telaffuzu muhafaza etmektir. Zira gün geçtikçe diğer bütün diller ve metinler anlam kayması ve ses kaybına uğrarken, Kur'ân bin dört yüz yıl önceki orijinal ses/fonetik özelliklerini koruyan tek metindir. Bu da ancak kırâat ilmi ve isnad geleneği sayesinde olmuştur.⁴⁵

Kırâatlerle sağlanan vecihler sayesinde, Kur'ân-ı Kerîm daha mû'cîz ve muhtasar bir hâle gelerek i'câz ve belâğatın zirvesine ulaşmıştır. Dolayısıyla her bir kırâatin sağlamış olduğu her bir kelime birer âyet mesabesine çıkmıştır. Böylece bir kelimeye birden fazla anlam yüklenmiş olup bir kelime birkaç âyet mesabesine geçmiştir. Benzer kelime ile farklı mana zenginlikleri oluşmuş ve böylece Müslümanlarda derin bir yorumlama melekesi meydana gelmiştir.⁴⁶

1.4. KIRÂAT İLMİNİN FAYDASI

Kırâat ilminin, Kur'ân'ın muhafazası noktasında ve Kur'ânî ilimler açısından birçok faydası bulunmaktadır. Bunlar; Kur'ân'ın kelimelerini telaffuz hususunda hatalardan korumak, tahrîf ve tağyir etmekten (bozup-değiştirmekten) uzak tutmak, kırâat imâmılarından her birinin kırâatlerini bilmek ve okuyuşlarını birbirinden ayırmaktır.⁴⁷

Kırâat ilmi, Kur'ân lâfızlarının indiği gibi kalmasında ve okunmasında en büyük güvence kaynağı olmuştur. Çünkü bu sayede kırâat vecihleri olarak okunanlardan hangisinin Kur'ân'dan olup hangisinin olmadığını ayırabilmek ve Kur'ân'dan olmayan şâz kalmış okuyuşlara karşı Kur'ân'ın sıhhatli olan okuyuş şekli koruma altına alınarak bizlere kadar ulaşabilmiştir.

Hüküm istinbâtında (gizli olan bir durumu açığa çıkarma) ve müphem âyetlerin açıklanması hususunda ilim adamlarına çeşitli çözümler sunmak, iki farklı hüküm arasını iki farklı kırâatle cem' etmeye vesile olmak, âyetlerde meydana gelebilecek yanlış anlamaları

⁴⁴ Bennâ, *İthâf*, 5; Karaçam, *Kur'ân'ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, 236.

⁴⁵ Tetik, *Kırâat İlminin Ta'limi*, 16.

⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 52.

⁴⁷ Kādî, *el-Büdûru 'z-zâhira*, 6-7; Karaçam, *Kur'ân'ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, 236.

ortadan kaldırmak, bazı kırâatler ile muhkem bir lafzın mücmel kalmış yönünü îzâh etmek şeklinde açıklanmıştır.⁴⁸

Kırâatlerdeki farklılıklar Kur'ân okuma hususunda çok büyük kolaylıklar sağlamıştır. Kureyş lehçesini telaffuz etmede güçlük çeken, okuma-yazma bilmeyen, farklı lehçelere sahip birçok Müslüman, Kur'ân'ı kolaylarına geldiği üzere okuyabilmişlerdir. Kırâat farklılıkları ile elde edilen vecihler sebebiyle Kur'ân, daha mu'cîz ve muhtasar bir hâle gelmiş, bu vesileyle i'câzın ve belâgatın zirvesine ulaşmıştır.⁴⁹

Kırâatler, Kur'ân'ın gerçek Allah kelâmı olduğunun en büyük delillerinden birini teşkil eder. Çünkü bu kadar çeşitliliğe rağmen, onda tezat ve tenâkuz yoktur; aksine her biri, diğerini tasdik eder, birbirini açıklar.⁵⁰

Kırâatler, Kur'ân'ın korunması noktasında Müslümanların ne kadar hassas ve gayretli olduklarının da bir işaretidir. Çünkü Müslümanlar, sahip oldukları kitaplarını hareke hareke, harf harf, kelime kelime, âyet âyet ve sûre sûre incelemişlerdir. Her bir harfin okunuş şeklini, kelimelerin imlâ ve okuyuşlarını, med ölçülerini, imâle, teshîl, işmâm, vb. en ince detaylarına varıncaya dek tespit etmişler, bu konuda pek çok eser vücuda getirmişler ve şifâhî olarak da nesilden nesile birbirlerine aktarmışlardır.⁵¹

Şayet kırâat ilmi ortadan kalkmış olsa, Kur'ân-ı Kerîm'in mütevâtir kırâatlerinden bazısının kaybolma ihtimali kendisini göstereceği gibi, bu kırâatlere dayanan hükümler ve Kur'ân-ı Kerîm'in manaları da anlaşılmas hâle gelecek ve mütevâtir kırâatleri hüccet kabul eden fikhî konuların da mesnedi kaybolmuş olacaktır. İşte kırâat ilmi, tüm bu kötü neticeleri önlemektedir.⁵²

1.5. KIRÂAT İLMİNİN TARİHÇESİ

1.5.1. Hz. Peygamber (a.s) Dönemi

Kur'ân-ı Kerîm'in talim ve tilâveti, Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e vahyi indirmesiyle başladığı, vahyin başlamasıyla da kırâat ilminin başladığını söylemek mümkündür. Bu yüzden Hz. Peygamber için ilk hâfiz ve ilk kâri sıfatlarını kullanmak mümkündür.

⁴⁸ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 16-17.

⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 52-59.

⁵⁰ Çetin, *Kırâatların Tefsire Etkisi*, 90.

⁵¹ Kırâatlerin faydaları hakkında daha fazla bilgi için Bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 52-59; Çetin, *Kırâatların Tefsire Etkisi*, 90.

⁵² Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, 236; Yüksel, *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 116.

Cibril tarafından kendisine vahyedilen âyetler henüz tamamlanmamışken onları unuturum endişesiyle, ezberleme noktasında acele eden ve çaba sarf eden Hz. Peygamber'i Allah-u Teâlâ; “ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ / Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'ân'ı okumakta acele etme” (Tâha, 20/114) âyetiyle uyararak acele etmemesini istemiş ve kendisine vahyedilen âyetlerin kalbine yerleştirileceğine dair söz vermiştir. Âyetlerde ifade edildiği üzere Hz. Peygamber gelen vahyî hızlıca ezberleyerek insanlara tebliğ edip onların hidâyetine vesile olma arzusundaydı. Netice olarak da ashâb Hz. Peygamber'den almış oldukları bu okuyuşları hıfzederek başkalarına aynı şekilde nakletmişlerdir.⁵³

Hz. Peygamber, kendisine vahyolunan âyetleri derhal vahiy kâtiplerine yazdırıyor, ayrıca hangi âyetin hangi sûrenin neresine koyulacağına da bizzat işaret ediyordu. Âyetler yazıldıktan sonra, varsa, gerekli tashîhi yapmak üzere vahiy kâtibine yazdığını okumasını istiyordu.⁵⁴

Hz. Peygamber hayatta iken Kur'ân-ı hem öğrenmek hem de öğretmek hususunda ashâbına pek çok kez tavsiyede bulunmuştur. Bu tavsiyeler neticesinde sahâbenin çoğu Kur'ân'ın ya tamamını ya da bir kısmını tâ'lim edip ezberleyerek Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olmuşlardır.⁵⁵ Bu sahâbîler, Kur'ân'ı tâ'lim ederken hiçbir kuşkuya yer kalmayacak şekilde herhangi bir harfin isbâtı, hazfi, sükûn durumu; imâle, beyne, teshîl, idğâm gibi usûle ait seslendirmeleri de ihmal etmeden⁵⁶, Kur'ân kırâatine önem vermiş, farklı okuyuşları ve ilgili rivâyetleri muhafaza etmiş ve insanlara öğretmişlerdir.⁵⁷ Sahâbîler Peygamber Efendimizin vefatının ardından da Kur'ân öğretimine son derece ehemmiyet vermişler ve bu sayede hafızların sayısı gün geçtikçe çoğalmıştır.

Hz. Peygamber dönemine kırâatler perspektifinden bakıldığında karşımıza ahruf-i seb'a meselesi çıkmaktadır. Zira mütevâtir ya da diğer kırâatlerin günümüze intikâlinde hiç şüphesiz ahruf-ı seb'a ile ilgili rivâyet edilen hadisler ve bu hadislere getirilen yorumlar en büyük paya sahiptir. Aslında ahruf-ı seb'a meselesi başlı başına ele alınıp irdelenmesi gereken bir mesele olup burada konunun ana çerçevesinden çıkmamak adına sadece rivâyet edilen hadislerden en meşhur olana değinilecektir.

⁵³ Abdullah Emin Çimen, *Hafızlık Tarihi ve Türkiye'de Hafızlık Kurumunun İşlevselliği* (İstanbul: Sayfa Dijital Baskı, 2010), 18.

⁵⁴ Muhammed Hamidullâh, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, trc. M. Sait Mutlu (İstanbul: y.y., 1965), 43.

⁵⁵ Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkân fî Ulûmu'l-Kur'ân*, (Şam: İbn Kesîr Yayınları, 2006), 1: 222.

⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 6.

⁵⁷ Muhammed Habeş, *el-Kırââtü'l-mütevâtira* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1999), 26.

Ahruf-ı seb'â konusunda rivâyet edilen hadisler mevzubahis olduğunda akla ilk gelenlerden biri, Hz. Ömer (ö. 23/645) ile Hişâm b. Hâkim (ö. 15/636) arasında geçen bir mesele hakkındadır. Hz. Ömer (r.a) şöyle diyor: “Rasûlullah (a.s) vefat etmeden önce Hişâm b. Hâkim'in Furkân sûresini okuduğunu işittim. Okuyuşuna kulak verdim, baktım ki, Rasûlullah'ın (a.s) bana okutmadığı bir vecih ile okuyordu. Az kalsın namaz esnasında yakasına yapışacaktım. Ancak Hişâm'ı selâm verinceye kadar bekledim. Selâm verince yakasından tutup Rasûlullah'a götürdüm. Ey Allah'ın Rasûlü! dedim. Ben, bunun Furkân sûresini, bana okutmadığınız bir vecih ile okuduğuna şahit oldum. Rasûlullah: ‘Oku ya Hişâm’ dedi. Hişâm, daha önce kendisinden dinlediğim şekilde okudu. Rasûlullah: ‘Bu şekilde indirilmiştir’ buyurduktan sonra bana: ‘Sen oku’ dedi. Ben de, bana daha önce okuttuğu vecihle okuduktan sonra, bana da: ‘Bu şekilde indirilmiştir’ dedi. Ardından: ‘Muhakkak ki bu Kur’ân yedi harf üzere indirilmiştir, kolayınıza geleni okuyunuz’ buyurdu”.⁵⁸

1.5.2. Sahâbe Dönemi

Hz. Peygamber'in ahirete irtihalinden önce Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlü tamamlanmış, nâzil olan âyet ve sûrelerin konulacağı yerler belirlenmiş, ashâb tarafından ezberlenmişti. Ancak Hz. Peygamber hayatta olduğundan ve vahiy devam ettiğinden dolayı Kur'ân-ı Kerîm bir cild haline getirilmemişti. Buna imkân da yoktu. Zîrâ Kur'ân'ı bir cild haline getirebilmek için onun nüzûlünün tamamlanması ve vahyîn kesilmesi gerekiyordu. Hâlbuki Hz. Peygamber hayatta olduğu müddetçe vahiy geleceğinden böyle bir iş yapmak mümkün değildi. Hz. Peygamber'in vefat etmesinden sonra, dağınık halde bulunan, farklı farklı malzemelere yazılan Kur'ân âyetleri ve sahifeleri toplanarak bir kitap haline getirilmesi zaruri olmuştu.⁵⁹ Çünkü Hz. Peygamber'in irtihali ile Kur'ân'ın bir cilt halinde toplanmasına engel olan durumlar ortadan kalkmış, hatta toplanmasını zaruri kılacak pek çok hadiseler de cereyan etmeye başlamıştı. Hicretin 12. yılında vuku bulan Yemâme savaşında kurrâ sahâbilerin pek çoğunun şehid edilmesi, irtidâd, irticâ hareketleri ve yalancı peygamberlerin ortaya çıkması gibi olayların baş göstermesi Kur'ân'ın bir cilt haline getirilmesinin en önemli sebepleri olarak kabul edilebilir.⁶⁰

⁵⁸ Buhârî, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 5; Mehmet Sofuoğlu, *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi* (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1988), 2: 462-463; İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi* (Kütüb-i Sitte), (Şanlıurfa: Akçağ Yayınevi, 1993), 3: 349-350; Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf*, 44-45.

⁵⁹ Osman Keskiöğlü, *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, 5. Baskı (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 90; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 22. Baskı (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 69; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, 166.

⁶⁰ İsmail Hakkı İzmirli, *Târih-i Kur'ân*, 3. Baskı (İstanbul: Böre Yayınevi, 1956), 11; Keskiöğlü, *Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, 91; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, 43.

Açılan yeni cephelerde ve özellikle Yemâme savaşında kurrâ sahâbîlerin şehid düşmeleri, ileride Kur'ân'ın korunması hususunda en ciddi tehlike olarak görülmüştür. Tehlikenin farkına varan Hz. Ömer hemen halife Hz. Ebû Bekir'e (ö. 13/634) giderek Kur'ân'ın cem'fikrini teklif etmişti. Başlangıçta Hz. Peygamber tarafından yapılmayan bir işin kendisi tarafından da yapılamayacağını söylese de, sonradan buna ikna olmuş ve Kur'ân'ı bir araya getirmek üzere Zeyd b. Sâbit'i yanına çağırarak durumu kendisine anlatmıştı. Zeyd b. Sâbit biraz tereddüt etse de sonrasında bu işi yapmaya karar vermişti.⁶¹

Kur'ân'ın cem' meselesi bütün sahâbîlere ilân edilerek çalışmalara başlanmış, Zeyd b. Sâbit ve heyettekiler Hz. Peygamber'in evinde ve sahâbîlerin yanlarında değişik materyallere yazılı halde bulunan Kur'ân nüshâlarını iki şahitle beraber heyet-i cem'e getirmelerini istemişlerdi. Bunun üzerine sahâbîler yanlarında yazılı halde bulunan Kur'ân metinlerini şahitleriyle beraber heyete getirmiş Hz. Zeyd ve heyettekiler de bu metinleri hassas bir kontrolden geçirerek iki kapak arasına almışlardı.⁶² İki kapak arasındaki bu derlemeye Abdullah b. Mes'ûd'un teklifiyle "Mushaf" adı verilmiş⁶³ ve böylece dağınık halde bulunan Kur'ân nüshaları Hz. Ömer'in teşvikiyle, Hz. Ebû Bekir'in halifeliğinde yaklaşık bir yıl süreyle ve Zeyd b. Sâbit'in önderliğinde cem' edilerek bir kitap halini almıştı.

Kur'ân-ı Kerîm tamamıyla toplandıktan sonra, Hz. Ömer, sahâbîleri toplatmış ve onlara âyetleri okumuş, sahâbîler de tamamıyla tasdik ederek içlerinden hiçbir itiraz vâki' olmamıştı.⁶⁴

Hız. Ömer (ö. 23/644) ve Osman (ö. 28/656) dönemlerinde ise İslâm devletinin sınırları genişleyerek Arabistan yarımadasını aşmış, yeni fetihler sebebiyle insanlar kitleler halinde İslâm dinine girmişlerdir. Her şehir halkı, Kur'ân tilâveti hususunda kendi beldelerindeki Kurrâ sahâbîlerin tilâvetini takip etmeye başlamıştı. Başlangıçta ümmete bir kolaylık olması adına vahiyler doğrultusunda Hz. Peygamber'in mücade ettiği bu farklı telaffuz şekilleri, daha sonra kabileler arası var olan lügat farklılıklarını ve özellikle de Müslümanların Kur'ân'ı farklı kimselerden öğrenmelerinin etkisiyle bir takım sıkıntıları beraberinde getiriyordu. Hatta bu sıkıntılar, Müslümanların birbirlerini günahkârlık ile itham edebilecekleri noktasına getirmişti.

⁶¹ Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 3-4; Mustafa Öz, "Kurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 26: 445.

⁶² Suyûtî, *el-İtkân*, 1: 60-184; Mevlüt Güngör, *Kur'ân Araştırmaları-2* (İstanbul: Kur'an Kitaplığı, 1996), 109.

⁶³ Bedru'd-dîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm (Beyrût: y.y., 1957), 1: 282; İzmirli, *Târih-i Kur'ân*, 11; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, 48; Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, 34.

⁶⁴ İzmirli, *Târih-i Kur'ân*, 11; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzülü ve Kırâati*, 174.

Azerbaycan ve Ermenistan fetihlerine (25/646) iştirak eden komutan Huzeyfe b. Yemân (ö. 36/656), bu problemi açıkça görmüş ve Hz. Osman'a müracaat ederek, Hıristiyanlar ve Yahûdiler arasında var olan ihtilafların benzerinin ümmetin arasında da vuku bulma ihtimalini ortadan kaldırmak için bu durumun çaresine bakmasını istemiştir. Hz. Osman ensar ve muhacirle vaziyeti istişâre etmesinin akabinde Kur'ân'ın istinsâhına karar vermiştir. Bu mesele ile ilgili Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. ez-Zübeyr (ö. 72/691), Said b. el-Âs (ö. 65/684-685) ve Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm (ö. 43/663-664) görevlendirilmiştir.⁶⁵

Hz. Osman, Kur'ân'ın istinsâhının tamamlanmasının ardından, sahâbîler ve diğer Müslümanların ellerinde bulunan bu mushafların dışında kalan şahsî nüshaların toplanmasını ve yakılmasını emretmiştir.⁶⁶

Hz. Osman, kırâat vecihlerini de ihtiva eden bu yeni mushafları Mekke, Şam, Kûfe ve Basra'ya Kur'ân muallimleri ile beraber göndermiştir. Hz. Osman bu iş için Abdullah b. es-Sâib'i (ö. 70/689) Mekke'ye, Muğîre b. Ebû Şihâb'ı (ö. 91/710) Şam'a, Ebû Abdurrahman es-Sülemî'yi (ö. 73/692) Kûfe'ye ve Âmir b. Kays'ı (ö. 76/695) da Basra'ya gönderilmiştir.⁶⁷ Bu sahâbî âlimler gittikleri memleketlerde, söz konusu mushafları halka öğreterek ve pek çok kurrâ hâfız yetiştirmişlerdir. Bu gayret sonucunda, Kur'ân'ın hem yazımı hem de kırâati hususunda birlik sağlanabilmiştir.⁶⁸

1.5.3. Kırâat İmâmı ve Râvileri

1.5.3.1. Nâfi' b. Ebî Nuaym

İsmi, Nâfi' b. Abdurrahman b. Ebû Nuaym el-Leysî el-Medenî (ö. 169/785) olan imâm aslen İsfahânlıdır.⁶⁹ İmâm Nâfi'in künyesi, Ebû Ruveym, Ebü'l-Hasen veya Ebû Abdurrahmân el-Leysî'dir. İmâm Nâfi', Medineli Leys oğullarından Ca'vene b. Şe'ubî'nin azadlısı olup

⁶⁵ Zerkeşi, *el-Burhân*, 1, 236.

⁶⁶ Ebû Bekir Abdullah b. İbn Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *Kitâbü'l-mesâhif*, nşr. Arthur Jeffery (Mısır: y.y. 1936), 2: 34; Suyûtî, *el-İtkân*, 1: 187; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 7; Zerkeşi, *el-Burhân*, 1: 236-240; Subhî b. İbrâhîm es-Sâlih el-Lübnânî, *Mebâhis fi 'ulumi'l-Kur'ân* (Beyrut: y.y., 1988), 84.

Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, 56.

⁶⁷ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 86; Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, 8. Baskı (İstanbul: İFAV Yayınları, 2010), 19.

⁶⁸ Tetik, *Kırâat İlminin Ta'limi*, 54.

⁶⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 54; Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, *Câmi'u'l-beyân fi'l-kırâati's-seb'*, thk. M. Kemal Atık, (Ankara: TDV Yayınları, 1420/1999), 1: 34.

Kâdî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 7; Bırışık, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, 101.

(70/689) yılında doğmuştur. Kaynaklarda doğduğu yer ve ailesine dair kesin bilgiler bulunmamaktadır.⁷⁰

İmâm Nâfi‘ Medine kırâat ekolünün imâmı olup tahsilini Medineli yaklaşık yetmiş kurrâ tabîinden almıştır.⁷¹ Nitekim tabîinden sonra Medine’de kırâat noktasında öne çıkan kişi Nâfi‘ idi.⁷² Kırâat ilmini tahsil ettiği kurrâ arasında; Ebû Ca‘fer Yezîd b. el-Ka‘ka‘ (ö. 130/748), Abdurrahman b. Hürmüz el-A‘rac (ö. 136/753), Şeybe b. Nisâh, Müslim b. Cündeb el-Hüzeli (ö. 106/724) ve Yezîd b. Rûmân bulunmaktadır. Bu zatlar da kırâatlerini Ebû Hureyre (ö. 60/681), Abdullah b. Abbâs (ö. 66/687) ve Abdullah b. Ayyâş b. Ebû Rebîa’dan (ö. 159/776) almışlardır. Adı geçen bu sahâbîler ise kırâatlerini, Ömer b. Hattâb (ö. 73/692), Übeyy b. Ka‘b (ö. 28/649) ve Zeyd b. Sabit yoluyla Hz. Muhammed’den (a.s) öğrenmişlerdir.⁷³

İmâm Nâfi‘, kırâatinin kaynağı ile ilgili: “Kendilerinden kırâat tahsis ettiğim tabîinden iki kişinin ittifak ettiği kırâati aldım ve münferid kalan kırâati de şâz kabul edip terk ettim” demiştir. İmâm Nâfi‘, kırâat ilmindeki otoritesi herkes tarafından kabul gören; İmâm Mâlik (ö. 179/795) ve İmâm Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) takdir ve tasvibini kazanmış bir kurrâdır. Yetmiş yıldan fazla Kur’ân muallimliği yapan⁷⁴ İmâm Nâfi, (169/785) senesinde Medine’de vefat etmiştir.⁷⁵ Kırâati ise günümüze râvileri Kâlun (ö. 220/835) ve Verş (ö. 197/812) tarafından taşınmıştır.⁷⁶ Nâfi‘in kırâat ilmindeki remzi “l” harfidir.

1.5.3.2. Abdullah b. Kesîr ed-Dârî

Asıl adı Ebû Ma‘bed Abdullah b. Kesîr b. Amr ed-Dârî olan İbn Kesîr (45/665) senesinde Mekke’de dünyaya gelmiş ve (120/737) senesinde yine Mekke’de vefat etmiştir. Kırâatte Mekkelilerin imâmı olup onun kırâatinin güvenilirliği üzerine Mekkelilerin icmâsı vardır.⁷⁷ İbn Kesîr tabîinden olup Abdullah b. ez-Zübeyr, Ebû Eyyûb el-Ensârî (ö. 53/674) ve

⁷⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb‘a*, 53-54; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, 151; Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, 102.

⁷¹ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Ma‘rifetü’l-kurrâ‘i-l-kibâr ‘ala’t-tabakâti ve’l-a’sâr*, thk. Tayyar Altıkulaç (İstanbul: İSAM, 1995), 1: 244; Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *Kitâbu’t-teysîr fi’l-kırâati’s-seb‘a*, 2. Baskı (Dâru’l-Küttübü’l-‘Üzlâ, 2013), 86; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, 151; Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, 102.

⁷² Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmi*, (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 61.

⁷³ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb‘a*, 55; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 112; Çetin, *Kur’ân-ı Kerîm’in İndirildiği Yedi Harf*, 238.

⁷⁴ Zerkeşi, *el-Burhân*, 1: 331; *el-Büdûru’z-zâhira*, 13; İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb‘a*, 54-64; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, 151; Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, 103; Çetin, *Kur’ân-ı Kerîm’in İndirildiği Yedi Harf*, 238.

⁷⁵ Dâni, *Câmi‘ul-beyân*, 50-51.

⁷⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh er-Ruaynî, *el-Kâfi fi’l-kırâati’s-seb‘* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2009), 17.

⁷⁷ Dâni, *Câmi‘ul-beyân*, 53-54; Ruaynî, *el-Kâfi*, 18; İbnü’l-Bâziş, *Kitâbü’l-ikna‘*, 1: 23.

Enes b. Malik gibi sahâbîlerden rivâyette bulunmuştur. İbn Kesîr kırâatini, Derbâs, Mücâhid b. Cebr (ö. 104/723), Abdullah b. es-Sâib'den arz yoluyla almıştır. Abdullah b. es-Sâib de Übeyy bin Ka'b'dan, Ömer b. el-Hattâb'dan onlar da Hz. Peygamber'den almışlardır.⁷⁸ İbn-i Kesîr'in kırâati günümüze, Ahmed b. Muhammed el-Bezzî (ö. 250/864) ve Muhammed b. Abdurrahman Kunbül (ö. 291/904) rivâyetleriyle intikal etmiştir.⁷⁹ İbn Kesîr'in kırâat ilmindeki remzi “ﺽ” harfidir.

1.5.3.3. Ebû Amr el-Basrî

Ebû Amr Zebân b. el-Alâ b. Ammâr el-Mâzinî el-Basrî Arap asıllı olup hicrî (70/689) yılında Mekke'de doğdu. Aslen Kâzerûnlu olan Ebû Amr, tahsil hayatını umumiyetle Basra, Kûfe, Mekke ve Medine geçirmiştir.⁸⁰ Basra kırâat imâmıdır.⁸¹ Ebû Amr kırâat ilmini Basra'da Yahya b. Ya'mer (ö. 89/708), Hasan el-Basrî (ö. 21/641) ve Nasr b. Âsım (ö. 89/728) gibi meşhur âlimlerden; Kûfe'de Âsım b. Behdele; Mekke'de Mücâhid b. Cebr, Atâ b. Ebî Rebâh, Said b. Cübeyr, İbn-i Kesîr ve İkrime b. Hâlid; Medine'de ise Şeybe b. Nisâh, Yezîd b. Rûmân ve Ebû Ca'fer el-Kârî de okudu. Ebû Amr, Abdülvehhâb b. Atâ el-Haffâf, Hârûn b. Mûsâ el-A'ver, Ali b. Nasr el-Cehdamî, Abdülvâris b. Said el-Anberî, İshâk b. Yûsuf el-Ezrâk, Yahya b. Mübârek el-Yezîdî, Hüseyin b. Ali el-Cu'fi ve Şücâ' b. Ebû Nasr gibi zatlara kırâat okutmuştur. Ebû Amr hicrî (154/771) senesinde bir yolculuk sırasında Kûfe'de vefat etmiştir. Ebû Amr'ın kırâatinin günümüze intikali, râvileri olan Hafs b. Ömer ed-Dûrî (ö. 248/862) ve Ebû Şuayb Salih b. Ziyâd b. Abdullah es-Sûsî (ö. 261/874) tarafından sağlanmıştır.⁸² Kırâat ilmindeki remzi “ﺥ” harfidir.

1.5.3.4. İbn Âmir eş-Şâmî

Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezid el-Yahsûbî, aslen Yemen'de Himyer'in kolu olan Yahsûb kabilesine mensub olup (kesin olmamakla beraber) (8/630) senesinde Ürdün'de dünyaya gelmiştir.⁸³ Dokuz yaşında Şam'a gitti ve vefatına kadar (ö. 118/736) burada yaşamıştır. Tabiînden ikinci tabakaya mansup olup kırâatı Muaviye, Vâsıl b. el-Eşka gibi sahâbîlerden almıştır.⁸⁴ Asıl kırâat hocası Osman b. Affan'dan Kur'ân öğrenmiş bulunan

⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 120; Dâni, *Kitâbu't-teysîr*, 169; Yüksel, *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 267; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, 314-315; Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf*, 240.

⁷⁹ Dâni, *Câmi'ul-beyân*, 53-54; Ruaynî, *el-Kâfi*, 18.

⁸⁰ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, 316.

⁸¹ Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf*, 241.

⁸² Dâni, *Kitâbu't-teysîr*, 87; Yüksel, *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 267; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, 316; Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf*, 241.

⁸³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 144; Dâni, *Kitâbu't-teysîr*, 6-9.

⁸⁴ Dâni, *Kitâbu't-teysîr*, 171-172; Kâdî, *el-Büdûru'z-zâhira*, 8; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 144; Demirci, *Tefsir Tarihi*, 166; Altıkulaç, “İbn Âmir”, 19: 308.

Mugîre b. Ebû Şihâb el-Mahzûmî'dir. İbn Âmir'in kırâat okuttukları arasında Ca'fer b. Rebî'a, Yahya b. Hâris ez-Zimârî, Ca'fer b. Yezîd ve kardeşi Abdurrahman b. Âmir el-Yahsûbî ve Said b. Abdülazîz gibi şahıslar bulunmaktadır.⁸⁵

İbn Âmir, Şam kırâat imâmı olup İhtilâfî Mesâhifi's-Şâm ve'l-Hicâz ve'l-İrâk ve Mevsûlih adlı iki eserinin bulunduğu nakledilmiştir.⁸⁶ İbn Âmir'in rivâyetlerini günümüze taşıyan râvileri, Ebü'l-Velîd Hişâm b. Ammâr es-Sülemî ed-Dimeşkî (ö. 245/859) ve Ebü Amr Abdullah b. Ahmed b. Bişr b. Zekvân'dır (ö. 242/857).⁸⁷ İbn Âmir (ö. 118/736) senesinde Dımaşk'ta vefat etti.⁸⁸ Kırâat ilminde remzi "ك" harfidir.

1.5.3.5. Âsım b. Ebi'n-Necûd

Mütevâtir kırâat imâmları arasında sayılan Ebû Bekir Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî, doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte Muâviye döneminde (661/680) Kûfe'de dünyaya gelmiş ve hayatının çoğunu burada geçirmiştir. Kendisi, Hz. Peygamber ile görüştikleri bilinen Ebû Rimse Rifâ'a b. Yesrîbî ve Hâris b. Hassân el-Bekrî ile görüşmesinden dolayı tâbiîn ulemasından kabul edilir. Kûfe kırâat imâmıdır.⁸⁹

Hz. Osman'ın Kûfe'ye göndermiş olduğu resmî mushafa göre Kur'ân öğretmekle görevlendirilen Ebû Abdirrahmân es-Sülemî'den Ali b. Ebî Tâlib'in kırâatini; Zîr b. Hubeys el-Esedî'den (ö. 82/701) de İbn-i Mes'ûd'un kırâatini aldı. Ebû Abdirrahmân es-Sülemî'nin vefatı üzerine kırâat hocası olarak onun yerini aldı. Pek çok kişi ondan kırâat tedris etmiştir. Ancak bunlardan Ebû Bekir Şu'be b. Ayyâş, Hafs b. Süleyman, Süleyman el-A'meş, Ebü Amr b. Âlâ, Hamza b. Habîb ez-Zeyyât ve Halil b. Ahmed (ö. 170/786) gibi talebeler ismi öne çıkanlardır.⁹⁰ Âsım b. Behdele (127/745) senesinde Kûfe'de vefat etmiştir. Âsım kırâatinin günümüze intikalini sağlayan râvileri; Ebû Bekir Şu'be b. Ayyâş el-Esedî ve Ebü Ömer Hafs b. Süleyman b. el-Mugîre el-Esedî'dir (ö. 180/796).⁹¹

Ebû Bekir Şu'be üç yıl boyunca Âsım'dan kırâat okumuştur. Ebû Bekir Şu'be'nin senedi şu şekildedir: Âsım b. Behdele, Zîr b. Hubeys (ö. 82/701), Abdullah b. Mes'ûd ve Hz.

⁸⁵ Dâni, *Câmi'ul-beyân*, 61-62; Kâdî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 13; Ruaynî, *el-Kâfi*, 18; Öztoprak, *Kur'an Kırâati*, 117-133.

⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1: 422-425; Altıkulaç, "İbn Âmir", 19: 308.

⁸⁷ Dâni, *Câmi'ul-beyân*, 62; Dâni, *Kitâbu't-teysîr*, 87-88; Kâdî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 13; Ruaynî, *el-Kâfi*, 18.

⁸⁸ Altıkulaç, "İbn Âmir", 19: 308.

⁸⁹ Dâni, *Câmi'ul-beyân*, 50; Kâdî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 8; Çetin, *Kur'an-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf*, 244-245; Mehmet Ali Sarı, "Âsım b. Behdele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3: 475-476.

⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1: 347; Sarı, "Âsım b. Behdele", 3: 476.

⁹¹ Dâni, *Câmi'ul-beyân*, 63-69; Kâdî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 13; İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-ikna'*, 1: 33-38; Ruaynî, *el-Kâfi*, 19; Öztoprak, *Kur'an Kırâati*, 134-140.

Peygamber.⁹² İmâm Âsım'dan uzun yıllar kırâat okuyan, onun terbiyesinde yetişen ve aynı zamanda onun üvey oğlu olan Ebû Ömer Hafs (90/709) senesinde Kûfe'de doğdu. Kur'ân'ı hocasına defalarca okudu ve ondan kırâat dersleri aldı.⁹³ Hafs'ın kırâat senedi şu şekildedir: Âsım, Ebû Abdîrrahmân es-Sülemî, Hz. Ali ve Hz. Peygamber. Hafs, Bağdat ve Mekke'de kırâat okutmuş ve Âsım'ın kırâatini temsil eden kişi olarak meşhur olmuştur. Bugün Müslümanların elindeki mushafların büyük bir kısmı Âsım kırâatinin Hafs rivâyetine göre yazılmıştır. Hafs (180/796) senesinde vefat etmiştir.⁹⁴ Âsım kırâati, bugün dünyanın pek çok bölgesinde, Müslümanlar arasındaki en yaygın kırâat olarak bilinmektedir. Kırâat ilmindeki remzi “ا” harfidir.

1.5.3.6. Hamza b. Habîb el-Kûfî

Ebû Umâre b. Hamza b. Habîb b. Umâre ez-Zeyyât et-Teymî el-Kûfî (80/699) senesinde Kûfe'de doğdu. Bir süre imâmlık vazifesi yapmış ise de daha çok ticaretle meşgul olmuştur. İmâm Hamza bazı sahâbîlerle görüşmüş ancak onlardan kırâat okumamıştır. Kırâat ilmini A'meş (ö. 182/798), Ebû İshâk es-Sebiû (ö. 160/777), Humrân b. A'yen (ö. 156/773), Muhammed b. Abdîrrahmân b. Ebû Leylâ (ö. 148/765) ve Câ'fer es-Sâdık (148/765) gibi hocalardan almıştır. Kendisinden kırâati tahsil edenler arasında, Âiz b. Ebû Âiz (ö. 78/697), Süleym b. İsâ el-Hanefî, Şuayb b. Harb (ö. 177/793) ve Kisâî (ö. 189/804) gibi âlimler vardır. Hamza b. Habîb'in Resûl-i Ekrem'e kadar ulaşan kırâat isnâdları şu şekildedir: A'meş, Yahya b. Vessâb (ö. 70/689), İbn Mes'ûd'dan okuyan Alkâme b. Kays (ö. 62/681), Mesruk b. el-Ecda' (ö. 63/683), el-Esved b. Yezîd (ö. 74/693), İbn Mes'ûd ve Hz. Peygamber. Hamza b. Habîb'in rivâyeti günümüze Halef b. Hişam el-Bezzâr (ö. 229/844) ve Ebû İsâ Hallâd b. Hâlid es-Sayrâfî eş-Şeybânî (ö. 220/835) tarafından intikal ettirilmiştir.⁹⁵ İmâm Hamza ömrünü Kûfe'de geçirmiş ve Âsım b. Behdele'den sonra Kûfe'nin kırâat imâmı olmuştur. Hicrî (156/773) senesinde Hulvân'da vefat etmiştir. Kırâat ilmindeki rumuzu “ف” harfidir.

1.5.3.7. Kisaî el-Kûfî

Ebû'l-Hasen Ali b. Hamza b. Abdillâh b. Temim el-Kisâî el-Kûfî, İran asıllı olup (119/737) senesinde Kûfe'de doğdu. Kırâat ilmini Muhammed b. Ebû Leylâ, Hamza b. Habîb

⁹² İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2: 325-327; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 119-123; Altıkulaç, “İbn Âmir”, 10: 109-110.

⁹³ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1: 254; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1: 289; Altıkulaç, “Hafs b. Süleyman”, 15: 118.

⁹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1: 254-255; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 123-127; Altıkulaç, “Hafs b. Süleyman”, 15: 118-119.

⁹⁵ Dâni, *Câmi'ul-beyân*, 69-73; Kâdî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 13; İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-ikna'*, 1: 38-43; Ruaynî, *el-Kâfi*, 19; Öztoprak, *Kur'ân Kırâati*, 193-200; Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, 116-118.

ez-Zeyyâd, Ebû Bekir b. Ayyâş ve İsâ b. Ömer el Hemedânî'den aldı. Kendisine de kırâat alanında İsmail b. Medân, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, İsâ b. Süleyman el-Hicâzî, Muhammed b. Kudâme ve Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 370/980) gibi pek çok kişi talebelik yaptı. İmâm Hamza'dan sonra Kûfelilerin kırâat imâmı olarak meşhur olmuş ve (189/805) senesinde Rey'in Renbûye köyünde vefat etmiştir. Kisâî yalnız kırâat ilmi alanında değil, Arap dili ve edebiyatı alanında da şöhret bulmuş bir âlimdir.⁹⁶ Kisâî'nin kırâatinin günümüze intikali, Ebû'l-Hâris Leys b. Hâlid el-Mervezî (ö. 240/854) ve Ebû Ömer Hafs b. Ömer ed-Dûrî rivâyeti ile ulaşmıştır.⁹⁷ Kırâat ilmindeki remzi “ج” harfidir.

1.5.3.8. Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka'

Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka, Medinelilerin kırâat imâmıdır. Doğum tarihine dair kesin bilgiler olmamakla beraber küçük yaşlardayken, Hz. Peygamber'in hanımlarından Ümmü Seleme'ye getirilmiş, o da başını okşayarak kendisine hayır duasında bulunmuştur.⁹⁸ Ebû Ca'fer kırâatini Abdullah b. Ayyâş b. Ebû Rebia, Abdullah b. Abbâs ve Ebû Hureyre gibi meşhur şahıslardan almıştır. Bu şahıslar da kırâatlerini Übey b. Ka'b'dan, o da Hz. Peygamber'den almıştır.⁹⁹ Ebû Ca'fer'den kırâat okuyanlar şunlardır: Nâfi' b. Ebû Nuaym, Süleyman b. Müslim b. Cemmâz, İsa b. Verdân, Ebû Amr b. Âlâ ve Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem.¹⁰⁰

Ebû Ca'fer'in kırâatinin günümüze ulaşması, râvileri olan Ebû'l-Hâris İsâ b. Verdân el-Medenî (ö. 160/777) ve Süleyman b. Müslim b. Cemmâz ez-Zührî el-Medenî (ö. 170/786) tarafından sağlanmıştır. Ebû Ca'fer, (130/748) senesinde doksan küsur yaşında iken Medine'de vefat etmiştir. Kırâat ilmindeki remzi “جع” harfidir.¹⁰¹

1.5.3.9. Ya'kûb b. İshâk el-Hadremî

Ebû Muhammed Ya'kûb b. İshâk b. Zeyd el-Hadramî el-Basrî (ö. 117/735) senesinde Basra'da dünyaya gelmiştir. Ya'kûb el-Hadramî kendini Arap dili, kırâat ve fıkıh alanlarında yetiştirmekle beraber asıl şöhretini, kırâat ilmindeki üstünlüğünden almıştır. Kırâat-ı seb'a

⁹⁶ Birışık, *Kırâat İlmî ve Tarihi*, 119.

⁹⁷ Dâni, *Câmi'ul-beyân*, 74-76; Kâdî, *el-Büdûru'z-zâhira*, 14; İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-ikna'*, 1: 43-48; Ruaynî, *el-Kâfi*, 19; Öztoprak, *Kur'ân Kırâati*, 212-215.

⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 178.

⁹⁹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1: 173.

¹⁰⁰ Altıkulaç, “Ebû Ca'fer el-Kârî”, 10: 116.

¹⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 178; Bennâ, *İthâf*, 29; Altıkulaç, “Ebû Ca'fer el-Kârî”, 10: 116.

imâmlarından Hamza b. Habîb ez-Zeyyâd ve Ali b. Hamza el-Kisâî'nin okuyuşlarını dinleyip onlardan da istifade etmiştir.¹⁰²

Basra camiinde bir süre imâmlık yapan Ebû Muhammed Ya'kûb, kırâat sahasında büyük bir kurrâ ve salih bir insan ünvanına kavuşmuştur. İmâm Ebû Amr b. Âlâ'nın ardından Basra şehri kırâat ekolünün büyük temsilcisi olarak tarihe geçmiştir. Ebû Muhammed Ya'kûb'un; Hz. Ömer, Ebû Mûsâ el-Eş'ârî, İbn Mes'ûd ve Übeyy b. Ka'b gibi zatlar vasıtasıyla ayrı ayrı Hz. Peygamber'e ulaşan isnatları mevcuttur. Ya'kûb'dan kırâat okuyanlar arasında, Ebû Ömer ed-Dûrî, Ebû Hatim es-Sicistânî (ö. 234/849), el-Velîd b. Hassan (ö. 349/960), Ahmed b. Abdülhâk gibi ve daha başka zatlar da vardır. Kırâatinin bize kadar intikalini sağlayan râvileri, Ebû Abdillâh Muhammed b. Mütevekkil el-Basrî Ruveys (ö. 238/852) ve Ebü'l-Hasen Ravh b. Abdülmü'min el-Basrî'dir (ö. 235/849).¹⁰³ İmâm Ya'kûb hayatının çoğunu Basra'da geçirmiş ve seksen sekiz yaşında burada vefat etmiştir.¹⁰⁴ Kırâat ilmindeki remzi “بع” harfidir.

1.5.3.10. Halef bin Hişam el-Bezzâz

Ebû Muhammed Halef b. Hişam b. Sa'leb (Tâlib) el-Esedî el-Bağdâdî el-Bezzâr (ö. 229/844), kırâat-i aşere imâmlarından olup yine kırâat-i seb'a imâmlarından Hamza'nın râvisidir. Aslen Vâsîf ile Cebbül arasında bulunan Femü's-Silh'tan olduğu için Silhî ve Bağdat'da ikamet ettiği için de Bağdâdî künyesiyle anılır. (150/767) senesinde doğup (229/844) senesinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Halefü'l-Âşir diye de isimlendirilen Halef b. Hişam, erken yaşlarda başladığı kırâat tedrisini on yaşında bitirmiş, ilim tahsiline ise on üç yaşında başlamıştır.¹⁰⁵

Halefü'l-Âşir kırâatini Süleym b. Âsâ'dan; Âsım b. Behdele kırâatini Yahya b. Âdem (ö. 210/825) ve Ebû Yûsuf el-A'sâ'dan (ö. 229/844) ve Nâfi' b. Abdurrahman'ın kırâatini de İshâk b. Müseyyebî'den (ö. 242/857) almıştır. Kendisinden kırâat tedris edenler Ebü'l-Hasen el-Hülvânî, Muhammed b. Yahya el-Kisâî (ö. 158/775), İdris b. Abdülkerim el-Haddâd (ö. 292/905) ve Seleme b. Âsım'dır (ö. 270/883).¹⁰⁶ Halefü'l-Âşir'in kırâatinin günümüze ulaşmasını sağlayan râvileri; İshâk b. İbrahim el-Verrâk el-Mervezî el-Bağdâdî (ö. 286/889)

¹⁰² İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2: 386; Zehebî, *Ma'rîfetü'l-kurrâ*, 1: 328-330; Kādî, *el-Büdûru'z-zâhira*, 8; Altıkulaç, “Ya'kûb el-Hadramî”, 43: 282-283; Birişik, *Kırâat İlmî ve Tarihi*, 122-123.

¹⁰³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 186-187; Öztoprak, *Kur'ân Kırâati*, 242.

¹⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2: 386-389; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 144-150.

¹⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 191.

¹⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 188-190.

ve Ebü'l-Hasen İdris b. Abdülkerim el-Bağdâdî el-Haddâd'dır (ö. 292/905).¹⁰⁷ Kırâat ilmindeki rumuzu “خل” harfidir.

1.6. KIRÂAT ÇEŞİTLERİ

1.6.1. Mütevâtir Kırâat

Yalan üzere birleşmeleri aklen imkânsız olan bir kalabalığın, diğer bir kalabalıktan muttasıl bir senetle rivâyet ettikleri kırâatlerdir. Kırâatler içerisinde en üstün olanı budur.¹⁰⁸ Cumhuriyetin rivâyetine göre yedi kırâat imâmının naklettiği kırâatler mütevâtir kırâatlerdir.¹⁰⁹ Bu mütevâtir kırâatlerin inkârı kesinlikle caiz olmayıp bu kırâatlere inanmak vaciptir. Mütevâtir kırâatlerin diğer bir özelliği de, İlâhi vahye kesin nispeti olmaları sebebiyle sahih ve makbul kırâatlerin en üstünü olmalarıdır. Bunun yanında kırâat-i seb'â kurrâsının rivâyet ettiği kırâat vecihlerine de mütevâtir kırâatler denilmektedir.¹¹⁰ İbnü'l-Cezerî'ye göre Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefü'l-Âşir'in kırâatleri, yediye üç ilave ile on kırâate tamamlanlardır.¹¹¹

Tevâtür kavramı, Peygamber Efendimizden rivâyetle gelen değişik kırâat vecihlerini, yalan üzere ittifaklarının imkânı olmayan grupların kurrâya kadar aktarmış oldukları kırâat olarak algılandığından bu tarz kırâat vecihlerini gerek yedi, gerekse on kırâat imâmı rivayet etmiş olsun, bunlara mütevâtir kırâatler denilir.¹¹²

1.6.2. Meşhur Kırâat

Senedi itibari ile muttasıl olup Arap dil gramerine ve Hz. Osman'ın Mushaf hattına en az bir vecih ile de olsa muvafık olan kırâatlere denilir. Bu kırâatler aynı zamanda ekseri kurrâ içerisinde şöhret bulup, tevâtür derecesine ulaştığı kabul görmeyen kırâatlerdir.¹¹³ Meşhur kırâatler, kurrânın tamamı nezdinde kabul edilerek senetlerinde zikredilmiş kırâatlerdir. Mesela on kırâatten birinde tarîkler çeşitli olur, birinin naklettiğini diğeri nakletmez ise bu meşhur kırâat sayılır.¹¹⁴ İbnü'l-Cezerî nezdinde kırâatleri mütevâtir olarak addedilen Ebû

¹⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1: 155; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 187; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri*, 159-160; Çetin, *Kur'ân'ın İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, 255.

¹⁰⁸ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzülü ve Kırâati*, 265.

¹⁰⁹ Zerkeşi, *el-Burhân*, 1: 80.

¹¹⁰ Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, 210.

¹¹¹ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mükriîn*, 16; Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri*, 87.

¹¹² İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mükriîn*, 80-81; Suphi es-Sâlih, *Mebâhis*, 256.

¹¹³ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzülü ve Kırâati*, 265.

¹¹⁴ Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf*, 232.

Ca'fer, Ya'kûb ve Halefû'l-Âşir, İbnü'l-Cezerî dışındakiler nezdinde ise meşhur kırâat imâmları olarak kabul edilmişlerdir.¹¹⁵

1.6.3. Âhâd Kırâat

Âhâd kırâatler senedi sahih olmakla beraber Hz. Osmân'ın Mushafının hattına veya Arap gramerine uymayan ya da bahsedilen şöhrete ulaşamayan kırâat çeşididir ki, bu nevi kırâatler okunmaz ve bunlara inanılması da gerekmez. Bu tarz kırâat vecihlerine, kurrâ tarafından yeterli şöhrete ulaşamadıklarından dolayı âhâd kırâatler denilmiş ve reddedilmemekle beraber, dînî alanda katî bir ilim ifade etmemeleri sebebiyle namaz ve diğer ibadetlerde okunmaları uygun değildir. Bunun yanında bu türden âhâd kırâatlere inanmak ta vacip değildir.¹¹⁶ Rahman sûresindeki “ مُتَّكِبِينَ عَلَى رُفْرِ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ” (er-Rahmân, 55/76) âyetinin “ مُتَّكِبِينَ عَلَى رُفْرِ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ” şeklinde okunması ile ilgili rivâyetler bu türe mîsal olarak verilebilir.¹¹⁷ Ezcümle âhâd kırâat, senedi sahih olmakla beraber diğer iki şartı da taşıyan ancak kurrânın rivâyet ettiği nakilde tek kaldığı kırâat vecihlerine denilir.

1.6.4. Şâz Kırâat

Şâz kırâat, sahih kırâatlerin üç esas şartından biri olarak kabul gören senedi sahih ve güvenilir olması şartını barındırmayan kırâatlerdir. Bununla birlikte mütevâtir kırâatlerin şartlarını da taşımayan kırâatlere şâz kırâatler denir.¹¹⁸ Kırâatler genel anlamda sahih olanlar ve sahih olmayanlar şeklinde iki kısma ayrılmıştır. Sahih olmayan kırâatler de şâz kırâatler şeklinde isimlendirilmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen mühim bir mesele ise, kırâat ilimleri gruplandırılırken bu hususta kırâat bilginleri arasında katî bir ittifakın olmaması sebebiyle pek çok problemin meydana gelmiş olmasıdır. Şâz kırâat kavramına mîsal olarak Fâtiha sûresindeki “ مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ ” (el-Fâtiha, 1/4) âyetinin “ مَلِكِ يَوْمَ الدِّينِ ” şeklinde; Yûnus sûresindeki “ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً ” (Yûnus, 10/92) âyetinin de “ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ ” şeklinde okunması verilebilir.¹¹⁹

1.6.5. Mevzû Kırâat

Mevzû kırâatler, sadece imamına nisbet edilen kırâatlerdir. Müslümanların kalplerinde, Kur'ân noktasında kuşku uyandırma çabası ile hareket eden müsteşrikler ve art niyetli kişiler tarafından kullanılan; Peygamber Efendimiz ve vahiyle hiçbir bağı bulunmayıp

¹¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 10-13.

¹¹⁶ Zerkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1: 508.

¹¹⁷ Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf*, 232.

¹¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 21; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1: 330.

¹¹⁹ Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf*, 233.

rivâyet silsilesi yönünden de tamamen asılsız, uydurma ve yalan kıraatlere denir.¹²⁰ Mevzû kıraatler hakkında “kıraatlerle alakası olmayıp metin ve senet yönüyle tamamen uydurma, asılsız olarak birine nisbet edilen okuyuşlardır” da denilebilir. Ebü'l-Fadl Muhammed b. Ca'fer el-Hüza'î, “el-Müntehâ” isimli bir eser neşrederek, kendisinden daha evvelkilerin cem' etmediği kıraatleri cem' ederek imâm Ebû Hanife'ye nisbet etmiştir. Bu kıraatlerden biri de Fâtır sûresi “إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ” (el-Fâtır, 35/28) âyetindeki الله lafzının ötre ve الْعُلَمَاءُ lafzının ise üstün ile “إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ” şeklinde okunmasıdır.¹²¹

1.6.6. Müdrec Kıraat

Müdrec kıraatler, âyetlere tefsir kastı ile yapılan ziyadeler olup şekli itibariyle hadisin çeşitlerinden Müdrec'e benzemektedir. Bu kıraatlerde tefsir vechiyle ziyade yapılmıştır. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın (ö. 55/675) Bakara sûresinin yüz doksan sekizinci âyetini, { فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ } terkinin ilavesi ile { لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ } فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ } şeklinde ve Nisâ sûresinin on ikinci âyetini de { مِنْ أُمَّ } terkinin ilavesi ile { مِنْ أُمَّ } şeklinde okuması gibi. Âyetlere yapılan bu gibi ziyadeler hususunda İbnü'l-Cezerî şöyle demiştir: “(Sahâbe) kıraatlere tefsir ziyadelerini, îzâh ve açıklama için koymuşlardır. Çünkü onlar, Hz. Peygamber'den aldıklarından neyin Kur'ân'dan olduğunu neyin olmadığını katî bir suretle bilmeleri sebebiyle, Kur'ân ile tefsirini beraber yazmaktan çekinmemişlerdi. Ancak bununla beraber, bazı sahabîlerin mana ile kıraati câiz gördüğünü söyleyenler yalan söylemiştir”.¹²²

1.7. KİRÂAT İLMİNDE TARİKLER

1.7.1. Seb'a Tarîki

Ebû Amr ed-Dânî'nin “et-Teysir” isimli eseri ile İmâm eş-Şâtıbî'nin “Hırzû'l-Emânî” isimli eserlerinin içermiş olduğu kıraat vecihlerine “Seb'a Tarîki” denir.¹²³

1.7.2. Aşere Tarîki

Aşere tarîki, on imâmın kıraatlerini içeren, İbnü'l-Cezerî'nin “et-Tahbir”i ile “ed-Dürre” isimli eserlerinin münderecâtına denir. Bunların dışında bir de “Takrib Tarîki” vardır ki, o da kıraat-ı aşere imâmlarının râvileri ile o râvilerin râvileri arasındaki ufak tefek

¹²⁰ Zerkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1: 509; Suphi es-Sâlih, *Mebâhis*, 257.

¹²¹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kıraati*, 266.

¹²² Suyûtî, *el-İtkân*, 1: 79; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kıraati*, 267.

¹²³ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kıraati*, 248-249.

ihtilafları öğrenmeye ve okumaya denir. Kısacası on imâmın yirmi ravîsi ile bu râvilerin kırk tarîkına göre okunan kırâat şeklidir. Gerek kırâat-i seb‘a ve aşerede ve gerekse takrib tarîkinde, kurrâ arasında kırâat vecihlerinin cem‘ ve tertibi yönüyle iki tarîk kabul edilmiştir. Bunlar Teysîr (İslânbûl) ve Şâtıbiyye (Mısır) tarîkleridir.¹²⁴

1.7.3. Teysîr Tarîki

Bu tarîk, Ebû Amr Osman ed-Dânî'nin “Kitâbü't-Teysîr fil-Kırâati's-Seb'a” isimli eseri ile İbnü'l-Cezerî'nin “et-Tahbîr” isimli eserini asıl itibar edip, bunlara “eş-Şâtıbiyye” ve “ed-Dürre”yi ilave etmekten ibarettir. Daha sonra bu tarîk “İslânbûl Tarîki” ismiyle meşhur olmuştur.¹²⁵

1.7.4. Şâtıbiyye Tarîki

Bu tarîkte “eş-Şâtıbiyye” ve “ed-Dürre” esas olarak alınmıştır. Bunlara “et-Teysîr” ile “et-Tahbîr” ilave olunmuştur. Şeyh Nâsıru'd-Dîn Tablâvî'nin (ö.1015/1606) talebelerinden Şeyh Şehâzetü'l-Yemenî Şâtıbiyye tarîkini Mısır'da yaydığı için, bu tarîk daha sonra “Mısır Tarîki” şeklinde meşhur olmuştur.¹²⁶

İKİNCİ BÖLÜM

KEHF SÛRESİ VE KIRÂATLER YÖNÜNDE İNCELENMESİ

2.1. KEHF SÛRESİ

2.1.1. Sûrenin Tanıtımı

Kehf sûresi Mekke'de nâzil olan sûrelerden olup Mushaf'ta on sekizinci, nüzûl sıralamasına göre altmış dokuzuncu sûredir. Ğâşiye sûresinden sonra ve Nahl sûresinden önce, Mekke döneminin son yıllarında yani hicretten önce nâzil olmuş bir sûredir.¹²⁷ Sûrenin

¹²⁴ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, 248-249.

¹²⁵ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, 248-249.

¹²⁶ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, 248-249.

¹²⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Beşşâr Avâd Ma'rûf-İsâm Fâris el-Haristânî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1994/1415), 5: 77; Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabiyyi, ts.), 3: 3;

28. âyeti ile 83. ve 101. âyetlerinin Medine’de indiğine dair rivâyetler vardır.¹²⁸ Özellikle “Sabah akşam Rablerine, O’nun rızasını arzularak dua eden kişilerle birlikte ol. Dünya hayatının zînetini isteyip gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi anmaktan gâfil tuttuğumuz, boş arzularına uyan ve işi sürekli aşırılık olmuş kimselere itaat etme” anlamındaki yirmi sekizinci âyet, Kureyş’in ileri gelenlerinin Rasûlullah’ın yanında toplanıp ona “Sana inanmamızı istiyorsan, şu fakirleri (yani Bilâl-i Habeşî, Habbâb b. Eret, Suheyb-i Rûmî ve diğerlerini) yanından kov!” demeleri üzerine Medine’de nâzil olduğu nakledilmiştir.¹²⁹ Ancak bu rivâyetler, hadis tekniği açısından zayıf olup âyetlerin içeriği ve üslûp özellikleri bu rivâyetlerin sıhhati hususunda şüphe uyandırmaktadır.¹³⁰

Sûre adını, ihtiva ettiği mucizevî konulardan biri olan, 9-26 âyetlerde kıssası anlatılan ve “mağara dostları” anlamına gelen ashâb-ı kehf’ten almıştır. Ancak bazı müfessirler, sûreye bu ismi bizzat Hz. Peygamber’in verdiği söylemişlerdir. Buna delil olarak da: “Kim, Kef sûresinin son on âyetini okursa Deccal’in şerrinden korunur” hadisini göstermişlerdir”.¹³¹ İbn Merdûye’nin rivâyet etmiş olduğu bir hadiste de bu sûre “Ashâbu’l-Kehf Sûresi” olarak isimlendirilmiştir.¹³²

Nüzûl sebebi ile ilgili tefsir kaynaklarında ve İbn İshâk’ın Siyeri’nde şöyle bir olay anlatılmaktadır: Müslümanların sayısının günden güne artması ve Hz. Muhammed’in peygamber olup olmadığını araştırmak üzere müşrik olan Kureyşliler, Utbe b. Ebî Muayt ve Nadr b. Hâris’i Medine’nin yahûdî bilginlerine gönderip kendilerine şu tâlimatı vermişlerdi: “Onlar kitap ehlidirler. Belki peygamberler hakkında bizim bilemeyeceklerimizi bilirler. Muhammed’in davetini, onun vasıflarını onlara anlatın.” Bu iki adam Medine’ye giderek meseleyi yahûdî bilginlere anlatmışlardır. Bilginler, “Muhammed’e şu üç şeyi sor. Eğer size onlar hakkında haber verirse o bir peygamberdir ve ona tabi olun. Şayet haber veremezse bilin ki o bir falcıdır, ona istediğinizi yapın. O sorular ise şunlardır:

1. Geçmiş zamanda mağarada yaşayan o gençleri (Ashâb-ı Kehf);
2. Dünyanın doğularını ve batılarını dolaşmış olan adamı (Zülkarneyn);
3. Ruhun mahiyetinin ne olduğunu?

Fahrüddîn er-Râzî, *Tefsir-i kebir mefâtihi’l-gayb*, trc. Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci-Sadık Kılıç-Sadık Doğru (Ankara: Akçağ Yayınları, 1993), 21: 73; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’â*, trc. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruc Yayınları, 2002), 10: 346.

¹²⁸ Komisyon, *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), c. 3, s. 532.

¹²⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 5: 96; Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 162-163.

¹³⁰ İzzet Derveze, *et-Tefsîru’l-hadis*, trc. Muharrem Önder (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 3: 475.

¹³¹ Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 14 (Ebû Dâvûd’un Sünen adlı eserinin “Melâhim” bölümünün 14. Bâbı).

¹³² Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr* (Beirut, y.y., 2000), 15: 241.

Mekke'ye dönen Nadr ve Utbe bu üç soruyu Hz. Peygamber'e sormuşlardı. Rasûl-i Ekrem de: "Sorduklarınızı yarın haber veririm" demiş ancak "inşâallâh" demeyi ihmal etmişti. Ardından bir süre vahiy kesilmiş ve Mekke ahalisi, "Muhammed bize 'Sorduklarınızı yarın haber veririm' diye vadetmişti. Ancak on beş gün oldu hâlâ sorularımıza cevap vermiyor" diye dedikoduya başlamışlardır. Bu durum karşısında sıkılan ve mahzun olan Hz. Peygamber'e Cebrâil (a.s) yukarıdaki soruların cevabını da kapsayan Kehf sûresini ve İsrâ sûresinin seksen beşinci âyetini getirmiştir.¹³³

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır yukarıdaki rivâyeti geniş şekliyle naklettikten sonra, hadis tekniği açısından bu rivâyetin zayıf olduğunu, buna dayanılarak sûrenin tefsir edilmesinin doğru olmayacağını ifade etmektedir. Elmalılı'ya göre sûrenin baş tarafındaki âyetler gösteriyor ki sûrenin esas iniş sebebi, "Allah çocuk edindi" (el-Kehf, 18/4) denilmiş olmasıdır. Sûre, bunun ilmî dayanağı bulunmayan büyük bir yalan olduğunu açıklamak, bu sözü söyleyenleri uarmak ve onları tevhide davet etmek için indirilmiş, Zülkarneyn ile ilgili sorunun cevabı da bunun tamamlayıcısı olmuştur.¹³⁴

2.1.2. Kehf Sûresinin Genel Muhtevası

Yüce Allah'a hamd ile başlayan Kehf sûresinin ilk âyetlerinde Allah'ın kutsiyeti ve kemal sıfatları ile Kur'ân'ın üstünlüğü, müminlere verilecek mükâfatın müjdelenmesi ve Allah'a çocuk yakıştıranların uyarılması konuları yer alır. Ayrıca kâfirlerin inatçı tutumları karşısında üzülen Hz. Peygamber'in durumuna da işaret edilir (1-8). Bundan sonraki âyetlerin büyük bir kısmının konularını şu üç kısma oluşturur:

1. Ashâb-ı Kehf kıssası (9-26). Bu kıssada inançları uğruna canlarını ortaya koyarak vatanlarından uzaklaşıp dağdaki bir mağaraya sığınan gençlerin vaziyeti anlatılır. 2. Hz. Mûsâ ile Hızır'ın kıssası (60-82). Bu kıssada Hızır ile Hz. Mûsâ arasında geçen olağanüstü olaylar ve bu olaylarla ilgili açıklamalar yer alır. 3. Zülkarneyn kıssası (83-98). Bu kıssada takva ve adalet sahibi bir hükümdar olan Zülkarneyn'in batıya ve doğuya yaptığı seferler ile Ye'cûc ve Me'cûc'ün yeryüzüne yayılmasını önlemek için yaptığı set anlatılmaktadır.¹³⁵

Sûrede ahlak eğitimi açısından temsili anlatımlar da yer almaktadır. Aslında sûrenin muhtevasına genel çerçeveden bakıldığında hikâye, öğüt ve mîsallerin, gizliden veya açıktan

¹³³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15: 191-192; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 15: 242-243; Derveze, *et-Tefsîr*, 3: 475.

¹³⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, sad. İsmail Karaçam-Emin Işık-Nusrettin Boilelli-Abdullah Yücel (İstanbul: Azim dağıtım, ts.), 5: 336.

¹³⁵ Komisyon, *Kur'ân Yolu*, 3: 533.

olsun îman-materyalizm ilişkisi etrafında döndüğü görülmektedir.¹³⁶ Sanki bu sûre Müslümanların karşı karşıya kaldıkları güç durumlarda onlara teselli vermekte ve İslâm'ın tebliği noktasında takip edebilecekleri bir yol haritası çizmektedir.¹³⁷

2.1.3. Sûredeki Âyetlerin Konu Dağılımı

Sûrenin muhtevasını, âyetlere göre konu dağılımını sekiz bölüm şeklinde gruplandırarak bu bağlamda ele almak mümkündür.

1-8. âyetlerde insanlara doğru olanı anlatıp, iman ederek güzel işler yapanlara ilâhî rahmeti, iman etmeyenlere ise dûçar olacakları azabı bildirmek için Kur'ân'ı Kerîm'i gönderen Allah'ın şükredilmeye lâyık olduğu belirtilmektedir. Daha sonra O'na çocuk edinme isnadında bulunanların bu isnadlarının büyük bir yalan olduğu ifade edilmektedir. Yine bu âyetlerde melekleri Allah'ın kızları konumuna koyan putperest Arapların batıl inanışları reddedilmektedir.¹³⁸

9-26. âyetlerde bahsi geçen ve aynı zamanda sûreye de adını veren Ashâb-ı Kehf kıssası, inançları uğruna dünyevî olan şeylerden uzak kalma tavrını yansıtmakta ve ölümün ardından diriliş ve manevî-ruhanî uyanma temsili içinde derinleşmektedir.¹³⁹ Ashâb-ı Kehf, Yüce Allah'ın dışında başka ilâh edinen bir topluma karşı sadece tevhid uğruna savaşmak ve Yüce Allah'ın rahmetine erişmek üzere bir mağaraya sığınmış birkaç gençtir. Mağaraya sığınan bu gençler, bir gün veya daha az bir vakit gibi gelip geçen yılların ardından nihayet kurtuluşa ererler. Bu pasajda, sonraki Hristiyanlar gibi Yüce Allah'a çocuk isnadı yapanların yalanlarının ve ilâhî âyetleri reddedenlerin yok edilmesinin kanıtlarla anlaşılması için açıklamalar yapılmış ve neticesinde de "...De ki, umulur ki benim Rabbim beni bundan daha yakın bir hidâyete erdirir..." (el-Kehf, 18/24) emriyle Hz. Peygamber'in zaferinin bundan pek yakın bir dönemde ortaya çıkması ümidi vad edilmiş ve bununla insanlar müjdelendiği.¹⁴⁰

27-49. âyetlerde dünya ve ahiret hayatı kıyas edilerek insanlara öğüt verilmektedir. Yegâne sığınılacak olanın ancak Yüce Allah olduğunu, O'nun rızasını arzularak sabredip dua etmek gerektiğini, böyle yapanların ahiret yurdunda muhakkak karşılıklarını alacaklarını ifade eden âyetler içinde bunları pekiştirmek üzere iki misal verilmektedir. İlk misalde, kendisine pek çok nimet yanında iki güzel bahçe de verilen bencil ve gururlu kişi ile hakîki

¹³⁶ Ebü'l-Hasen Ali el-Hasenî en-Nedvî, *Din ile Maddecilik Arasında Ezeli Savaş, Kehf Sûresinin Düşündürdükleri*, trc. Hüseyin Küçükcalay (Konya: İslâmî Neşriyat, 1975), 7-8; Sâid Havva, *el-Esâs fi't-tefsîr*, 3. Baskı (Kahire: Dâru's-Selâm, 1991/1412), 6: 3150.

¹³⁷ Ali Ünal, *Allah Kelâmı Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli* (İzmir: Define Yayınları, 2007), 638.

¹³⁸ Komisyon, *Kur'ân Yolu*, 3: 188.

¹³⁹ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı* (İstanbul: İşaret yayınları, 2000), 486.

¹⁴⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5: 338.

bir mümin arasında vuku bulan bir konuşma ve ahiret yükümlülüklerine inanmadığı bahsedilen bencil kişinin sonu anlatılmaktadır. İkinci misalde ise, dünya hayatı gökten inzâl edilen yağmura benzetilip bu sayede bitkilerin yetiştiği, ancak arkasından rüzgârın savurmasıyla çerçöp haline dönüştüğü ifade edilerek, fâni olan dünya hayatının ebedi olan ahiret hayatını elde etmenin bir vasıtası olarak değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

50-53. âyetlerde şeytan ve İblis tabiatına bürünen kişilerin Hz. Âdem'e secde etmeleri yönündeki ilâhî emre itaat etmekten nasıl uzak durdukları anlatılmakta, onların yardımdan uzak bir şekilde azaba dâcâr olacakları ihtarı yapılmaktadır.

54-59. âyetlerde Kur'ân'da insanlar için uyanmalarına vesile olacak ibret verici birçok kıssa anlatılmıştır. Yine bu âyetlerle bu ilâhî kıssaları dinleyip de anlamaktan imtina eden kimselerin, Allah'ın rahmetinin tecellisi olarak hemen helak olmayıp düşünmeleri için kendilerine mühlet verildiğine dikkat çekilmektedir.

60-82. âyetlerde Mûsâ peygamberle kendisine hikmet verilmiş olan bir zatın kıssası aktarılmaktadır. Hz. Mûsâ, müfessirlerden çoğunun Hızır olduğunu beyan ettikleri bu kişinin ilminden faydalanmak için yapacağı yolculuk esnasında ona arkadaş olmayı teklif etmiş, o da Mûsâ'dan acelecilik gösterip yaptıklarının hikmetini sormaması kaydıyla ancak bunu kabul edebileceğini belirtmiş ve Hz. Mûsâ'nın da bunu kabul etmesiyle yolculukları başlamıştır. Arkadaşı önce üzerinde buldukları gemiyi delmiş, ardından küçük bir çocuğu öldürmüş, daha sonra ise uğradıkları beldenin halkı kendilerine ikram yapmadıkları halde orada yıkılmak üzere duran bir duvarı tamir etmiştir. Her seferinde verdiği sözde durmayıp bu yaptıklarının hikmetini sual eden Hz. Mûsâ'ya arkadaşları artık beraberliklerinin sona erdiğini söylemiş, ilk bakışta yanlış gibi gözüken davranışlarının gerçek hikmetini anlatmıştır.¹⁴¹

83-101. âyetlerde Zülkarneyn'in kıssası yer almaktadır. Bu kıssada Zülkarneyn'in doğu ve batıya yaptığı seyahati, Ye'cûc ve Me'cûc'ün etrafa yayılmasını engelleyecek bir seddin inşa edilmesi, bir takım hakikatleri kabul etmeyerek inkârcı olarak yaşayanların kötü sonlarını, iman edip güzel iş sahiplerinin de ebedi mutluluğa kavuşacakları bildirilmektedir.¹⁴²

102-110. âyetlerde genel olarak Allah'ı ve ahireti inkâr edenleri bekleyen acıklı bir azabı haber vermekte ve bu sûre ile Hz. Muhammed'i devre dışı bırakmaya çalışanların oyunlarının tersine çevrildiği aktarılmaktadır.

¹⁴¹ İlyas Üzüm, "Kehf Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 189.

¹⁴² Ömer Nasuhî Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 4: 1930-1931.

Sûre sonunda baştaki âyetlerde zikredilen ilkeler tekrarlanmaktadır. “Tevhit ve ahiret haktır, gerçektir ve tüm bunlar sizin hayrınız içindir. Bu ilkeleri kabul etmeli ve bunlara göre yaşantınızı nizama koymalısınız. Ahirette Yüce Allah’ın huzurunda hesaba çekileceğinizin farkında olarak bir hayat yaşamalısınız”.¹⁴³

2.2. KEHF SÛRESİ VE KIRÂATLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Kırâat ihtilafları, karakteristik özellikleri olması hasebiyle ferşü’l-hurûf ve usûl yönüyle ihtilaflar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Biz de Kehf sûresindeki kırâatleri incelediğimiz çalışmamızda bu metodu uygulamayı, konuyu ferşü’l-hurûf ve usûl yönüyle ihtilaflar şeklinde iki başlık altında ve maddeler halinde ele almayı uygun gördük. Bu başlıklar altında yekûn olarak fazla yer tutan ve karmaşaya sebep olabilecek maddeleri de, konuyu daha iyi aydınlatmak adına gruplandırarak vermeye çalıştık. Şimdi konuya ferşü’l-hurûf ihtilaflarını incelemekle başlayacağız.

2.2.1. Kehf Sûresinde Manayı Etkilemeyen (Ferşü’l-Hurûf Yönünden) Kırâatler ve Yorumları

2.2.1.1. مِنْ لَدُنْهُ :

﴿ قِيمًا لِيُنْذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِنْ لَدُنْهُ وَيُبَيِّنَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا ﴾

“Onu müstakîm olmak üzere (indirdi ki) katından gelecek acıklı azaba karşı (insanları) uyarısın ve iyi işler yapan müminlere kendileri lehine güzel bir mükâfat bulunduğunu müjdelesin.” (el-Kehf, 18/2).

a) İmâm Âsım’ın râvilerinden Ebû Bekr Şu‘be, (س) harfinin sükûnu ve dammeli işmâmı¹⁴⁴, (ن) ve (ه) harflerinin kesresi ve (ه) harfinin de (ي) harfine vaslı ile beraber مِنْ لَدُنْهِ şeklinde okumuştur.¹⁴⁵ Fârisî’ye göre, “لَدُنْ” kelimesinin üç lügât şekli vardır. İlk olarak;

¹⁴³ Ebü’l Â‘lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, trc. Kurul (İstanbul: İnsan yayınları, 1997), 3: 149.

¹⁴⁴ Ebû Tâlib el-Mekkî’ye göre bu kelimedeki işmâm, ses ile olmayıp sadece şekille yapılmaktadır. Çünkü dudakların ileri gitmesiyle رَيْدٌ ve عَمْرٌو isimlerinde olduğu gibi sakin olan hiçbir harfte sesli işmâm yapılmaz. Bk. Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *el-Keşf ‘an vücûhi’l-kırâ’ati’s-seb’ ve ilelihâ ve hücecihâ*, thk. Muhyiddîn Ramazân, 3. Baskı (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1404/1984), 1: 54.

¹⁴⁵ Pâlûvî, *Zübdetü’l-‘irfân*, 84; Emin Efendi, ‘*Umdetü’l-hallân*, 295; İbnü’l-Bâziş, *Kitâbü’l-ikna’*, 2: 688; Kâdî, *el-Büdüru’z-zâhira*, 190; Ruaynî, *el-Kâfi*, 146; Ebü’l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm el-Makdisî Ebû Şâme, *İbrâzü’l-me‘ânî min hurzi’l-emânî fi’l-kırââti’s-seb’a*, thk. İbrahim Atuh Aved (Mısır: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, ts.), 567; İmam el-Celîl Abdurrahman b. Muhammed b. Zencile Ebü Zür‘a, *Hüccetü’l-kırâât*, thk. Saîd el-Afgânî, 4. Baskı (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1404/1984), 412; Ebü’l-Hasen Tâhir b. Abdilmün‘im b. Ubeydillâh b. Galbûn el-Halebî el-Mısri, *et-Tezkiretü fi’l-kırââti’s-semân*, trc. Abdü’l-Fettâh İbrahim (Kahire: y.y., 1991), 2: 507; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes‘ûd b.

kelimesi سَبَّعِ gibidir. سَبَّعِ kelimesindeki (ب) harfi sakinleştirilerek سَبَّعِ şekline dönüştüğü gibi لَدُنْ kelimesindeki (د) harfi de aynı şekilde sakinleştirilerek لَدُنْ şekline dönüşür. Ancak لَدُنْ kelimesindeki gibi iki sakin harfin bir arada bulunması, Arapların iki sakinin bir arada bulunmasından uzak durmaları kâidesince, ikinci sakinin kesredilerek okunmasına sebep olmaktadır. Diğer lügât şekli; لَدُنْ kelimesi عَضِدِ gibidir. عَضِدِ kelimesindeki (ض) harfi sakinleştirilip dammesi (ع) harfine verilerek عَضِدِ şekline dönüşmesi gibi, لَدُنْ kelimesi de لَدُنْ şekline dönüşür. Son lügât şekli ise لَدُنْ kelimesindeki (د) harfinin harekesinin fethaya dönüşmesiyle لَدُنْ şeklindeki okumadır”.¹⁴⁶

Bu مِنْ لَدُنْهُ ifadesindeki (ه) harfini (و) harfine مِنْ لَدُنْهُ şeklinde vaslederek sıla¹⁴⁷ ile okuma, bu kelimeyi aslı üzere okuma şeklidir.¹⁴⁸ Çünkü bunun aslı müfred-müzekker olan (هو) zamiridir. Burada (ه) harfinden önceki harfin sükûn üzere olması, kendinden sonraki (و) harfinin hafzedilmesine sebep olmaktadır.¹⁴⁹ Ancak bu tür tekil zamirleri sıla ile okumada meşhur olan kurrâ sadece İbn Kesîr'dir.¹⁵⁰

Râzî'ye (ö. 599/1209) göre مِنْ لَدُنْهُ ifadesinin manası, “O'nun katından, O'ndan sudûr eden” demektir.¹⁵¹

b) İmâm Âsım'ın diğer râvisi Hafs ve diğer kurrâ ise مِنْ لَدُنْهُ şeklinde işmâmsız okumuşlardır.¹⁵² Buradaki (ه) harfine (ي) harfinin ilhak edilmesi, (ه) harfinden önce esrenin var olmasındandır. Bu gibi durumlarda (ي) harfinin terkedilmesi, şiir vezni hariç güzel görülmemiştir.¹⁵³

Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/999) şöyle demiştir: “Ebû Bekir Şu'be'nin işmâmlı kırâat şekli, (د) harfinin sakinleştirilmesinden önce bu kelimedede var olan dammeye işarettir.

Muhammed el-Ferrâ' el-Beğavî, *el-Kifâye fi'l-kırâ'a li'l-Beğavî*, haz. Ali Eroğlu (Erzurum: Ekev Yayınları, 2002), 85; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 232; Bennâ, *İthâf*, 363; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 388.

¹⁴⁶ Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî, *el-Hücce li'l-kurrâ'i's-seb'a (el-Hücce fi'ileli'l-kırâ'ati's-seb')*, thk. Abdülaziz Rebâh (Dımaşk: y.y., 1992), 5: 124.

¹⁴⁷ Vasl köküyle eş anlamlı olan bu tabir sözlükte, “ulaşmak, eklemek, bitirmek” anlamlarına gelirken kırâat terminolojisinde, “tekil-eril (müfred-müzekker) kipli zamirin, öncesinde sakin bir harf bulunup, kendisi dammeli olduğunda (و) ile, kesreli olduğunda ise (ي) ile; ayrıca çoğul-eril (cem' müzekker) zamirinin (و) ile geçilerek okunması” demektir. فيهِ yerine منه; فيهِم yerine منهم; عليهم yerini de عليهم şeklinde okunması gibi. Bk. Çağıl, Necdet (2002), *Kur'an Belâgati ve Fonetigi Yönünden Kırâatler* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye, 2002, 441.

¹⁴⁸ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 130.

¹⁴⁹ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 773.

¹⁵⁰ Ebû Zür'a, *Hücce*, 412.

¹⁵¹ Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15, s. 98.

¹⁵² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 232; Bennâ, *İthâf*, 363; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 388; Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 84; Emin Efendi, *'Umdetü'l-hallân*, 295; İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-ikna'*, 2: 688; Kâdî, *el-Büdûru'z-zâhira*, 190; Ruaynî, *el-Kâfi*, 146.

¹⁵³ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Nasr b. Alî b. Muhammed eş-Şirâzî el-Fesevî İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah fi vüçühi'l-kırâ'ât*, thk. Ömer Hamdân el-Kubeysî (Mekke: y.y., 1993)1: 773.

Şu‘be’nin rivâyet etmiş olduğu bu okuyuşu ondan başkası uygulamamış olup bu okuyuş sadece Benî Kilâb kabilesinin lehçesi olarak kalmıştır”.

Ebû İshâk ez-Zeccâc (ö. 311/933) ise şöyle demektedir: “Bu kelime Arapçada farklı şekillerde kullanılır. Meselâ لَدَى - لَدُنْ ve لَدَى denilmektedir ki, bunların hepsinin manası birdir. لَدُنْ kelimesi عِنْدَ kelimesi derecesinde mütemekkin/yerleşmiş değildir. Zira sen, meselâ عِنْدِي هَذَا الْقَوْلُ صَوَابٌ /Bu görüş bana göre doğrudur’ diyebildiğin halde لَدُنِي هَذَا الْقَوْلُ صَوَابٌ diyemezsin. Yine sen, yanında malûm olmadığı halde, عِنْدِي مَالٌ عَظِيمٌ /Yanımda büyük bir mal vardır (evimdedir)’ dersin ancak yanında olmayan mallar hakkında لَدُنِي مَالٌ عَظِيمٌ diyemezsin”.¹⁵⁴

2.2.1.2. يُبَشِّرُ :

Söz konusu âyette farklı okunan bir diğer kelime de يُبَشِّرُ kelimesidir. Bu kelimeyi İmâm Hamza ve Kisâî’nin dışında kalan bütün kurrâ bu şekilde okurlarken; Hamza ve Kisâî (ي) harfinin fethası, (ب) harfinin iskânı ve (ش) harfinin de dammesi ile tahfîf ederek يُبَشِّرُ şeklinde okumuşlardır.¹⁵⁵

Keşşâf sahibi Zemahşerî (ö. 467/1075), fiilin şeddeli olarak okunduğu gibi şeddesiz olarak يُبَشِّرُ diye de okunduğunu söylemiştir.¹⁵⁶

Buradaki “يُبَشِّرُ /Müjdelemek” anlamındaki kelime, eğer beyân (temyîz) kabul edilecek olursa, يُبَشِّرُ kelimesindeki (ب) harfinin takdirine gerek kalmaz. يُبَشِّرُ kelimesi üç şekilde okunur ve her okuyuş aynı manayı ifade eder. İlk okuyuşun delili, çoğunluğun bu şekilde okumasıdır. Kur’ân’da bu türden bulunan mâzi ya da emir fiiller bu şekilde şeddeli olarak gelmiştir. Kur’ân’da geçen şu buyruklarda olduğu gibi: “فَبَشِّرْ عِبَادِ /Benim kullarımı müjdele” (ez-Zümer, 39/17); “فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ / Ona bir mağfireti müjdele” (Yasin, 36/11); “فَبَشِّرْ نَاهَا بِإِسْحَاقَ /Biz ona İshâk’ı müjdeledik” (Hud, 11/71); “قَالُوا بَشِّرْنَاكَ بِالْحَقِّ /Biz sana hakk olarak müjde verdik dediler.” (el-Hicr, 15/55).

İkinci okuyuş, Abdullah b. Mes‘ûd’un okuyuşu olup Tihâme kabilesinin söyleyişi olan بَشِّرَ - يُبَشِّرُ şeklinde, sülâsi mücerred birinci babdan gelmektedir. Şairin şu beyti de bu kabildendir:

“بَشِّرْتُ عِيَالِي إِذْ رَأَيْتُ صَحِيفَةً /Ben aile halkıma müjde verdim.”

¹⁵⁴ Zeccâc, Ebû İshâk İbrahim, *Meâni’l-Kur’ân ve i’râbuhû*, thk. Abdü’l-Celil Abdühü Şelebî (Beyrut: Âlimü’l-Kütüb, 1408/1988), 3: 268; Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15, s. 98.

¹⁵⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 232; Pâlûvî, *Zübdetü’l-‘îrfân*, 84; Emin Efendi, ‘*Umdetü’l-hallân*, 295; Bennâ, *İthâf*, 363.

¹⁵⁶ Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâ’iki gavâmizi’t-tenzil ve ‘uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’t-te’vil*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud-Ali Muhammed Muavvid, (Riyâd: Mektebetü’l-Ubeykân, 1418/1998), 3: 565.

2.2.1.3. مَرْفَعًا :

﴿ وَإِذْ اعْتَرَفْتُمُوهُمْ وَمَا يُعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوْا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ

مِنْ أَمْرِكُمْ مَرْفَعًا ﴾

“(Onlar birbirlerine şöyle demişlerdi:) ‘Mademki onlardan ve Allah’tan başka taptıklarınızdan yüz çevirip uzaklaştınız, o hâlde mağaraya sığının ki, Rabbiniz rahmetinden kısmet neşretsin ve içinde bulunduğunuz vaziyette faydalanacağımız şeyler (kolaylıklar) hazırlasın.’ (el-Kehf, 18/16).

Kırâat farklılıkları bazen kelimenin şekli ve kalıbı üzerinde değişikliğe neden olurken bazen de sadece hareke değişikliğine sebep olmaktadır.

Bu âyette geçen مَرْفَعًا kelimesi, harf değişikliğinden kaynaklanan iki farklı okuma şekline sahiptir:

a) Bu kelimeyi İmâm Nâfi‘, İbn Âmir ve Ebû Ca‘fer (م) harfinin fethası ve (ف) harfinin kesresi ile مَرْفَعًا şeklinde;

b) İmâm Nâfi‘, İbn Âmir ve Ebû Ca‘fer’in dışında kalan kurrâ ise, (م) harfinin kesresi ve (ف) harfinin fethası ile mevcut hatta zikredildiği üzere مَرْفَعًا şeklinde kırâat etmişlerdir.¹⁵⁷

Meşhur dilcilerden Ferrâ, bu ikisinin kullanılan iki farklı lehçe olduğunu ve her ikisinin de الرِّفَاعُ mastarından türemiş olduklarını söylemiştir.¹⁵⁸ Yine Ferrâ, Ebû Ubeyde el-Müsennâ (ö. 209/824) ve dilcilerin pek çoğuna göre, ister herhangi bir birliktelik veya beraber yapılacak bir iş olsun, isterse bir uzuv olsun, Arabın kahir ekserisi her ikisinde de (م) harfinin kesresi ve (ف) harfinin fethası ile olan مَرْفَعًا şeklini de okumayı tercih ettiklerini nakletmişlerdir.¹⁵⁹

İbn Hâleveyh’e (ö. 370/992) göre مَرْفَعًا şeklinde okumayı tercih edenlerin delili, bu kelimenin bu şekliyle “birlikte ve beraber olma” manasını ifade etmesi sebebiyledir. مَرْفَعًا şeklini tercih edenlerin delili ise, مَرْفَعًا kelimesinin “dirsek” manasını ifade etmesi sebebiyledir.¹⁶⁰

¹⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 232; Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 84; Bennâ, *İthâf*, 364; Emin Efendi, *‘Umdetü'l-hallân*, 295; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 507.

¹⁵⁸ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, 3. Baskı (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1403/1983), 5: 112.

¹⁵⁹ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 3: 272-273; Ebû Zür'a, *Hüccce*, 412.

¹⁶⁰ Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî en-Nahvî el-Lugavî İbn Hâleveyh, *el-Hüccetü fi'l-kırââtis-seb'a*, thk. Abdü'l-Âl Sâlim Mükrim, 5. Baskı (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1410/1990), 224.

Söz konusu kelime hakkında Ebû Şâme (ö. 664/1374) İbrâzü'l-Me'ânî adlı eserinde şöyle demiştir: “Bu kelime مَرْفَعًا şeklinde okunduğunda, hem ‘elin dirseği’ hem de ism-i âlet manasına gelirken; مَرْفَعًا şeklinde okunduğunda ise, sadece ‘dirsek’ manasında kullanılır, başka bir manada kullanılmaz”.¹⁶¹

Kisâî, “insanın dirseği” manasında مَرْفَعًا kelimesini naklettiği halde, Ferrâ bunu, hem “işten gelen fayda” hem de “elin dirseği” için kullanılabileceğini söylemiştir. Bu iki okuyuş şekli kullanılan iki farklı lehçe olmakla birlikte, (م) harfinin fethası ile olan okuyuşun kıyasa, dilin kâidesine daha uygun, (م) harfinin kesresi ile olan okuyuşun ise daha çok kullanılan şekil olduğunu söylemiştir. Yine Kisâî, uzuvla olacak herhangi bir birliktelik, beraber yapılacak bir iş için mutlaka مَرْفَعًا şekli kullanılır derken; Ebû Hatim es-Sicistânî ise, Kisâî'nin bu görüşünün aksine مَرْفَعًا şeklinde okunursa o zaman الْمَسْجِدُ lafzında olduğu gibi “mekân” manasına gelir demiştir.¹⁶²

Kelime مَرْفَعًا şeklinde okunduğunda birlikte, beraber kullanılacak ism-i âlet, مَرْفَعًا şeklinde okunduğunda ise الْمَسْجِدُ gibi ism-i mekân ya da her ikisi de kastedilmiş olur. Kıyasa göre bu kelime مَرْفَعًا - مَرْفَعًا şeklinde birinci babdan gelseydi, (ف) harfinin fethalı haliyle مَرْفَعًا şeklinde okunurdu. Ancak bu kelime مَرْفَعًا - مَرْفَعًا şeklinde ikinci babdan geldiği için (ف) harfinin kesreli haliyle مَرْفَعًا şeklinde okunur. Nitekim Âli İmrân sûresindeki “إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ” (Âli İmrân, 3/55) âyeti buna delil olarak gösterilebilir.¹⁶³

Konuya dair farklı bir yaklaşım ortaya koyan Mâverdî (ö. 450/1072), senden başkasına giden yardım ve destek için مَرْفَعًا şeklini, başkasından sana gelen yardım ve destek için ise مَرْفَعًا şeklini tercih etmeyi daha uygun bulmuştur.¹⁶⁴

Netice itibariyle müfessir ve dilcilerin ileri sürdükleri tüm bu görüşler muvâcehesinde, Arapların kahir ekserisinin bu kelimeyi مَرْفَعًا şeklinde kullanmayı tercih ettikleri ve bu kelimeye genel itibariyle “yardım ve destek” manası verdikleri sonucuna ulaşılabılır. Dolayısıyla مَرْفَعًا kıraatinin âyete kattığı mana “... o hâlde mağaraya sığın ki, Rabbiniz rahmetinden kısmet neşretsün ve içinde bulunduğunuz vaziyette, sizden başkasına giden yardım ve destek hazırlasın” şeklinde olurken; مَرْفَعًا kıraatinin âyete kattığı mana ise “... o hâlde mağaraya sığın ki, Rabbiniz rahmetinden kısmet neşretsün ve içinde bulunduğunuz vaziyette, başkasından size gelen yardım ve destek hazırlasın” şeklinde olmaktadır.

¹⁶¹ Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 566.

¹⁶² Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît* (Dımaşk: Dâr'ul-Risâletü'l-Alemiyye, 1432/2015), 14: 215.

¹⁶³ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 130-131.

¹⁶⁴ Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdü'l Maksûd b. Abdurrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 3: 290.

2.2.1.4. تَرَاوُرُ :

﴿وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَرَاوُرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقَرُّضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ

اللَّهِ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرَشِدًا﴾

“(Orada olup onlara baktığında) güneşin doğduğu anda onun; mağaralarının sağ cenahına kaydığını, batarken ise onlara dokunmadan sol cenaha kaydığını görürdün. Kendileri de mağaranın genişçe bir alanındaydılar. Bu, Allah’ın âyetlerindedir. Allah, her kime hidâyet bahşederse işte o, doğru yola erdirilendir. Her kimi de saptırırsa, artık onun için irşâd edici bir dost bulamazsın.” (el-Kehf, 18/17).

Arap dilinde bir kelime bazen özdeş manayı karşılayabildiği gibi bazen de farklılık gösterebilir. Konuya kırâat ilmi cihetinden bakıldığında, âyetlerde bu tür kelimeler farklı şekillerde kullanılmış, fakat genel manaya bir etkileri olmamıştır. İlgili âyette geçen تَرَاوُرُ kelimesi de, birden çok edâ şekline sahiptir. Bu edâ şekilleri üç başlık halinde ele alınacaktır.

a) İbn Âmir ve Ya’kûb (ج) harfinin sükûnu ve (ر) harfinin şeddeleri ile تَرَوُرُ şeklinde okumuşlardır.¹⁶⁵

Bu kelimenin تَرَوُرُ şeklindeki kırâati تَحْمُرُ vezni ile okunmakta ve bu tür kelimelerin hepsi de رُورُ kalıbından gelmektedir.¹⁶⁶ Abdullah b. Mes’ûd’un kendine ait mushafında bu kelimenin تَرَوُرِ şeklinde kayıtlı olduğu nakledilmektedir.¹⁶⁷

b) Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ebû Ca’fer, (ج) harfinin şeddeleri ve (ل) harfinin ilavesi ile تَرَّوُرُ şeklinde okumuşlardır.¹⁶⁸

İbn Hâleveyh’e göre, bu kelimenin şeddeli olarak تَرَّوُرُ şeklinde okunuşu, asıl hali üzere تَرَّوُرُ kelimesine nispet edilmesindedir. Çünkü (ت) harfi (ج) harfine nakledilerek idğâm edilmiş olur ki, bu güzel bir idğâmdır. Bu idğâm (ت) ve (ج) harflerinin inhifâd (isti’lâ)¹⁶⁹ ve istifâle¹⁷⁰ sıfatlarından olması ve bu sıfatların bir arada bulunmasından dolayı dile daha hafif

¹⁶⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 232; Pâlûvî, *Zübdetü’l-‘irfân*, 84; Bennâ, *İthâf*, 364; Emin Efendi, *‘Umdetü’l-hallân*, 295; Ebû Zür’a, *Hücce*, 412; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 507.

¹⁶⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 580.

¹⁶⁷ Muhammed Kemal Atik, “Abdullah b. Mes’ûd ve Mushaf’ının Kur’ân Tarihindeki Yeri”, *Konya Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2005): 1-64.

¹⁶⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 232; Pâlûvî, *Zübdetü’l-‘irfân*, 84; Bennâ, *İthâf*, 364; Emin Efendi, *‘Umdetü’l-hallân*, 295; Ebû Zür’a, *Hücce*, 412; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 507.

¹⁶⁹ İsti’lâ: “Okuma esnasında dilin üst damağa yükselmesidir”. Bk. İbrahim Tanrıku, *Kur’ân’ı Okuma Usûl ve Esasları* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 16.

¹⁷⁰ İstifâle: “Lûgatta, aşağı olmak, alçalmak iken, ıstılâhda ise, istifâle harflerini telaffuz ederken dilin yukarı yükselmeyip, ağızın dibinde kalmasıdır”. Bk. Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, 207.

gelmeleriyle idğâm olmuştur. Ayrıca (ز) harfi, safir sıfatına sahip olması yönüyle (ت) harfinden daha üstün, daha keskin ve kuvvetli bir ses olduğundan (ز) harfine idğâm edilir.¹⁷¹

c) Yukarıdaki âlimlerin dışında kalan diğer kurrâ ise, mevcut hattaki gibi تَزَاوُز şeklinde okumuşlardır.¹⁷²

Söz konusu kelime hakkında İbn Hâleveyh'in görüşünü daha da belirgin bir şekilde ifade eden Fârisî şöyle demiştir: “Kelimenin تَزَاوُز şeklinde okunması, ancak bir arada bulunan iki (ت) harfinden birinin hafzedilerek okunmasıyla olmaktadır. Zira birbirine yakın mahreçli iki harfin bir arada bulunmasından kaynaklanan okuma güçlüğü, ya bu harflerden birinin hafzedilmesiyle, ya da idğâm edilmesiyle veya birinin diğerinin yerinde kullanılmasıyla ortadan kalkmaktadır. Bu türden kelimeler için şu mîsal verilir: ‘ طَسْتُ /Tas, Leğen’ kelimesinin aslı طَسُّ olup buradaki (س) ve (ت) harfleri hems¹⁷³ harfleridir. Mahreçlerinin aynı olması ve yan yana gelmelerinden dolayı şeddeli (س) harfinin ikincisi hafzedilmiş, (ت) harfi (س) harfinin yerine bedel olarak gelmiştir.¹⁷⁴

Muâsır müfessirlerden Muhammed Ali es-Sâbûnî şöyle demiştir: “تَزَاوُز kelimesi ‘meyletmek’ manasında mastar olup bir tarafa meyleder, köşeye çekilir anlamındadır”.¹⁷⁵

Her üç okuyuş şekli de aynı manada olup تَزَاوُز şekli “meyletmek, dönmek” manalarına gelmektedir. Nitekim “O şeye meyletti” manasında زَاوَاهُ denilir. زَوْرٌ (yalan) da, doğrudan sapma ve meyletmedir. Bu kelimenin şeddeli okunuşunun aslı تَزَاوُز şeklindedir. Buradaki ikinci (ت) sakin kılınmış ve (ز) harfine idğâm edilmiştir. Fiilin şeddetsiz okunuşu تَفَاعُلٌ babından olup زَوْرٌ mastarındandır. Ancak fiilin تَزَوَّرٌ şekli إِرْوَارٌ mastarından gelmektedir.¹⁷⁶

Yukarıdaki görüşler dikkatle incelendiğinde şu sonuç elde edilebilir: Bir kelimenin bazen birden çok edâ şekli olabilir. Ancak bu, kelimenin birçok manaya geleceği anlamını taşımaz. Dolayısıyla zikredilen kelimenin de birçok varyantı olmakla birlikte, mana yönünden bir değişiklik meydana getirmemektedir.

2.2.1.5. وَتَحْسِبُهُ :

¹⁷¹ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 222.

¹⁷² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 232; Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 84; Bennâ, *İthâf*, 364; Emin Efendi, *‘Umdetü'l-hallân*, 295; Ebû Zür‘a, *Hücce*, 412; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 507.

¹⁷³ Lûgatta hems, sesi gizli çıkarmaya denir. İstilhâda ise, mahreçlerinden çıkmaları esnasında mahrecede boşluk kalması ve mahreçe fazla dayanılmaması sebebiyle, harf okunurken nefesin harfle beraber akmasına denir. Hems, cehr sıfatının zıddıdır. Hurûf-i mehmûse (فحثة شخص سكت) harfleri telaffuz edildiği zaman mahreçe itimadın zayıf olması sebebiyle, sesin gizli ve zayıf olmasıdır”. Bk. Karaçam, *Kur’ân-ı Kerim’in Faziletleri*, 201.

¹⁷⁴ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 118-119.

¹⁷⁵ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999), 12: 424.

¹⁷⁶ Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 137.

﴿ وَتَحْسَبُهُمْ آيَاتًا وَهُمْ رُفُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ

فِرَارًا وَلَمَلَنْتَ مِنْهُمْ رُغْبًا ﴿

“Uykuda olduklarında, sen onları uyanık sanırsın. Biz onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın giriş kısmında iki kolunu uzatıp yatmış vaziyetteydi. Onların bu durumlarını görseydin, katiyyen onlardan yüz çevirip kaçardın ve muttali olduğun şeyler sebebiyle için dehşet ile dolardı.” (el-Kehf, 18/18).

Kur’ân’ın sair yerlerindeki kırâat farklılıkları incelendiğinde bir kısmının, sadece Mushaf hattının değişmesi şeklinde gerçekleşebileceği görülecektir. Söz konusu âyetin başında geçen تَحْسَبُهُمْ ve لَمَلَنْتَ fiillerinden her ikisi de bahsi geçen konu ile ilgili birer mîsal teşkil etmektedir.

Bu âyetin başında geçen ve mazisi حَسِبَ olan fiil, yine aynı sûrenin yüz dördüncü âyetinde de zikredilmiştir. Kurrâ her iki yerde de (س) harfinin üstün ve esreli okunması hususunda ihtilaf etmiştir. Gerek bu ayette zikredilen تَحْسَبُهُمْ ve gerekse yüz dördüncü ayette zikredilen يَحْسِبُونَ buyruklarındaki (س) harfini İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Ebû Ca‘fer fetha ile aslı üzere تَحْسَبُهُمْ ve يَحْسِبُونَ şeklinde okurlarken; diğer imâmlar ise; (س) harfinin kesresi ile تَحْسَبُهُمْ ve يَحْسِبُونَ şeklinde okumuşlardır.¹⁷⁷

İmâm Kurtubî (ö. 648/1251), تَحْسَبُهُمْ buyruğundaki (س) harfinin üstün ve esreli okunuşunun iki farklı şive olduğunu söylemiştir. O, Ebû Ali’den rivâyetle şöyle demiştir: Bu fiilin fetha ile okunması, kıyas cihetince daha uygundur. Çünkü kelimenin mazisinin aynel fiili (yani kökünün ikinci harfi) meksurdur. Dolayısıyla bu fiilin babı, muzaride üstün gelmesidir. Bununla birlikte esreli okuyuş da güzeldir. Çünkü bu konuda kıyasa göre istisna teşkil etse bile bu şekilde kullanıldığı da işitilmiştir. Ayrıca cinsin beyanı için olduğu da söylenmiştir.¹⁷⁸

2.2.1.6. وَلَمَلَنْتَ :

Yine aynı âyetin sonunda gelen وَلَمَلَنْتَ kelimesini Nâfi, İbn Kesîr ve Ebû Ca‘fer ikinci (ل) harfinin şeddesi ile وَلَمَلَنْتَ şeklinde okumuşlardır. Geriye kalan kurrâ ise (ل) harfinin

¹⁷⁷ Pâlûvî, *Zübdetü'l-îrfân*, 38; Bennâ, *İthâf*, 364; Emin Efendi, *‘Umdetü'l-hallân*, 119; Kâdî, *el-Büdüru’z-zâhira*, 191.

¹⁷⁸ Kurtubî, *el-Câmi’*, 3: 573.

şeddesi olmadan وَلَمَلْنَتْ şeklinde okumuşlardır.¹⁷⁹ Ancak çoğu gramer ve kırâat ulemasına göre meşhur olan okuyuş, tahfif ile وَلَمَلْنَتْ şeklindeki okuyuştur.¹⁸⁰

Ebü'l-Hasen, “Arapların kelâmında مَلْنَتْ şeklindeki şeddesiz kullanım daha fasihtir ve مَلْنَتْ lafzı ise hemen hemen hiç kullanılmaz” demiştir.¹⁸¹ Ahfeş (ö. 177/793), bu kelimenin şeddesiz okunuşunun Arapçaya daha uygun ve güzel olduğunu, nitekim genel olarak, رُعباً، مَلْنَتْ /O içimi dehşet ile doldurdu” denildiğini; مَلْنَتْ şeklinin ise pek bilinmediğini; buna, onların daha ziyade şeddesiz telaffuzu kullanmalarının delâlet ettiğini söylemiştir. Ahfeş bu sözüne İmri’u-l-Kays’ın şu beytini delil olarak getirmiştir:

“O evimizi yağ ve kaşar peyniri ile doldurur”.¹⁸²

Nitekim benzer bir örneği de İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) vermektedir. Ona göre Arap şöyle demiştir: /بütün teferruatlarıyla sırlarına vakıf olmandan dolayı ruhun büyük bir korkuyla dolardı”.¹⁸³

Bu kelimeyi şeddeli okuyanlar, Allah’ın, fiillerde harf fazlalığıyla mananın daha kapsamlı ve mübâlağalı bir hal almasını, o fiilin süreklilik ve teksirlik ifade etmesini murad ettiğini delil olarak ileri sürmüşlerdir.¹⁸⁴ Fiilin şeddeli okunuşu ile şeddesiz okunuşu arasında her iki durumda da mana açısından bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak kelimenin şeddeli okunuşunda “dolduruldu” manasına vurgu yapılmaktadır.¹⁸⁵

Yine aynı âyette geçen رُعباً kelimesini, İbn Âmir, Kisâî, Ebû Ca’fer ve Ya’kûb Kur’ân’ın sair âyetlerinde¹⁸⁶ de olduğu üzere (ع) harfinin dammesi ile رُعباً şeklinde okumuşlardır. Diğer kırâat imâmları ise رُعباً şeklinde (ع) harfinin sükûnu ile okumuşlardır.¹⁸⁷

Ebü İshâk ez-Zeccâc, رُعباً, رُعباً ve رُعباً vecihlerinin tamamının temyiz üzere mansup olduğunu söylemiştir.¹⁸⁸ İbn Atiyye (ö. 383/993) de: “الشُّغْلُ ve الشُّغْلُ lafızlarında olduğu

¹⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 233; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 84; Bennâ, *İthâf*, 364; Emin Efendi, *Umdetü'l-hallân*, 295; Kâdî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 191; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 508; Beğavî, *el-Kifâye*, 85.

¹⁸⁰ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 120; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 57; İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 777.

¹⁸¹ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 134.

¹⁸² Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 141; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 57.

¹⁸³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5: 87.

¹⁸⁴ Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kelîmu't-Tayyibe, 1419/1998), 12: 291; Ebü Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdîrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelûsî İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsiri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Er-Rahhâletü'l-Fârûk-Abdullah b. İbrâhîm el-Ensârî, 2. Baskı (Doha: Dâru'l-Hayr, 2007/1428), 5: 582.

¹⁸⁵ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 776.

¹⁸⁶ Diğer âyetler için Bk. “كَفَرُوا الرُّعْبَ (Âli İmran, 3/151); كَفَرُوا الرُّعْبَ (el-Enfal, 8/12); قَلْبِهِمُ الرُّعْبُ (el-Ahzâb, 32/26).”

¹⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 233; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 85; Bennâ, *İthâf*, 324; Emin Efendi, *Umdetü'l-hallân*, 296; Kâdî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 191; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 508; Beğavî, *el-Kifâye*, 85.

¹⁸⁸ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 12: 275.

الرُّغْب ve الرُّغْب lafızlarında da mana yönünden bir farklılık yoktur. Yalnız الرُّغْب kelimesindeki (ع) harfi sakinleştirilerek kelimenin telaffuzu hafifletilmiş olur”.¹⁸⁹

2.2.1.7. بُورِقُكُمْ

﴿ وَكَذَلِكَ بَعَثْنَا لَهُمْ لَيِّسَاءً لُؤَا بِيَّتِهِمْ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِئْتُمْ قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِئْتُمْ فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بُورِقُكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا ﴾

“Yine böylece, aralarında sorup soruşturursunlar diye biz onları ba’s ettik. İçlerinden biri: ‘Ne kadar kaldınız?’ dedi. Dediler ki: ‘Ya bir gün, ya da bundan daha az’. (Diğerleri ise) şöyle dediler: ‘Ne kadar kaldığımızı Allah daha iyi bilir. Şimdi sizlerden birini şu gümüş para ile kente gönderin de bir baksın hangisinin yiyecekçe daha temiz ve lezzetli ise ondan size bir azık getirsin. (alışveriş yaparken) dikkatli davranın da, sizi hiçbir kimseye sakın sezdirmesin.” (el-Kehf, 18/19).

Yukarıdaki âyette geçen بُورِقُكُمْ kelimesini Ebû Amr, Hamza, Âsım’ın râvisi Ebû Bekir Şu‘be, Ya‘kûb’un râvisi Ravh ve Halefü’l-Âşir (ر) harfinin sükûnu ve (و) harfinin fethasıyla بُورِقُكُمْ şeklinde okurlarken; diğer kurrâ ise (ر) harfinin kesresi ile بُورِقُكُمْ şeklinde okumuşlardır.¹⁹⁰

İbn Hâleveyh, mevzubahis kelime hakkında şöyle demiştir: “Bu kelimeyi (ر) harfinin kesresi ile بُورِقُكُمْ şeklinde okuyanlar, onun aslı üzere geldiğini kabul ederek böyle okumuşlardır. Fakat kelimeyi (و) harfinin sükûnuyla okuyanların delili ise; peş peşe gelen (ر) ve (ق) harflerinin hareketlerinin yine peş peşe gelen kesreler olmasından mütevellit tekrar sıfatı ortaya çıkar ki, bu da telaffuza ağır gelir. Bundan dolayı en meşhur ve kolay okuyuş, بُورِقُكُمْ şeklinde (ر) harfinin sükûnuyla olan okuyuştur”.¹⁹¹ كَتَفْ kelimesinin كَتَفْ şeklinde iskân ile okunduğu gibi وَرَقٌ kelimesinin de وَرَقٌ şeklinde iskân ile okunması telaffuza hafif gelen bir okuyuştur. Ancak kurrânın ekserisi burayı aslı üzere kesre ile okumuşlardır.¹⁹² Kurtubî, buradaki kesrenin ağırlığından dolayı hafifletildiğini ve her iki okuyuşun da mana açısından aynı olduğunu zikretmiştir.¹⁹³

بُورِقٌ ve بُورِقٌ denildiği gibi وَرَقٌ şeklinde de söylenebilir. Ancak (و) harfinin kesreli olarak okunması, kırâatte en az tercih edilen ve fesahattan en uzak olan okuyuştur. Yine Ferrâ’ya

¹⁸⁹ İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 5: 583.

¹⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 233; Pâlûvî, *Zübdetü'l-îrfân*, 84; Bennâ, *İthâf*, 367; Emin Efendi, *‘Umdetü'l-hallân*, 296; Kādî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 193; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 508; Beğavî, *el-Kifâye*, 85.

¹⁹¹ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 222.

¹⁹² Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 567; Fârisî, *el-Hücce*, 5: 136.

¹⁹³ Kurtubî, *el-Câmi'*, 10: 564-565.

göre, الورق kelimesi Hicaz ehline ait olan bir lügattir. Tenîm kabilesine mansup olanlar ise الورق şeklinde okumuşlardır. Az da olsa Arapların bir kısmı, (و) harfinin kesresi ile olan okuyuşu, yani الورق şeklini kullanmışlardır.¹⁹⁴

Konu ile ilgili Fârisi şöyle demiştir: “ورق ve ورق şeklinde okunduğu gibi وَرُق ve وِرُق şeklinde de okunabilir. Zira bu yaygın bir kırâattir. Ayrıca buradaki (ق) harfinin (ك) harfine idğâmı, idğâm-ı mütekâribeyn¹⁹⁵ olması yönüyle güzel olup fonetik bir yanı vardır. Çünkü (ق) harfi, boğazda mahreçlerin çıkış yerleri bakımından (ك) harfinden daha derindedir. (ك) harfi ise ağıza daha yakındır”.¹⁹⁶ Ancak idğâmın kırâatte manayı değiştirmeyen ihtilaflardan olması, onun mana üzerinde herhangi bir tesirine izin vermez. Dolayısıyla değişen bu sıfat, lafzın edâsına ait olup onu bir lafız olmaktan çıkarmaz.¹⁹⁷

Söz konusu kelimenin farklı okunuşlarının âyete kattığı mana ile ilgili genel görüşlere muğâyir olarak Mâverdî şöyle demiştir: “(ر) harfinin fethası ile بَوْرَقُK şeklindeki kırâat ile koyun ve deve kastedilmiş olur”.¹⁹⁸

Sonuç olarak hem بَوْرَقُK hem de بَوْرَقُK şeklindeki her iki okuyuşun da manası aynı olup basılı olsun ya da olmasın gümüş paraya verilen ad için kullanılır.¹⁹⁹ Cahiliye döneminde, Arfece'nin kopan burnunun yerine gümüşten yapılan bir burun edindiğine dair rivâyeti yapılan hadise de bu kelimenin kullanılmasına delil olmaktadır.²⁰⁰

2.2.1.8. مائة سنين :

﴿وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةِ سِنِينَ وَأَزْدَادُوا تِسْعًا﴾

“Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Buna dokuz daha ilave ettiler.” (el-Kehf, 18/25).

Kur'ân-ı Kerim mana bakımından hikmet ve ilimlerle dolu olduğu gibi, sayısal veriler olarak da zengin bir kitap sayılır. Zira Kur'ân'ın yaklaşık yirmi yerinde sayılarla ilgili veriler

¹⁹⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân* (Beyrut: Âlimu'l-Kütüb, 1403/1983), 2: 137.

¹⁹⁵ Buradaki idğâm “أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ” misalinde olduğu gibi nâkıs olan bir idğâm olup tarifi şöyledir: “Şâyet idğâmlı okuyuşta müdğâm olan birinci harf, müdğâmün fih olan ikinci harfte zâtı itibâriyle kaybolur, fakat idğâma mâni olmayan bir sıfatının bâki kalmasıyla kendini hissettirirse, bu idğâma “nâkıs idğâm” denir”. Bk. Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 284.

¹⁹⁶ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 136.

¹⁹⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 19.

¹⁹⁸ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, 3: 294.

¹⁹⁹ Muhammed b. Muhammed el-İmadî Ebü's-Suûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Kahire: Dâru'l-Mushâf, ts.), 5: 655; Ebû Hafs Kuteybe b. Müslim b. Amr el-Bâhilî, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, thk. es-Seyyid Ahmet Sakr (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978/1398), 265; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 2: 292; İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 5: 584; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, 3: 294; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' Begavî, *Meâlimu't-tenzîl* (Riyâd: Dâru Tayyibe, 1987), 5: 160.

²⁰⁰ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 121; Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, 265.

geçmektedir. Bu yerlerden birisi de, Kehf sûresinin yirmi beşinci âyetidir. Bu âyet, aynı zamanda kırâat ihtilaflarından biri sayılan takdim-te'hîr meselesini de barındırmaktadır. Âyette geçen ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ terkibi içindeki مِائَةٍ kelimesini Hamza, Kisâf ve Halef tenvinsiz olarak مِائَةٍ şeklinde okurlarken; diğer kırâat imâmı ise kelimeyi tenvin ile مَائَةٍ şeklinde okumuşlardır.²⁰¹

Nahiv ilmi alanında büyük bir deha olarak addedilen Sîbeveyh (ö. 201/809) şöyle demiştir: “Nahvin genel kâidesine göre yüz ile bin arasındaki sayılar müfred isimlere muzâf olurlar. İlk okuyuş bu kâideye uymakla beraber, ikinci okuyuş ise genel kâidenin dışında kalmaktadır. سِنِينَ kelimesini ise Arapların ekserisi bu şekilde kullanırlar. Çünkü bu kelime i'râb yönüyle onların kullanmış oldukları قَسْرِينَ sözüne benzemektedir.”²⁰²

Cumhur, ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ terkibindeki مِائَةٍ kelimesini tenvin ve سِنِينَ kelimesini de nasb üzere kırâat etmişlerdir. Yani سِنِينَ ثَلَاثَ مِائَةٍ şeklindeki ifadenin mevsûfu sıfatına te'hîr edilerek okunmuştur. Bu durumda سِنِينَ anlamındaki kelime, bedel veya atf-1 beyân olur. Tefsir ve temyiz kabilinden nasb edildiği ve سِنِينَ kelimesinin mahallinde olduğu da rivâyet edilmiştir. مِائَةٍ ifadesindeki tenvini terk edenler bunu سِنِينَ kelimesine izafe ederek okumuşlardır. Onlar, bu kırâatleriyle سِنِينَ şeklindeki çoğul kelimeyi sanki سَنَةً şeklinde tekil siga üzere değerlendirmişler. Çünkü her iki okuyuşun da manası aynıdır. Büyük dilcilerden Ferrâ ve Ubeyde'ye göre bu âyette ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ şeklinde takdim-te'hîr olup bu okuyuş “onlar, mağaralarında üç yüz sene süresince eğleştiler” takdirinde olur.²⁰³

Meşhur müfessirlerden Fahrüddîn er-Râzî şöyle demiştir: “Bu âyetteki سِنِينَ kelimesi مِائَةٍ ثَلَاثَ kelimesinin atf-1 beyânıdır. Çünkü Yüce Allah, ‘Onlar mağaralarında üç yüz (...) eğleştiler’ buyurduğunda, bu sürenin gün mü, ay mı, ya da sene mi hangi cihetten olduğu pek anlaşılmaz. Ancak O, سِنِينَ deyince, bu ifade, onun ثَلَاثَ مِائَةٍ ifadesinin bir beyânı olmuş olur. Binâenaleyh سِنِينَ kelimesi, onun atf-1 beyânıdır.”²⁰⁴

Begavî şöyle demiştir: “Niçin ‘ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ / Üç yüz sene’ denildi de سَنَةً denilmedi? Hâlbuki genel nahiv kâidesine göre bu lafız müfred olmalıydı. Denildi ki: ‘ وَلَبِئُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ / Onlar mağaralarında üç yüz kaldı’ sözü nâzil oldu. Dediler ki; ‘Gün mü, ay mı veya sene mi? Sonra سِنِينَ nâzil oldu.’²⁰⁵ Ferrâ'ya göre ise, Araplarda سَنَةً konumunda سِنِينَ lafzının

²⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 233; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 84; Bennâ, *İthâf*, 367; Emin Efendi, *Umdetü'l-hallân*, 295; Kādî, *el-Büdûru'z-zâhira*, 191; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 508; Beğavî, *el-Kifâye*, 85.

²⁰² İbn Hâleveyh, *el-Hüccce*, 223.

²⁰³ Kurtubî, *el-Câmi*, 15: 582-584.

²⁰⁴ Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 158.

²⁰⁵ Begavî, *Meâlimu't-tenzîl*, 5: 165.

kullanıldığı vâkidir. Onun ‘ وَلْيَبُتُوا فِي كَهْفِهِمْ سِنِينَ ثَلَاثَ مِائَةٍ / Onlar mağaralarında seneler kaldılar, tam üç yüz’ manasında olduğu söylenmiştir.²⁰⁶

Söz konusu âyeti ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ şeklinde okuyanların sıhhatinin delili; meşhur kullanımda bu rakamların -yüz ve yüzün katları- müfred isimlere izafet olmaları sebebiyledir. Tıpkı “ ثَلَاثَ مِائَةٍ رَجُلٍ / Üç yüz adam ” veya “ أَرْبَعُ مِائَةٍ ثَوْبٍ / Dört yüz elbise” mîsallerinde olduğu gibi. Fakat bu sayılar bazen de çoğullara izafe edilebilir. Gerek Ubeyy b. Ka‘b (ö. 20/640) olsun, gerekse Abdullah b. Mes‘ûd olsun her ikisi de mushaflarında bu lafzı müfred olarak سِنَةً şeklinde nakletmişlerdir.²⁰⁷ Dahhâk da سِنَةً kelimesini, cemi‘ müzekker sâlim kalıbında سِنُونَ şeklinde okumayı tercih edenlerden olmuştur.²⁰⁸

Zeccâc ve Taberî gibi pek çok müfessire göre سِنِينَ kelimesini nasb veya cer okumak câizdir. Nasb olarak okuyanlar onu mana olarak, “ وَلْيَبُتُوا فِي كَهْفِهِمْ سِنِينَ ثَلَاثَ مِائَةٍ / Onlar mağaralarında senelerce kaldılar üç yüz” takdirinde değerlendirmişlerdir. Buradaki سِنِينَ kelimesinin takdiri, ثَلَاثَ kelimesinin ma‘tûfu veya مِائَةٍ kelimesinin sıfatı olarak gelir. Buna delil olarak da Antere’nin “ فِيهَا اثْنَتَانِ وَأَرْبَعُونَ حُلُوبَةً سُودًا كَخَافِيَةِ الْعُرَابِ الْأَسْحَمِ ” şeklindeki beytini mîsal getirmişlerdir. Zira burada şair سُودًا kelimesini حُلُوبَةً kelimesinin sıfatı yapmıştır. Oysa حُلُوبَةً kelimesi kırk iki sayısının temyizidir ve müfreddir. سُودًا kelimesi ise cemi‘dir. Buna göre bizce en isabetli olanı mevcut Mushaf hattıdır. Zira bu, Allah tarafından kehf ehlinin orada uzun süre kaldıklarını haber veren belâgati yüksek, veciz bir ifade olmuştur.²⁰⁹

2.2.1.9. يُشْرِكُ :

﴿ قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَيْتُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ ﴾

﴿ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ﴾

“Onların ne kadar kaldığını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybı (gizli gerçekleri) O’nun katındadır. O ne güzel gören ne güzel işitendir ki! Onların O’nun dışında başka bir koruyucusu yoktur; O kendi hükmünde kimseyi ortak kılmaz.” (el-Kehf, 18/26).

Tekil sîga yerine çoğul sîga kullanılarak Yüce Allah’ın azâmetini ortaya koymada bir edebî üslup sayılan iltifât sanatı²¹⁰ kırâat ilminde sıkça karşılaşılan bir durumdur. Farklı şekillerde ortaya çıkan bu durum, bazen gâib sîgasının muhâtab okunması şeklinde tezâhür

²⁰⁶ Ferrâ’, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 2: 138.

²⁰⁷ İbn Atiyye, *el-Muharrerü’l-veciz*, 5: 592.

²⁰⁸ Endelûsî, *el-Bahru’l-muhît*, 14: 259.

²⁰⁹ Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 12, s. 278; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 5: 93.

²¹⁰ İltifât Sanatı (Azâmet Nûnu): İfâdeyi tekdüzelikten kurtarmak ve dinleyicinin söze daha müessir bir şekilde kulak vermesini sağlamak amacıyla ifadede gâib, muhâtab ve mütekellim kalıpları arasında duruma göre tercih yaparak ibârede zenginlik sağlamaktır. Bk. Es-Seyyid Ahmed el-Hâşimi, *Cevâhiru’l-belâğa fi’l-me‘âni ve’l-beyân ve’l-bedî*, Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, ts., 213.

etmektedir. İşte mezkûr âyette geçen ve gâib sîga ile okunan لَا يُشْرِكُ ifadesini bu çerçevede iki başlıkla detaylandırdık.

a) İbn Âmir, muhâtab sîga ile (ت) harfinin dammesi ve (ك) harfinin sükûnu ile لَا تُشْرِكُ şeklinde okumuştur.²¹¹

Âyetin ikinci kısmında bulunan وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا buyruğundaki لَا يُشْرِكُ ifadesinin (ي) harfi ile (ك) harfi, Yüce Allah hakkında haber manasında olup ötre ile okunmuştur. İbn Âmir bu ifadeyi, “لَا تُشْرِكُ /Ortak koşma” tarzında (ت) harfi ile ve (ك) harfi de sükûn ile Hz. Peygamber’e hitab için okumuştur. Dolayısıyla “لَا تُشْرِكُ /Ortak koşma” manasındaki bu okuyuş, yine bu âyette geçen “أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ /O ne güzel görendir, ne güzel işitendir” buyruğuna atıf olur. Mana ise, “O’nun buyruklarını göster ve işittir” şeklindedir. Mücâhid (ي) harfini ötre üzere ve (ك) harfini de sükûn ile يُشْرِكُ şeklinde okumuş olmakla beraber, Ya‘kûb: “Ben bu kırâatin uygun îzâhını bilemiyorum” demiştir.²¹²

İlgili kelimenin لَا تُشْرِكُ şeklinde okunması, “Allah Teâlâ, onların şu kadar sene uyuduklarını haber verince, hiç kimsenin, O’nun bildirdiğinin tersine olan bir görüş iddia etme hakkı kalmamıştır” manasına gelir. Bu konuda esas olan şudur: İki kişi ortak bir iş yaptıklarında, taraflar birbirlerine karşı sürekli itiraz ederler. Bu durum, onlardan her birinin, o işi istediği şekilde yapmasını engeller. Bu açıklamada Enbiyâ sûresindeki, “Şayet semada ve arzda Allah’ın dışında ilâhlar olsaydı, onların ikincisi de katiyyen harap olup gitmişti” (el-Enbiya, 21/22) âyetine dayanmaktadır. Böylece Yüce Allah bu hususu, kendisinden “O kendi hükmünde kimseyi ortak kılmaz” hükmüyle nefyetmiştir. İbn Âmir, bu kelimeyi ilgili sûrenin “وَلَا تَقُولَنَّ لِيْشَاءِ” (el-Kehf, 18/23) ve “وَأَذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ” (el-Kehf, 18/24) ifadelerine atfederek لَا تُشْرِكُ şeklinde okumuştur ki bu, “Allah’ın Ashâb-ı Kef’ in kaç kişi olduğuna dair sana vermiş olduğu şeyi hiç kimseye sorma; O’nun hükmü ve beyânıyla yetin ve bu hadiseyi bilmeyi arzulama hususunda, hiç kimseyi ortak kılma” manasındadır.²¹³

Âyetin لَا تُشْرِكُ şekline göre manası: “Bir kimseyi gaybı bilmeye ortak yapma” şeklinde olur ve burada hitâb Hz. Peygamber’edir.²¹⁴ Ancak muhatap Hz. Peygamber değil, başkalarıdır. Bu (ت) ile olan okuyuşu kuvvetlendiren şey, âyetin devamında gelen وَأَنْتُمْ مَا أَوْجَى cümlesidir. Ferrâ bu okuyuşu, gözardı edilemeyecek bir vecih olarak kabul eder. Tıpkı

²¹¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 233; Pâlvî, *Zübdetü’l-’irfân*, 84; Dâni, *Kitâbu’t-teysîr*, 143; İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 390; Ruaynî, *el-Kâfi*, 147; İbnü’l-Bâziş, *Kitâbü’l-ikna’*, 2: 689; Ebû Şâme, *İbrâzü’l-me’ânî*, 568; Kâdî, *el-Büdûru’z-zâhira*, 191.

²¹² Kurtubî, *el-Câmi’*, 15: 584-585.

²¹³ Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 159.

²¹⁴ Ebî Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nehhâs, *Meâni’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî (Mekke: Câmi’atü Ümmü’l-Kurâ, 1409/1989), 15: 229.

“فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ” /O takdirde asla Allah ile birlikte başkaca bir ilâha yakarma” (eş-Şuârâ, 26/213) âyetinde olduğu gibi.²¹⁵

b) Diğer kırâat imâmları ise bu kelimeyi (ي) harfi ile لَا يُشْرِكُ şeklinde okumuşlardır.²¹⁶

Diğer kırâat imâmları ise (ي) ile merfu‘ olarak, muzari sigasında لَا يُشْرِكُ şeklinde okumuşlardır ki bu, “Allah Teâlâ bunu yapmaz” manasındadır.²¹⁷

Süddî, لَا يُشْرِكُ ifadesini لايشاور şeklinde yorumlayarak âyete “Onların ne kadar kaldığını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybı (gizli gerçekleri) O’nun katındadır. O ne güzel gören ne güzel işitendir ki! Onların O’nun dışında başka bir koruyucusu yoktur; Yüce Allah emir ve kazasında hiç kimseyle müşavere etmez”.²¹⁸

2.2.1.10. بِالْعُدْوَةِ :

﴿وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْعُدْوَةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا﴾

“Sabah akşam Rablerine, O’nun hoşnutluğunu murad ederek yalvarıp yakaranlarla beraber sabret. Dünya hayatının heva ve hevesini arzu edip de gözlerini onlardan başkasına çevirme. Kalbini zikrimizden gâfil bıraktığımız, faydasız heva ve heveslerine uymuş ve işi daima haddi aşmak olmuş kişilere itaat etme.” (el-Kehf, 18/28).

Şâm kırâat ekolüne mansup İbn Âmir, âyette geçen بِالْعُدْوَةِ وَالْعَشِيِّ terkipteki بِالْعُدْوَةِ kelimesini, (ع) harfinin dammesi, (د) harfinin sükûnu ve (و) harfinin de fethası ile بِالْعُدْوَةِ şeklinde okumuştur. Diğer kırâat imâmlar ise بِالْعُدْوَةِ şeklinde okumuşlardır.²¹⁹

Nasr b. Âsım (ö. 89/708), Mâlik b. Dinar (ö. 131/748) ve Ebû Abdurrahman (ö. 73/692) burada zikredilen sabah akşam terkipteki sabah ifadesini بِالْعُدْوَةِ şeklinde kırâat etmişlerdir. Buna dair hüccetleri ise, Mushaf’taki yazılış şeklinin (و) harfi ile olmasıdır. Fakat, Ebû Ca’fer en-Nehhâs şöyle demiştir: “Bu şekilde yazılmış olması böyle okunmasını zaruri kılmaz. Çünkü hayat ve salat lafızları da (و) harfi ile yazılmıştır. Zaten Araplar ise ‘sabah’

²¹⁵ Ebû Zür‘a, *Hücce*, 415.

²¹⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 233; Pâlûvî, *Zübdetü’l-‘îrfân*, 84; Dâni, *Kitâbu’t-teysîr*, 143; İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb‘a*, 390; Ruaynî, *el-Kâfi*, 147; İbnü’l-Bâziş, *Kitâbü’l-ikna‘*, 2: 689; Ebû Şâme, *İbrâzü’l-me‘ânî*, 568; Kâdî, *el-Büdûru’z-zâhira*, 191.

²¹⁷ Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 159.

²¹⁸ Ebû Zür‘a, *Hücce*, 415.

²¹⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 233; Pâlûvî, *Zübdetü’l-‘îrfân*, 84; İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb‘a*, 390; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 509; Ebû Zür‘a, *Hücce*, 415; Kâdî, *el-Büdûru’z-zâhira*, 191.

manasındaki الْعُدْوَةَ kelimesini الْعُدْوَةَ şeklinde pek kullanmazlar. Çünkü bu tür kelimelerin nasıl kullanılacağı Araplar tarafından bilinmektedir”.²²⁰

Buradaki الْعُدْوَةَ kelimesi hakkında Ebû Ali el-Fârisî Kurtubî ile aynı görüşü paylaşmakta ve şöyle demektedir: “Bu kelime marifelik manası vardır. Bundan dolayı başına (ال) takısı gelmesine gerek yoktur. Çünkü özel isimler (ال) takısı almadığı gibi bu kelime de buna gerek yoktur. Her ne kadar Mushaf’ta (و) harfi ile yazılmış olsa bile buna delâlet etmemektedir. Görmüyor musun Mushaf’ta salât kelimesi (ل) harfi ile olduğu halde (و) harfi ile الصَّلَاة şeklinde yazılmıştır. İşte bundan dolayı الْعُدْوَةَ kelimesi de (و) harfi ile yazılmış olsa bile (ل) harfi ile الْغَدَاة şeklinde okunmaktadır. Burada onun (و) harfi olduğuna dair bir delâlet yoktur. Nitekim namazı ifade eden ve buna benzeyen diğer kelimeler de (و) harfi ile yazılmış olsa bile delâleti (ل) harfi iledir.”²²¹

Ebû Zeyd de Arapların şöyle dediğini hikâye ediyor: “لَقَيْتُهُ فَيْنَةً / Bir an ona rastladım” ve “والفينة بعد الفينة / Zaman zaman ona rastladım” gibi. Buradaki فَيْنَةً kelimesi gayr-ı munsarif olması delâletiyle marifelikte الْعُدْوَةَ gibidir. Basralıların sözüne gelince, الْعُدْوَةُ kelimesi yaygın bir okuyuştur ancak بِالْغُدْوَةِ daha fasih bir ifade şeklidir.²²²

Bilginlerin kahir ekserisine göre بِالْغُدْوَةِ şekli daha uygundur. Çünkü غُدْوَةَ kelimesi marife olduğundan başına (ال) almaz. Başına (ال) koyanlar ise onu nekre yapmışlardır. Âyette yazıldığı şekilde okumanın manası; “Tevhidle ve ihlasla O’na dua ediyorlardı” şeklinde olur.²²³ Ebü’s-Suûd ise, mezkûr kelime için: “Başına (ال) gelmiş olsa bile bu özel isimlerdendir ve nekre kabul edilerek okunmuştur” der.²²⁴

İbn Ömer ve Mücâhid’e göre بِالْغُدْوَةِ şeklindeki cemi‘ kullanım beş vakit namaza işarettir. Katâde ise şöyle demiştir: “Böyle demekle sabah ve ikinci namazlarına işaret edilmiş olur. Şöyle denilir: ‘Müfred olan yerde cemi‘ kullanılırsa bu tür kullanmalardan umûm kastedilir. Yani يَدْعُونَ رَبَّهُمْ دَائِمًا / Devamlı (gece gündüz) rablerine dua ederler’ şeklinde olur. Tıpkı şu manaya gelen kullanımda olduğu gibi: ضَرَبَ زَيْدُ الظُّهْرِ وَالْبَطْنِ / Zeyd sırta ve karna vurdu’ derken burada murâd edilen sadece sırt ve karın olmayıp tüm bedendir.”²²⁵

2.2.1.11. مِنْهَا :

﴿وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِن رُّدِدْتُ إِلَىٰ رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا﴾

²²⁰ Kurtubî, *el-Câmi*, 15: 588-591.

²²¹ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 140.

²²² Fârisî, *el-Hücce*, 5: 140.

²²³ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 12: 280.

²²⁴ Ebü’s-Suûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 5: 218.

²²⁵ Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît*, 14: 263.

“Kıyametin kopacağını zannetmiyorum. Şayet Rabbimin huzuruna götürülürsem, bunun yerine karşımda daha iyi bir sonuç bulacağım.” (el-Kehf, 18/36).

Kelimelerin sayısal olarak müfred, tesniye ve cemi‘ şeklinde okunuşları kırâat ilminde bir hayli yekûn teşkil etmektedir. Hiç şüphesiz bu yerlerden birisi de ilgili âyette gelen مِنْهَا kelimesidir. Bu kelimeyi Nâfi, İbn Kesîr, İbn Âmir ve Ebû Ca‘fer مِنْهُمَا şeklinde tesniye kırâatiyle okurlarken; diğer imâmlar ise مِنْهَا şeklinde müfred olarak okumuşlardır.²²⁶

Âyette geçen مِنْهَا kelimesi, Hz. Osman döneminde çoğaltılan beş temel mushafta şu şekilde yer almıştır: Basra ve Kûfe mushaflarında مِنْهَا şeklinde müfred ile; Mekke, Medine ve Şam mushaflarında ise مِنْهُمَا şeklinde tesniye ile nakledilmiştir.²²⁷

Bu zamiri iki bahçeye râci kılmak suretiyle tesniye ile مِنْهُمَا şeklinde okuyanların delili, daha önce geçen “جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ / Onlardan birine iki bağ vermiştik” şeklindeki (el-Kehf, 18/32) âyet veya “كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ / İki bağın ikisi de” şeklindeki (el-Kehf, 18/33) âyet olsun her iki yerde de bu kelimenin جَنَّتَيْنِ şeklinde tesniye olarak zikredilmesidir. Genel tercih de kelimenin tesniye şeklinde kullanılmasıdır. Yine bu zamiri müfred ile مِنْهَا şeklinde okuyanların delili ise, bir önceki âyette zikredilen ve söz konusu bu zamire daha yakın olan “وَدَخَلَ جَنَّتَهُ” / Derken bağına girdi” cümlesindeki جَنَّتَهُ kelimesidir. Keza Kûfe ve Basra ehlinin Mushaflarında da bu şekildedir.²²⁸

Ebû Ali el-Fârîsî şöyle demiştir: “Buradaki zamiri müfred ile مِنْهَا şeklinde okuma daha evladır. Çünkü bu kelime, وَدَخَلَ جَنَّتَهُ âyetinde müfred olan جَنَّتَهُ kelimesine daha yakındır. Ancak tesniye kullanmak da manaya engel teşkil etmez. Zira daha önce ‘جَنَّتَيْنِ / İki bağ’ anlamında da bir ifade geçmiştir”.²²⁹

Müfessir Râzî’ye göre, kelimeyi مِنْهُمَا şeklinde tesniye ile okuyanların (Râzî bu şekilde okuyanlar arasında sehven olsa gerek İbn Âmir’in adını zikretmemiştir) maksatları, هُمَا zamirini “iki bahçeye” râci kılmaktır. Diğer kurrâ ise bu zamiri مِنْهَا şeklinde müfred ile okumuşlardır ki, bunu tercih edenlerin amacı bu zamiri, kendisi ve girmiş olduğu “o cennete, bahçeye” râci kılmaktır.²³⁰

2.2.1.12. لَكِنَّا :

²²⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 233; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 390; Dâni, *Kitâbu't-teysîr*, 143; Pâlûvî, *Zübdetü'l-îrfân*, 84; Bennâ, *İthâf*, 365; Emin Efendi, *Umdetü'l-hallân*, 296; Kâdî, *el-Büdûru'z-zâhira*, 192; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 509; Beğavî, *el-Kifâye*, 86.

²²⁷ Endelûsî, *el-Bahru'l-muhîd*, 14: 215; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 143.

²²⁸ Mekkî, *el-Keşf*, 1: 60-61.

²²⁹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 143.

²³⁰ Râzî, *Tefsîr-i kebir*, 15: 181.

“Ancak O benim rabbim olan Allah’dır. Ben O’na hiçbir varlığı ortak koşmam.” (el-Kehf, 18/38).

a) Yukarıdaki âyette geçen لَكِنَّا lafzını İbn Âmir, Ebû Ca‘fer ve Ya‘kûb’un râvisi Ruveys hem vaslen hem de vakfen (ن) harfinden sonra gelen (ل) harfinin isbâtı (med) ile okumuşlardır.

b) Diğer kırâat imâmları ise (ن) harfinden sonraki (ل) harfinin isbâtı olmadan (medsiz) okumuşlardır.²³¹

Müfessir ve dilcilerin çoğuna göre لَكِنَّا kelimesinin aslı لَكِنُّ şeklindedir.²³² Buradaki أَنَا zamirinin hemzesi, yaygın kullanım gereği söyleyişin hafif olması için hazfedilmiş ve harekesi لَكِنُّ edatının (ن) harfine yüklenmiştir. Ancak iki (ن) harfi bir araya geldiği için أَنَا zamirindeki (ن) harfi لَكِنُّ lafzına idğâm edilmiştir. أَنَا zamirindeki (ل) harfi vasıl halinde hazf ile, vakıf halinde ise isbât edilerek okunmuştur.²³³

Bu konuda İbn Âşûr şöyle demiştir: “Terkipteki أَنَا zamiri birinci mübtedâ, zamiru’ş-şan olan هُوَ ikinci mübtedâdır. اللَّهُ lafzı ise üçüncü mübtedâ konumundadır. İkinci mübtedâ olan هُوَ zamiri ile اللَّهُ رَبِّي haberi birlikte birinci mübtedâ olan أَنَا zamirinin haberi mevkiindedir. لَكِنُّ edatı, inne ve kardeşlerinden olduğu için ondan sonra gelen isim de لَكِنُّ edatının ismi olacaktır. Dolayısıyla bulunduğu konum itibariyle mansub olarak i‘râblanması gerekirdi. Ancak burada أَنَا zamirini لَكِنُّ edatının ismi olarak kabul etmek mümkün gözükmemektedir.²³⁴

Fahrüddîn er-Râzî şöyle demiştir: “لَكِنَّا ifadesi neden istidrâk yapılmıştır? Denilirse, biz şöyle deriz: ‘O’nun, ‘inkâr mı ettin?’ ifadesinden yapılmış bir istidrâktir. Buna göre sanki mümin olan mümin olmayan kardeşine; ‘Demek Allah’ı inkâr ettin? Ancak ben, mümin ve müvahhidim’ demek istemiştir. Bu durum tıpkı senin, ‘Zeyd yoktur, lâkin Amr buradadır’ demene benzemektedir”.²³⁵

“لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي / Ancak ben (derim ki); O, Allah’dır, benim Rabbimdir” manasına gelen buyruğu, Ebû Abdurrahman es-Sülemî ile Ebü’l-Âliye; لَكِنُّ şeklinde okumuşlardır. Ebû

²³¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 233; Pâlûvî, *Zübdetü’l-‘irfân*, 84; Bennâ, *İthâf*, 366; Emin Efendi, ‘*Umdetü’l-hallân*, 296; Kâdî, *el-Büdûru’z-zâhira*, 192; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 509.

²³² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 5, s. 102; Muhammed b. Abdi’l-Azîz el-Hudayrî, *es-Sirâc fî beyâni garîbi’l-Kur’ân* (Riyâd: Mektebetü Dâru’l-Minhâc, 1435), 111.

²³³ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr el-câmiu beyne fenni’r-rivâyeti ve’d-dirâyeti min ‘ilmi’t-tefsîr*, thk. Abdurrahman Umeyra (Beyrût: Dâru’l-Vefâ el-Mansura, 1997), 3: 396; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 587.

²³⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 15: 323.

²³⁵ Râzî, *Tefsîr-i kebir*, 15: 183.

Ubeyde de bunun aslının اَنَا لَكِنُ şeklinde olduğunu, (ا) harfi hazfedildikten sonra iki (ن) harfi yan yana geldiğinden dolayı şeddeli okunduğunu söyler.²³⁶

Ebû Hatim, İmâm Âsım'dan; “ اَلْكِنَّا هُوَ اللهُ رَبِّي /Ama bana gelince (derim ki): Ancak O benim rabbim olan Allah'dır” şeklinde bir okumanın nakledildiğini, vakf yapmadan (ا) harfinin okunmasının da lahn²³⁷ olduğunu iddia ettiğini söylemiştir.²³⁸

Kehf sûrenin bu âyetiyle ilgili titiz bir çalışma ele alan ve yaklaşık otuz beş adet Türkçe meâl mukayesesi yapan Cüneyt Eren, makalesinin sonuç kısmında şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Dikkat edilecek olursa karşılaştırılan meâllerin pek çoğunda bu âyetin meâlîni لَكِنَّا هُوَ اللهُ رَبِّي şeklini temel alarak, ana cümlelerin ismini هُوَ zamiri olarak kabul etmişlerdir. Devamındaki cümleyi de bu ismin haberi olmak üzere te'vil ederek genellikle: ‘Ancak O benim rabbim olan Allah'dır’ şeklinde vermişlerdir. Fakat âyetin nahvî tahlili doğru yapıldığında ise karşımıza çıkan manası ‘Oysa ben, Rabbi Allah olanım’ şeklinde olmalıdır. Yine âyetin devamında gelen ‘ وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا /Ben Rabbime hiç kimseyi ortak koşmam’ cümlesinin fâilinin de انا olması sunduğumuz bu manayı doğrulamaktadır.

İlk olarak âyeti, i'râbî tahliline göre değerlendirerek sondan başa doğru çevirecek olursak; “Allah benim Rabbimdir”, “O, Rabbim Allah'dır”, “Ben, O Rabbi Allah olanım” şeklinde ayrı ayrı üç isim cümlesi ile vurgu yapıldığını görürüz. İkinci olarak اَلْكِنَّا هُوَ اللهُ رَبِّي cümlesinde yer alan ve kendisine dikkat çekmek için kullanılan هُوَ zamiri cümleye vurgu katmaktadır. Üçüncü olarak “ اللهُ رَبِّي / Allah rabbimdir” ifadesinde bulunan hem müsned hem de müsnedun ileyhin marife gelmesi ile de ayrı bir vurgu yapılmıştır. Son olarak “Fakat ben, Rabbi Allah olanım” ifadesiyle muhatab için izâfi bir kasr yapılarak “Ben senin gibi Rabbime şirk koşmam” vurgusu yapılmıştır.²³⁹

2.2.1.13. تَكُنْ :

﴿وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِئَةً يَتُصِّرُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مُنتَصِرًا﴾

“Ve onun için Allah'ın dışında yardım edebilecek destekçileri yoktu; Allah'ın intikamından kendi nefsinin de kurtaramadı.” (el-Kehf, 18/43).

²³⁶ Kurtubî, *el-Câmi'*, 11: 15-18.

²³⁷ Lahn, Kur'an'ı Kerim'i hatalı bir şekilde okumaktır. Sözlükte ise “kırâat esnasında hata yapmak, başkasının anlayamayacağı şekilde birine konuşmak, i'rabda hata yaparak konuşmaktır. Lehçe, lügat, dil, makam, nağme, melodi, ses, nota gibi manalara da gelen lahn, kırâat terminolojisinde, harfleri ve kelimeleri doğru bir şekilde okumamaktır. Buna zelletü'l-kârî de denir. Bk. İsmail Karagöz, *Dînî Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005), 392-393.

²³⁸ Ebî Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nehhâs, *I'râbü'l-Kur'an*, thk. Züheyr Ğâzî Zâhir, 2. Baskı (Beyrut: Mektebetü'n-Nehdatü'l-'Arabiyye, 1405/1985), 2: 457.

²³⁹ Cüneyt Eren, “Kur'an Meâllerinde Nahiv Algılamalarından Kaynaklanan Hatalar (Kehf sûresi 38. Âyeti Bağlamında)”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/3 (2007): 56-57.

Kırâat ilminde âyetlerde geçen fiil vezinlerinin müzekker ve müennes okunmaları hususunda farklı şekiller bulunmaktadır. Ancak bu okuma şekillerinin hangi vezinlerde olacağına dair bilgi ancak o âyette geçen diğer lafızlarla alakalı bir konudur. Bahsi geçen bu konu ile ilgili gelen âyette, لَمْ تَكُنْ لَهُ terkibindeki تَكُنْ lafzının ilk harfini Âsım, Hamza, Kisâî ve Halefü'l-Âşir (ت) harfi ile تَكُنْ şeklinde, diğer kurrâ ise (ي) harfi ile يَكُنْ şeklinde okumuşlardır.²⁴⁰

Bu kelime (ي) harfi ile يَكُنْ şeklinde de okunmuştur. Çünkü “فِئَةٌ /Cemaat” kelimesi, manası itibariyle çoğul olup kendi zamirinden önce bulunduğu için, fiilin müzekker olarak gelmesi câizdir. Bu durumda yine anlamı gözetme de vardır (çünkü فِئَةٌ kelimesi mana itibariyle çoğuldur). Kelimeyi (ت) ile تَكُنْ şeklinde okuyanlara göre, fâil zamiri فِئَةٌ kelimesinin lafzına râci olmuş olur.²⁴¹ Ebû Ali el-Fârisî'ye göre, ister (ي) harfi ile يَكُنْ şeklinde, isterse (ت) harfi ile تَكُنْ şeklinde olsun farketmez, her ikisini de okumak güzeldir.²⁴²

İbn Hâleveyh'e göre, فِئَةٌ kelimesi lafzî müennes olduğu için, fiil ile ismin arası له munfasıl zamiri ile ayrılmış, bu da يَكُنْ şeklinde okumanın delili sayılmıştır. Zira فِئَةٌ kelimesi hakiki bir müennes olmuş olsaydı o takdirde âyetin devamında gelen يَنْصُرُونَهُ fiili de (ت) ile تَنْصُرُونَهُ şeklinde müennes okunmuş olacaktı. Kelimeyi (ت) ile تَكُنْ şeklinde okuyanların delili ise, isimdeki müenneslik alametinin ortaya çıkmasıdır. O hakiki cemi'dir. قَالَتِ الْأَعْرَابُ terkibindeki الْأَعْرَابُ lafzı her ne kadar görünürde müzekker olsa bile, topluluk ifade eden فِئَةٌ kelimesi gibi düşünüldüğünden dolayı fiil de müennes vezinde gelir.²⁴³

Ancak bu fiili تَكُنْ şeklinde kırâat edenler, fâil zamirini فِئَةٌ kelimesinin lafzına râci kılarlar. يَنْصُرُونَهُ fiili فِئَةٌ kelimesinin çoğul anlamında olması hasebiyle bu şekilde çoğul olarak gelmiştir. Şayet bu fiil يَنْصُرُونَهُ lafzına muvâfık gelseydi, buyruğun; وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِئَةٌ تَنْصُرُونَهُ tarzında olması gerekirdi.²⁴⁴

Sonuç olarak denilebilir ki, ilgili kelimenin müennes ya da müzekker vezinde okunması söz konusu kelimenin manası üzerinde herhangi bir etki yapmamıştır.

2.2.1.14. الْحَقِّ :

﴿ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴾

²⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 233; Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 85; Bennâ, *İthâf*, 366; Emin Efendi, *'Umdetü'l-hallân*, 296; Kâdî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 193; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 510.

²⁴¹ Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 187.

²⁴² Fârisî, *el-Hücce*, 5: 149.

²⁴³ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 224.

²⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, 11: 25-26.

“İşte böyle bir durumda nusret ve dostluk hak olan Allah’a mahsustur. Mükâfatın da en iyisini sonucun da en iyisini veren O’dur.” (el-Kehf, 18/44).

Âyette geçen الْحَقِّ kelimesini, Ebû Amr ve Kisâî (ق) harfinin dammesi ile الْحَقُّ şeklinde okurlarken; diğer kurrâ ise (ق) harfinin kesresi ile الْحَقَّ şeklinde okumuşlardır.²⁴⁵

Mezkûr âyetteki kırâat ihtilafı, الْحَقِّ kelimesinin sıfat olup olmadığı meselesi değildir. Buradaki ihtilaf الْحَقِّ kelimesinin lafzattullâh’a mı yoksa الْوَلَايَةُ lafzına mı sıfat olduğudur. Kelimeyi damme ile okuyanlar, şu delili ileri sürerler: الْوَلَايَةُ lafzı konumu itibariyle mübtedâdır ve ref ile i’râblanır. Dolayısıyla الْحَقِّ kelimesi de الْوَلَايَةُ lafzının sıfatı kabul edilirse, sıfat-mevsûf ilişkisi açısından ref ile الْحَقِّ şeklinde okunmalıdır. Kelimeyi cer ile okuyanlara göre الْحَقِّ kelimesi, الله lafzının sıfatı olduğundan, cer-mecrur ilişkisi açısından cer ile okunmalıdır. İbn Hâleveyh’e göre, burayı cer ile okuyanlar bunu, En’âm sûresinde “ ثُمَّ رُدُّوا إِلَى ” (el-En’am, 6/62) âyetindeki الْحَقِّ kelimesinin de cer ile okunmasına dayandırmaktadırlar. Merfu’ şeklinde okuyanlar ise bunu, Ubeyy b. Ka’b’ın bu âyeti “ هُنَالِكَ ” şeklinde okumasına dayandırmışlardır.²⁴⁶

Bu konuda İmâm Kurtubî şöyle demiştir: “Kelimeyi الْحَقِّ şeklinde okuma ile ifade ‘İşte böyle bir durumda nusret ve dostluk hak olan Allah’a mahsustur’ manasındadır.”²⁴⁷ Ebû İshâk ez-Zeccâc da şöyle demiştir: “Bu kelimenin mastar ve te’kid olmak üzere nasb ile الْحَقُّ şeklinde kırâati de câizdir. ‘ هذا لك حقًا / Bu gerçekten senindir’ demek de bu şekildedir.”²⁴⁸

Ebû Amr ve Kisâî’nin bu kelimeyi (ق) harfinin dammesiyle الْحَقِّ şeklinde okumaları ile âyetin manası, “Gerçek velayet Allah’ındır” şeklinde olur. Diğer kırâat imâmları ise bu kelimeyi, الله lafzının sıfatı olarak kesre ile الْحَقَّ şeklinde okumuşlardır.²⁴⁹ Kırâat ulemâsının ve dilcilerin genel tercihi kelimenin الْحَقِّ şeklinde esre ile okunmasıdır.²⁵⁰

2.2.1.15. عَفْبًا :

Yine ilgili âyetin devamında geçen عَفْبًا kelimesini Nâfi’, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Kisâî, Ebû Ca’fer ve Ya’kûb (ق) harfinin dammesi ile عَفْبًا şeklinde okurlarken; Âsım, Hamza ve Halefü’l-Âşir ise (ق) harfinin sükûnu ile عَفْبًا şeklinde okumuşlardır.²⁵¹

²⁴⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 233; Pâlûvî, *Zübdetü’l-’îrfân*, 85; Dâni, *Kitâbu’t-teysîr*, 143; İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 392; Ruaynî, *el-Kâfi*, 148; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 510; İbnü’l-Bâziş, *Kitâbü’l-ikna’*, 2: 689; Ebû Şâme, *İbrâzü’l-me’ânî*, 570; Ebû Zûr’a, *Hücce*, 419; Kâdî, *el-Büdüru’z-zâhira*, 192.

²⁴⁶ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 225.

²⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi’*, 11: 26-27.

²⁴⁸ Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, 12: 285.

²⁴⁹ Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 187.

²⁵⁰ Mekkî, *el-Keşf*, 1: 63.

²⁵¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 233; Pâlûvî, *Zübdetü’l-’îrfân*, 85; Bennâ, *İthâf*, 367; Emin Efendi, *‘Umdetü’l-hallân*, 296; Kâdî, *el-Büdüru’z-zâhira*, 193; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 510; Beğavî, *el-Kifâye*, 87.

عُقْبَاً şeklinde okumak câizdir. Ancak her iki vezin câiz olsa bile asıl tercih edilen dammeli okuyuştur.²⁵² Bu kelimeyi عُقْبَىٰ vezninde عُقْبَىٰ وَخَيْرٌ şeklinde (elif-i maksûre ile) telaffuz etmek de câizdir. Yine (ق) harfinin hem sükûnu hem de dammesi ile mana aynı olup ifade, “âkıbet, sonuç” manasına gelir.²⁵³

2.2.1.16. الرِّيحُ :

﴿وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا﴾

“(Dünya hayatı) semadan yağdırdığımız suya benzer ki bu su vesilesiyle yeryüzünün bitkileri (gelişip çeşitlenmekle) birbirine karışır, ardından (çok geçmeden) rüzgârın savurup götürdüğü çalı çırpı olur. Allah, her şeyin üzerinde muktedirdir.” (el-Kehf, 18/45).

Kelimenin müfred ya da cemi‘ okunuşu hususunda ortaya çıkan farklı anlayışlar kırâat ilminin ihtilaf ettiği konulardan birisidir. Bu gibi farklı anlayışlara örnek olarak söz konusu âyette geçen الرِّيحُ kelimesini gösterebiliriz. Âyette geçen bu kelimeyi Hamza, Kisâi ve Halefü'l-Âşir (ل) harfi olmadan (ي) harfinin iskânı ile الرِّيحُ şeklinde okumuşlardır. Bu şekilde okuyan imâmların gayrısı ise; (ل) harfinin izharı ve (ي) harfinin fethası ile, mevcut olan hat üzere الرِّيحُ şeklinde okumuşlardır. Kisâi bu sûrenin dışında yine el-Hicr, el-Furkân ve er-Rûm sûrelerinde geçen²⁵⁴ bu kelimeyi (ل) ve (ي) harfleri ile beraber الرِّيحُ şeklinde okumuştur.²⁵⁵

Kelimeyi müfred olarak الرِّيحُ kırâati ile okuyanlar, bununla cins olanı kastetmişlerdir. Şayet الرِّيحُ kelimesi ile cins murad edilirse, kelimeyi müfred olarak okuyanın kırâati de cemi‘ olarak okuyanın kırâati gibi olur. Ancak bir rüzgâr estiğinde, Hz. Peygamber’in söylemiş olduğu rivâyet edilen, “اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا رِيحًا وَلَا تَجْعَلْهَا رِيحًا / Allah’ım, bunu riyâh (rüzgârlar) kıl, rîh (rüzgâr) kılma” şeklindeki hadis-i şerife gelince, bu rahmetin söz konusu olduğu yerlerin, cemi‘ olarak kullanılmasının daha evlâ olduğuna delalet eder. الرِّيحُ kelimesi الرِّيحُ kelimesinin çoğuludur. Ebû Ali şöyle demiştir: “الرِّيحُ kelimesi فُعْلٌ vezninden bir isimdir. Kelimenin ikinci harfi aslında (و) olduğu halde, müfredinde bir önceki harf kesreli olduğu için (ي) harfine çevrilmiştir. Nitekim bu kelimenin cemi‘ killeti أَرْوَاحٌ şeklinde gelir. Bu, cemi‘de i’lâli gerektirecek bir durum olmadığından dolayı böyle gelir. Görmüyor musun çoğulundaki (ر)

²⁵² İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 785.

²⁵³ Mekkî, *el-Keşf*, 1: 63; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 148.

²⁵⁴ Söz konusu diğer âyetler için bk. (el-Hicr, 15/22), (el-Furkân, 25/48), (er-Rûm, 30/46).

²⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 233; Pâlûvî, *Zübdetü'l-îrfân*, 85; Bennâ, *İthâf*, 367; Emin Efendi, *‘Umdetü'l-hallân*, 296; Kâdî, *el-Büdüru’z-zâhira*, 193; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 510; Beğavî, *el-Kifâye*, 87.

harfinin sakin oluşu (و) harfinin i'lâlini gerektirmez. Bu, tıpkı قَوْلٌ ve قَوْمٌ kelimelerindeki (و) harfinin durumu gibidir. Cemi' kesretinde ise (و) harfi, kendisinden önce bulunan kesreden dolayı (ي) harfine çevrildiği için الرِّيحُ şeklinde gelmiştir. Bu, tıpkı دِيمَةٌ kelimesinin حَيْلَةٌ ve حَيْلٌ kelimesinin de الْحَيْلُ şeklinde cemi' olarak gelmesi gibidir".²⁵⁶

الرِّيحُ kelimesini tekil olarak okuyanlar böyle okumalarını, söz konusu kelimenin hem aza hem de çoğa delalet eden cins isim oluşuna dayandırmaktadırlar. Cemi' olarak okuyanlar ise, rüzgârların esme yönlerinin farklı oluşu sebebiyle çoğul olarak okumuşlardır. Rahmet kelimesi ile beraber cemi', azap kelimesi ile beraber müfred okuyanların bu kırâati tercih sebepleri ise, Kur'ân-ı Kerim'de çoğu yerde bu şekilde geçmesidir. Rûm sûresindeki "الرِّيحُ / الرِّيحُ الْعَقِيمُ / Kısır rüzgârı" (er-Rûm, 30/46) ile Zâriyât sûresindeki "الرِّيحُ الْعَقِيمُ / Kısır rüzgârı" (ez-Zâriyât, 51/41) buyrukları da bunun gibidir. Bu lafız Kur'ân'da rahmet ile birlikte anıldığında çoğul, azap ile birlikte anıldığı zaman ise tekil siga ile gelmiştir.²⁵⁷

2.2.1.17. نُسَيِّرُ الْجِبَالَ :

﴿ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشْرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴾

"O günde dağları yürüteceğiz. Ve sen, yeryüzünü çırtlıplak göreceksin. Onları mahşerde toplamışsındır da, içlerinden hiçbirini bırakmamışsındır." (el-Kehf, 18/47).

Kırâat ilmi üzerinde araştırma yapıldığında, manaya kısmen tesiri olan bazı fiillerin hem mâlum hem de meçhul siga ile okunmalarının mümkün olduğu görülür. Sözüne ettiğimiz konu ile ilgili yukarıdaki âyette geçen نُسَيِّرُ الْجِبَالَ terkindeki نُسَيِّرُ fiilini mîsal verebiliriz. İbn Kesir, Ebû Amr ve İbn Âmir bu fiilin başındaki (ن) harfini (ت) harfine ve (ي) harfinin kesresini de fethaya çevirerek نُسَيِّرُ şeklinde; الْجِبَالَ kelimesinin (ل) harfini de dammeye çevirerek نُسَيِّرُ الْجِبَالَ şeklinde meçhul siga ile okumuşlardır. İbn Kesîr, Ebû Amr ve İbn Âmir'in dışında kalan kurrâ ise, mevcut hattaki gibi نُسَيِّرُ الْجِبَالَ şeklinde okumuşlardır.²⁵⁸

Kelimeyi (ن) harfi ile نُسَيِّرُ şeklinde mâlum vezinde okuyanlar, hem yürütme fiilini Allah'a isnâd etmek suretiyle hem de cümlenin ikinci kısmındaki "وَحَشْرْنَاهُمْ / Onları mahşerde toplamışsındır da" cümlesine hamlederek böyle okumuşlardır.²⁵⁹ Nitekim Cenâb-ı Hak bizzat

²⁵⁶ Râzî, *Tefsir-i kebir*, 4: 175-176.

²⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, 2: 433.

²⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 233; Pâlûvî, *Zübdetü'l-'urfân*, 85; Dâni, *Kitâbu't-teysîr*, 144; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 393; Ruaynî, *el-Kâfi*, 148; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 510; İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-ikna'*, 2: 690; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 570; Ebû Zür'a, *Hücce*, 419; Kâdî, *el-Büdûru 'z-zâhira*, 192.

²⁵⁹ Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 193.

kendinden “نُسَيِّرُ /Yürütürüz” şeklinde haber vermiştir. الْجِبَالُ lafzını da, fiilin mâlum vezin üzerine kurulmasıyla, mefûlün bih olarak nasb ile okumuşlardır.²⁶⁰

Konu hakkında İbn Hâleveyh şöyle demiştir: “نُسَيِّرُ kelimesinin meçhul vezinde okunması, الْجِبَالُ kelimesinin nâib-i fâil olarak takdir edilmesine; نُسَيِّرُ şeklinde (ت) harfi ile okunması da, الْجِبَالُ kelimesinin gayr-ı akil cemi‘ olarak takdir edilmesine dayanmaktadır. Âyeti bu şekilde meçhul vezinde okumalarının açık bir delili de, Nebe sûresinde geçen ‘ وَنُسَيِّرَاتٍ سَرَابًا / الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا / Dağlar yürütülür, serap hâline gelir’ (en-Nebe, 78/20) âyetidir. Çünkü âyetteki نُسَيِّرَاتٍ fiilinin muzarisi نُسَيِّرُ fiilidir. Fiili (ن) harfi ile okuyanların delili ise, Yüce Allah’ın yukarıdaki âyette ‘ وَحَشَرْنَاَهُمْ فَلَمْ يُعَادِرْ / Onları mahşerde toplamışızdır da bırakmamışızdır’ şeklinde fiili bizzat kendisinin yaptığını söyleyip de ‘ وَحَشَرُوا فَلَمْ يُعَادِرْ / Toplandılar da ayrılmadılar’ şeklinde söylememesidir. Dolayısıyla, lafzın yakınlığından kaynaklanan vezin benzerliği açısından diğer lafız kalıbıyla uyumlu kullanılması daha evlâdır ve daha güzeldir.”²⁶¹

Ancak bu fiilin meçhul okunması hakkında farklı düşünen Ebû Ali el-Fârisî şöyle demiştir: “Tûr sûresinde geçen ‘ وَنَسِيرُ الْجِبَالِ سَيْرًا / Dağlar yürüdükçe yürür’ (et-Tûr, 52/10) meâlindeki âyette, dağların kendi kendine yürüdüğü manası ortaya çıktığına göre, نُسَيِّرُ الْجِبَالِ şeklinde meçhul siga ile kullanıma gerek yoktur.”²⁶²

Bazıları da “dağlar” anlamındaki الْجِبَالُ lafzını, “وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ” / Dağlar yürütüldüğü zaman” (et-Tekvir, 81/3) âyetinde geçtiği üzere, yürütülme fiilinin nâib-i fâili şeklinde takdir ederek ref ile okumuşlardır.²⁶³

2.2.1.18. أَشْهَدُهُمْ :

﴿ مَا أَشْهَدُهُمْ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنْفُسِهِمْ وَمَا كُنْتُ مَتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا ﴾

“Ben onları ne göklerin ve yerin yaratılışında, ne de kendi nefislerinin yaratılışında şahid kılmadım. Ve hiç bir zaman sapıranları da yardımcı edinmedim.” (el-Kehf, 18/51).

Kırâat vecihlerinin oluşmasında pek çok etken vardır. Bu etkenlerden birisi de, daha evvel bahsettiğimiz üzere²⁶⁴ âyetlerde çokça karşılaşılan ve ta’zîm anlamı ifade eden nûn-i azâmet meselesidir. Söz konusu yukarıdaki âyette, bahsi geçen konuya dair bir mîsal bulunmaktadır. Ebû Ca’fer, bu âyette geçen أَشْهَدُهُمْ kelimesindeki (ت / Ben) zamirini (نَا / Biz)

²⁶⁰ Begavî, *Meâlimu’t-tenzîl*, 5: 175.

²⁶¹ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 225.

²⁶² Fârisî, *el-Hücce*, 5: 151.

²⁶³ Endelûsî, *el-Bahru’l-muhît*, 14: 297.

²⁶⁴ Bk. Tez, 42.

zahirine çevirerek أَشْهَدُنَاهُمْ şeklinde; وَمَا كُنْتُ kelimesindeki (ت / Ben) zamirini de (ت / Sen) zahirine çevirerek وَمَا كُنْتُ şeklinde okumuştur. Ebû Ca'fer'in dışında kalan diğer kurrâ ise bu kelimeleri أَشْهَدْتُهُمْ ve وَمَا كُنْتُ şeklinde mevcut hattaki gibi okumuşlardır.²⁶⁵

Ebû Ca'fer'in kırâatine göre mana; “Biz onları ne göklerin ve yerin yaratılışına, ne de kendilerinin yaratılışına şahit tuttuk. Sen saptıranları da hiçbir zaman yardımcı edinmiş değilsin” şeklinde olurken, Ebû Ca'fer'in okuyuşu dışında kalanların kırâatine göre ise mana; “Ben onları ne göklerin ve yerin yaratılışına, ne de kendilerinin yaratılışına şahit tuttum. Saptıranları da hiçbir zaman yardımcı edinmiş değilim” şeklinde olur. أَشْهَدْتُهُمْ kelimesini bu şekilde okuyanlar delilini, “وَمَا كُنْتُ / Ben....edinmiş değilim” buyruğuna dayandırmaktadırlar. Göklerin ve yerin yaratılışında ne onlardan bir yardım aldım ne de onlara danıştım.²⁶⁶

Zemahşeri, âyetteki وَمَا كُنْتُ ifadesinin fetha ile “وَمَا كُنْتُ / Sen...-madın” şeklinde okunduğunu ifade etmiştir. Buradaki hitab Hz. Peygamber'e olup²⁶⁷ anlam, “Senin, onları kendine destekçi edinmen doğru değildir ve senin onlarla şeref kazanmayı unman da yakışık almaz” şeklindedir.²⁶⁸

2.2.1.19. يَقُولُ :

﴿ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَائِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا ﴾

“O gün buyurur ki: “Bana ortak olduklarını iddia ettiklerinizi çağırın.” İşte onları yardıma çağıracaklar, ancak bu yardıma çağrılanlar kendilerinin çağrılarına icabet etmeyeceklerdir. Biz aralarına tehlikeli bir uçurum koymuşuzdur.” (el-Kehf, 18/52).

Arap dili ve belagatinin özelliklerinden biri sayılan ve kırâat ilminde farklı telaffuz şekilleri ortaya koyan azâmet nûnu hakkında daha önce bilgi vermiştik.²⁶⁹ Bu bağlamda ilgili âyette geçen يَقُولُ kelimesini İmâm Hamza, başına azâmet nûnu getirerek يَقُولُ şeklinde okurken, diğer kırâat imâmları ise يَقُولُ şeklinde okumuşlardır.²⁷⁰

İlk kırâat şekline göre mana; “O gün biz deriz ki: “Bana ortak olduklarını zannettiklerinizi çağırın” şeklinde olurken, ikinci kırâat şekline göre ise mana; “O gün buyurur ki: “Bana ortak olduklarını iddia ettiklerinizi çağırın” şeklinde olur. Kelimeyi يَقُولُ

²⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 233; Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 85; Bennâ, *İthâf*, 368; Emin Efendi, *‘Umdetü'l-hallân*, 296; Kâdî, *el-Büdûru'z-zâhira*, 193; Beğavî, *el-Kifâye*, 87; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 154.

²⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmi'*, 11: 43-45.

²⁶⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 15: 343.

²⁶⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 592.

²⁶⁹ Bk. Tez, 42.

²⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 233; Dâni, *Câmi'ul-beyân*, 262; Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 85; Bennâ, *İthâf*, 368; Emin Efendi, *‘Umdetü'l-hallân*, 296; Kâdî, *el-Büdûru'z-zâhira*, 193; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 511; Beğavî, *el-Kifâye*, 87.

şeklinde okuyanlar buna delil olarak ise, Yüce Allah'ın cümleinin devamında: “ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ ” / Bana ortak olduklarını iddia ettiklerinizi...” diye buyurduğunu, fakat “ شُرَكَائِنَا الَّذِينَ رَعَمْتُمْ ” / Bize ortak olduklarını iddia ettiklerinizi...” diye buyurmadığını ileri sürerler.²⁷¹

İbn Hâleveyh: “Fiilin ilk harfini (ي) ile يَقُولُ şeklinde okuyanlar, Yüce Allah'ın katında gerçekleşecek olanı Hz. Peygamber adına bize haber vermiş olmasına atfederek böyle okumuşlardır. Fiili نَقُولُ şeklinde okuyanlar ise, Yüce Allah'ın bizzat kendi adına haber vermiş olmasına atfederek böyle okumuşlardır” der.²⁷²

Kelimenin (ي) harfi ile يَقُولُ şeklinde okunması hususunda dilci ve kırâat ulemasının büyük çoğunluğu ittifak etmişlerdir.²⁷³

Ebû Ali el-Farîsî'ye göre, İmâm Hamza'nın ve diğer kurrânın okuyuşu güzel olmakla birlikte, يَقُولُ şeklinde okuyanlar bu fiilin fâilini Yüce Allah'a isnat etmişlerdir. Çünkü müfred-müzekker vezindeki fiilin fâili “هو” zamiridir. Bu şekilde okuyanların delili de, bir önceki âyetin konusunun bitmiş ve bu âyet ile yeni bir konunun başlamış olmasıdır. Yeni bir konu olması hasebiyle Yüce Allah, “ شُرَكَائِيَ / Benim ortaklarım ” şeklinde buyurdu da “ شُرَكَائِنَا / Bizim ortaklarımız ” şeklinde buyurmadı. Fârîsî'ye göre, Hamza'nın “ نَقُولُ / Biz deriz ” şeklindeki kırâatini bir önceki âyette geçen “ وَمَا كُنْتُ ” manasına hamlederek tercih etmiştir. Zira كُنْتُ kelimesi nasıl mütekellim manada ise, نَقُولُ kelimesi de aynı şekilde mütekellim manadadır. Çünkü her ikisi de Yüce Allah'ın kendi zatıyla alakalı haber vermesiyledir”.²⁷⁴

2.2.1.20. لِمَهْلِكِهِمْ :

﴿ وَتِلْكَ الْقُرَىٰ أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا ﴾

“İşte zulmetmeleri yüzünden helak ettiğimiz o kentler! Biz onları helâk etmek için de muayyen zaman tayin etmiş idik.” (el-Kehf, 18/59).

Kur'ân'da bazı kelimelerin sarf ilmi yönünden farklı bablarda okunmaları, kırâat farklılıklarının oluşmasındaki bir etken olarak kabul edilir. Buna söz konusu âyette geçen لِمَهْلِكِهِمْ kelimesini mîsal verebiliriz. Bu kelimeyi yalnızca İmâm Âsım'dan rivâyetle Hafs bu şekilde okumuştur. İmâm Âsım'ın diğer râvîsi olan Ebû Bekir Şu'be ise (م) ve (ل) harflerinin

²⁷¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, 11: 45-47.

²⁷² İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 225-226.

²⁷³ Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 2: 306; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 155.

²⁷⁴ Fârîsî, *el-Hücce*, 5: 151-152.

fethası ile لِمَهْلِكِهِمْ şeklinde okumuştur. Hafs ve Ebû Bekir Şu'be'nin dışında kalan diğer kurrâ ise, (م) harfinin dammesi ve (ل) harfinin fethası ile لِمَهْلِكِهِمْ şeklinde okumuşlardır.²⁷⁵

Kelimeyi لِمَهْلِكِهِمْ şeklinde okuyanlar, bunu sülâsîlerin ikinci babından فَعَلَ - يَفْعَلُ vezninden mimli mastar yapmak suretiyle, مَفْعَلٌ kalıbında مَهْلِكٌ şeklinde okumuşlardır. Bu kelimeyi Temîmoğulları kabilesinin şöyle okuduğu hikâye edilir: “هَلَكْنِيَّ اللهُ / Allah beni helâk etti.” Buradaki هَلَكٌ fiili mefûle muzâf olmuştur. هَلَكٌ fiilinin müteaddî olmadığını iddia edenler, onu fâile muzâf kılarlar ve sanki şöyle derler: “وَجَعَلْنَا لِهَالِكِنَا إِيَّاهُمْ مَوْعِدًا” / Onları bizim helâk etmemiz için belli bir süre tayin ettik”. Fakat bunu müteaddî kabul edenler ise şu takdirde kullanmışlardır: “وَجَعَلْنَا لِإِهْلَاكِنَا إِيَّاهُمْ مَوْعِدًا” / Onları bizim helâk etmemiz için belli bir süre tayin ettik”. Gerek fâiline gerekse mefûlüne muzâf olsun her ikisi de câiz olmakla beraber مَهْلِكٌ şekli temel kâidelerin dışındadır.²⁷⁶

Hafs'ın لِمَهْلِكِهِمْ şeklindeki okuyuşuna gelince, bu okuyuş ism-i zaman kalıbında gelir. Dolayısıyla âyetin anlamı “Helâk olma zamanları için belli bir süre tayin ettik” şeklinde olur.²⁷⁷ Kisaî ve Ferrâ da bu okuyuş şeklini tercih edenlerdendir. Nehhâs'dan gelen rivâyete göre, Kisaî demiştir ki: “Bu kelime هَلَكٌ fiilinden geldiği için ben bu okuyuşu daha çok severim”.²⁷⁸

Dilcilerden Zeccâc'a göre, “مَجْلِسٌ - يَجْلِسُ” kalıbından ism-i zaman ve ism-i mekân مَجْلِسٌ şeklinde geldiği gibi, مَهْلِكٌ - يَهْلِكُ kalıbından da ism-i zaman مَهْلِكٌ şeklinde gelir ve helâk olma zamanı anlamındadır. Eğer bu kelimeye mastar manası vermek istersen, مَجْلِسٌ sözünde olduğu gibi (ل) harfinin fethasıyla مَهْلِكٌ dersin. Eğer mekân manası vermek istersen, مَجْلِسٌ sözünde olduğu gibi (ل) harfinin kesresiyle مَهْلِكٌ dersin”.²⁷⁹

Basra ehli şöyle demiştir: “المَهْلِكُ kelimesinin mimli mastar ve ism-i zaman olmak üzere iki türlü te'vili vardır. Mimli masdarın te'vili, لِإِهْلَاكِهِمْ /Onları helâk etmek için' anlamına gelirken; ism-i zamanın te'vili ise, لِقَوْلِهِمْ /Onların helâk olmaları vakti' anlamına gelmektedir. Dediler ki: ‘Burada tercih edilen görüş budur. Zira أَفْعَلٌ vezninden gelen mastarın ism-i zaman ve ism-i mekân مَفْعَلٌ şeklinde gelir. Tıpkı İsrâ sûresinin ‘وَقُلْ رَبِّ وَاذْخُلْ صِدْقٍ مُدْخَلٌ مُدْخَلٌ صِدْقٍ وَأَخْرَجْنِي مُدْخَلٌ صِدْقٍ’ (el-İsrâ, 17/80) âyetinde geçen مُدْخَلٌ kelimesinde olduğu gibi”.²⁸⁰

²⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 234; Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 85; Bennâ, *İthâf*, 368; Emin Efendi, *Umdetü'l-hallân*, 296; Kâdî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 194; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 511; Beğavî, *el-Kifâye*, 87.

²⁷⁶ Mekkî, *el-Keşf*, 1: 65.

²⁷⁷ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 12: 286.

²⁷⁸ Kurtubî, *el-Câmi*, 11: 55.

²⁷⁹ Ebû Zür'a, *Hücce*, 421.

²⁸⁰ Ebû Zür'a, *Hücce*, 422.

2.2.1.21. أَنْسَانِيَةٌ :

﴿ قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوْيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنْسَانِيَهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا ﴾

“Gördün mü? dedi, “Kayalığa sığınıp mola verdiğimiz sırada, ben balığı unuttum! Onu hatırlatmamı bana unutturan muhakkak şeytandır. O (balık) da şaşılacak bir şekilde denizde kendi yolunu tutup gitmişti.” (el-Kehf, 18/63).

Kehf sûresinin bu âyetinde geçen أَنْسَانِيَةٌ kelimesindeki (هـ) harfini, İmâm Âsım’ın râvisi Hafs damme ile okumuştur. Hafs’ın dışında kalan diğer bütün kurrâ ise bu kelimeyi (هـ) harfini kesre ile أَنْسَانِيَه şeklinde okumuşlardır.²⁸¹

Kırâat terminolojisinde imâle, (ل) harfini (ي) harfine meylettirmek ve bu (ل) harfi ile (ي) harfi arası orta bir sese yaklaştırarak seslendirmek demektir. Sonunda (ي) harfi bulunan lafızlar ile diğer bazı lafızlar bu şekilde seslendirilir. Kur’ân’ın sair yerlerinde bahsi geçen buna benzer kelimeleri Hamza, Kisâî ve Halefü’l-Âşir, (ل) harfi ile (ي) harfi arası bir sesle yani imâle ile okumaktadırlar. Ebû Amr ise imâle hususunda bu imâmlara iştirak etmiştir.²⁸²

Araplar عَابِدٌ ve عَالِمٌ kelimelerinde olduğu gibi kendinden sonra kesre gelen bütün (ل) harflerini imâle ile okumayı tercih etmişlerdir. Burada da aslı damme olan أَنْسَانِيَةٌ kelimesini kesre ile okumaya dönülmesi, kelimenin sonundaki (ن) harfinin harekesinin kesre olması, peşine gelen harfin (ي) olması ve (ي) harfiyle uyuşan harekenin de kesre olmasından kaynaklanmaktadır. عَلَيْهِ ve فِيهِ kelimeleri bu şekilde okumaya örnektir. Ancak söz konusu kelimenin peş peşe kesrelerle أَنْسَانِيَه şeklinde okunması dile ağır gelen bir durum olacağından kurrânın ekserisi daha hafif okuyuş olan أَنْسَانِيَةٌ şeklini okumayı tercih etmişlerdir.²⁸³

Ebû Ali el-Fârisî şöyle demiştir: “Bu kelime üzerindeki (س) harfinde imâle yapmak yaygın bir durumdur ve câizdir. Çünkü sen, ister ذَكَرْتُ /Hatırladım’ kelimesinin zıddı olan نَسِيتُ kelimesinden olsun, isterse تَرَكْتُ kelimesinden olsun her ikisinde de أَنْسَانِيَةٌ /Unutturuldum’ diyorsun. Dolayısıyla kelime تَرَكْتُ /Bıraktım’ manasında olup bir mefûl almaktadır. Eğer onu hemze ile nakledersen bu kez iki mefûl alır”²⁸⁴

İbn Ebû Meryem’e göre burada imâle câiz olmakla birlikte asıl olan okuyuş, fetha üzere yani imâlesiz olan vecihtir. Tıpkı “ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ ” (el-Fetih, 48/10) âyetinde

²⁸¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 234; Pâlûvî, *Zübdetü’l-îrfân*, 85; Bennâ, *İthâf*, 369; Emin Efendi, *‘Umdetü’l-hallân*, 296; Kādî, *el-Büdüru’z-zâhira*, 194; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 511; Beğavî, *el-Kifâye*, 76.

²⁸² Dâni, *Kitâbu’t-teysîr*, 46.

²⁸³ Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, 3: 300; Ebû Zür’a, *Hücce*, 422.

²⁸⁴ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 154.

geçen عَلَيْهِ kelimesinde olduğu gibi. Ayrıca İbn Kesîr bu kelimeyi kesre işba‘ ederek sıla ile أَنَسَانِيهِ şeklinde okuyanlardandır.²⁸⁵

2.2.1.22. رُشْدًا :

﴿ قَالَ لَهُ مُوسَىٰ هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَنِي مِمَّا عَلَّمْتَ رُشْدًا ﴾

“Mûsâ ona dedi ki: ‘Sana öğretilen bilgilerden bana öğretmen şartı ile sana tabi olayım mı?’ dedi.” (el-Kehf, 18/66).

Kırâat ihtilafları, bazen bir kelimenin birebir aynısının Kur’ân’ın bir başka âyetinde de geçmesi sebebiyle, o kelimeye kıyasla tercih edilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Kehf sûresinin bu âyetinde geçen رُشْدًا kelimesi söz konusu duruma mîsal teşkil etmektedir. Çünkü bu kelimenin aynısı Cin sûresinin on dördüncü âyetinde de geçmektedir. Bu kelimeyi Ebû Amr ve Ya‘kûb (ج) ve (ش) harflerinin fethası ile رَشْدًا şeklinde okurlarken; diğer imâmlar ise (ج) harfinin dammesi ve (ش) harfinin sükûnu ile رُشْدًا şeklinde okumuşlardır.²⁸⁶

Bu kelimenin her iki harfini de fetha ile رَشْدًا şeklinde okuyanlar bunu, dilcilerin Cin sûresinde geçen رَشْدًا تَحَرَّوْا رَشْدًا (el-Cin, 72/14) âyetinin son kelimesinin de bu şekilde okunması hususunda yapmış oldukları icmâya dayandırmaktadırlar.²⁸⁷

Ebû Ali el-Farisî şöyle demiştir: “Ahmed b. Yûsuf’un İbn Zekvân’dan rivâyetle gelen ve yanımda bulunan nüshasında İbn Âmir bu kelimeyi رُشْدًا şeklinde okumuştur. İbn Zekvân’dan rivâyetle Mûsâ b. Mûsâ’nın kitabında ise رُشْدًا şeklinde tahfif ile geldiğini gördüm. Arap bunların her birini diğerinin yerine kullanmıştır. Onların bu türden kelimeler için فَعْلًا kalıbını cemi‘ olarak فَعْلٍ kalıbında kullanmaları gibi, فُعْلًا kalıbını da فُعْلٍ kalıbında kullanmışlardır. Tıpkı وَالْفُلُوكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ (el-Bakara, 2/164) âyetinde geçtiği gibi. Yine Arapların فُعْلًا ve فَعْلًا vezinlerini فِعْلَانٍ şeklinde cemi‘ olarak kullandıkları da görülür. Ancak tüm bu vezinler içerisinde رَشْدًا okuyuşu Araplar tarafından en çok tercih edilen okuyuşur. Çünkü dilciler Cin sûresinde geçen bu kelimenin okunuşu hususunda ittifak etmişlerdir.²⁸⁸

رُشْدًا okuyuşu ile kastedilen mana, فَإِنِ اتَّبَعْتُم مِّنْهُمْ رُشْدًا (en-Nisa, 4/6) âyetinde olduğu gibi “maldaki doğruluk/dürüstlük” iken; رَشْدًا okuyuşu ile kastedilen mana ise “dindeki doğruluk/dürüstlük” tür.²⁸⁹ Ebû Zür‘a şöyle demiştir: “İki vecih arasında üstün olan رُشْدًا şeklindedir. Bunu, âyetin öncesini ve sonrasını (siyak ve sibağını) dikkate alarak böyle

²⁸⁵ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 788.

²⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 234; Pâlûvî, *Zübdetü'l-îrfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 369; Emin Efendi, ‘*Umdetü'l-hallân*, 297; Kādî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 194; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 512; Beğavî, *el-Kifâye*, 87.

²⁸⁷ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 3: 301.

²⁸⁸ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 154.

²⁸⁹ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 226.

söylüyorum. Çünkü kelimenin kendinden önceki *عَلِمَا* مِنْ لَدُنَّا *عَلِمَا* âyetinin fasılasında geçen *عَلِمَا* ve kendinden sonraki *صَبْرًا* مَعِيَ *صَبْرًا* âyetinin fasılasında geçen *صَبْرًا* kelimelerinin orta harfleri de yine sükûn üzere gelmişlerdir”.²⁹⁰

2.2.1.23. تَسْنُنِي :

﴿ قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ أُحَدِّثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴾

“O halde dedi: “Şayet bana tâbi olacaksan, hangi konuda olursa olsun, ben onun hakkında sana söz açınca ya dek bana hiç bir şey sormayacaksın!” (el-Kehf, 18/70).

Sarf ilminin kâidelerinden birisi de, bazen fiillerin sonlarına şeddeli nûn şeklinde dâhil edilen nûn-i te’kid meselesidir. Nûn-i te’kidi fiillerin sonlarına getirmekteki maksat, mütekellimin mutlaka bu işi yapacağını, bu işte tereddüt göstermeyeceğini muhatabına bildirmek istemesidir. Tabiatı gereği te’kidli fiil, te’kidsiz fiilden daha kuvvetlidir. Zira harf sayısının fazlalığı, manayı kuvvetlendirir.²⁹¹ Naklettiklerimiz çerçevesinde bu âyette söz konusu olan *تَسْأَلْنِي* kelimesini Nâfi‘, İbn Âmir ve Ebû Ca‘fer nûn-i te’kid ve (ل) harfinin fethası ile *تَسْأَلْنِي* şeklinde okumuşlardır. Diğer kırâat imâmları ise nûn-i te’kidsiz okumuşlardır.²⁹²

Ancak İbn Zekvân’dan bu konuda iki rivâyet nakledilmiştir: Birincisi, İbn Zekvân hulûfle yani Nâfi‘ gibi *تَسْأَلْنِي* şeklinde okur ki buna göre mana şöyle olur: “Sebebini ve manasını bilmediğin şeyler kâbilinden ve benden sâdır olduğunu gördüğün şeyler hakkında, bana herhangi bir şey sorma. Eğer böyle yaparsan, o takdirde ben onları doğrudan doğruya sana anlatırım.” İkincisi ise yine İbn Zekvân, kelimenin ahirindeki (ي) harfinin hazfi, (ل) harfinin harekesi ve şeddeli nûn ile *تَسْأَلَنَّ* şeklinde okumayı tercih etmiştir ki onun bu kırâati ile mana şöyle olur: “Sebebini ve manasını bilmediğin şeyler kâbilinden ve benden sâdır olduğunu gördüğün şeyler hakkında, bana herhangi bir şey sakın sorma. Eğer böyle yaparsan, o takdirde ben onları doğrudan doğruya sana anlatırım.” Bu kırâat şekilleri dışında diğer kurrânın kırâatlerine göre ise mana şöyle olur: “Sebebini ve manasını bilmediğin şeyler kâbilinden ve benden sâdır olduğunu gördüğün şeyler hakkında, bana soru sormayacaksın. Eğer böyle yaparsan, o takdirde ben onları doğrudan doğruya sana anlatırım”.²⁹³

²⁹⁰ Ebû Zür‘a, *Hücce*, 422.

²⁹¹ Hasan Akdağ, *Arap Dili Dil Bilgisi* (Konya: Tekin Yayınevi, 1989), 166.

²⁹² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 234; Pâlûvî, *Zübdetü’l-‘İrfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 369; Emin Efendi, *‘Umdetü’l-hallân*, 297; Kādî, *el-Büdüru’z-zâhira*, 194; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 512; Beğavî, *el-Kifâye*, 87.

²⁹³ Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 228.

İhtilâf edilen kelime hakkında İmâm Nâfi‘in kavli şöyledir: “Kelimenin تَسْتَلِّي şeklinde (ل) harfinin fethası ile okunması, fiile te‘kid nûnunun bitişmesi ve bulunduğu sîgadan dolayı kelimenin fetha üzere mebni olmasındandır. Eğer kelime تَسْتَلَّن şeklinde nûnun fethası ile okunmuş olsaydı, o takdirde fiil sadece lafızda müteaddî olmaz, mana yönünden de müteaddî olurdu. Böylece mefûlun (انا) olduğu anlaşılır ve mana da ‘kesinlikle sorma’ olarak kalırdı.”²⁹⁴

İbn Âmir’in sözüne gelince, o da te‘kid nûnunu لا تَسْتَلَّن şeklinde fiile bitişirmiş, kesreli okunduğundan dolayı da kelimenin sonunda (ي) harfi varmış gibi kabul ederek lafızda mefûlün bihe fiili müteaddî yapmış olur.²⁹⁵

2.2.1.24. لَتَغْرَقَ :

﴿ فَأَنْطَلَقًا حَتَّى إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرَقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا ﴾

“Derken bunun üzerine yola gittiler. Sonunda bir gemiye bindikleri zaman (adam) gemiyi deliverdi. (Musa) Dedi ki: ‘Sen içindekilerini boğmak için mi (gemiye) deldin? Andolsun, sen çok şaşılacak bir şey yaptın.’ (el-Kehf, 18/71).

Arap dilbilgisi kâidelerinden birisi de fiilin, bazen fâille yetinmeyip kendisine mefûlün bih alarak müteaddî (geçişli) olması, bazen de fâille yetinerek mefûlün bih almadan, yani lazım (geçişsiz) olarak kalmasıdır.²⁹⁶ İşte Kehf sûresinde Hz. Hızır ile Hz. Mûsâ’nın (a.s) kıssasının anlatıldığı bu bölümde gelen لَتَغْرَقَ أَهْلَهَا cümlesindeki لَتَغْرَقَ fiilinin müteaddî ya da lazım oluşu hususunda bilginler ihtilaf etmişlerdir. Bu fiili Hamza, Kisâî, Halefü’l-Âşir fethalı (ي) ve (ر) harflerinin ilavesi ve أَهْلَهَا lafzındaki (ل) harfinin de dammesi ile lazım fiil olarak لَتَغْرَقَ أَهْلَهَا şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise لَتَغْرَقَ أَهْلَهَا şeklinde müteaddî fiil olarak okumuşlardır.²⁹⁷

Fiili لَتَغْرَقَ أَهْلَهَا şeklinde (ي) harfi ilavesi ile okuyanların delili; الأهل الفَرْقُ fiilini الأهل kelimesine izafe etmeleri sebebiyledir. Çünkü الأهل kelimesi, haber verilenler kendileri olmaları hasebiyle fâildirler ve merfu‘ olarak okunmuştur. Çünkü boğulma işi kendi seçimleri olmaksızın onların başına gelen bir olaydır.²⁹⁸

Yine bu fiili لَتَغْرَقَ أَهْلَهَا şeklinde okuyanların deliline gelince; Bu, Mûsâ (a.s) tarafından Hızır’a (a.s) yöneltilen bir hitap olup muhatab ise fâildir. Boğulma işi de الأهل kelimesine sirayet ettiğinden dolayı الأهل kelimesini mansup olarak kabul etmişlerdir. Çünkü bu durumu

²⁹⁴ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 158.

²⁹⁵ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 158.

²⁹⁶ Akdağ, *Arap Dili Dil Bilgisi*, 101.

²⁹⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 235; Pâlûvî, *Zübdetü’l-İrfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 370; Dâni, *Kitâbu’t-teysîr*, 144; Emin Efendi, *‘Umdetü’l-hallân*, 297; Kâdî, *el-Büdüru’z-zâhira*, 194; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 513; Beğavî, *el-Kifâye*, 88.

²⁹⁸ Mekkî, *el-Keşf*, 1: 68.

güçlendiren bir başka delil de, yine aynı âyette daha önce Hızır ile Mûsâ (a.s) arasında geçen diyalogda “أَحْرَقْتَهَا / Sen onu deldin mi?” fiilindeki muhatab (أَنْتَ / Sen) zamiridir.²⁹⁹ Kelamın hem evvelinde hem de sonunda aynı hitap şekli olmakla beraber anlam yönünden de bir mutabıklık mevcuttur.³⁰⁰ Ayrıca âyetin devamında gelen “لَقَدْ جِئْتُ / Andolsun sen yaptın” cümlesindeki zamirin de muhatab (أَنْتَ / Sen) zamiri olması, bu durumu kuvvetlendiren bir başka etken olmuştur.³⁰¹

Hamza ve onunla aynı kırâati takib edenler, “suda boğasın diye” anlamındaki kelimeyi لِيَغْرَقَ şeklinde ve “içindekileri” anlamındaki kelimeyi de fiilin fâili olarak, أَهْلُهَا şeklinde merfu‘ olarak okumuşlardır. Bu şekildeki kırâat ile “içindekiler boğulsun diye” anlamını kastetmişlerdir. Ekseri kurrâya göre; “لِيُغْرَقَ / Suda boğmak için” buyruğundaki (ل) harfi, lâm’ı-meâl (âkibet ve sonuç)’dir. Bu (ل) harfi, Yüce Allah’ın “Çünkü nihayetinde onlara bir düşman, bir üzüntü olacaktı” (el-Kasâs, 28/8) buyruğundaki (ل) harfine benzemektedir. İmâm Hamza’nın kırâatine göre buradaki (ل) harfi (... için) anlamını veren “lâm’u-key”dir.³⁰²

Celaleyn tefsirine göre, لِيَغْرَقَ أَهْلُهَا kırâati ile anlam, “İçindekiler boğulsun diye mi gemiyi deldin?” şeklinde olurken; لِيُغْرَقَ أَهْلُهَا şeklinde kırâat edenlere göre ise anlam “İçindekileri boğmak için mi gemiyi deldin?” şeklinde olur.³⁰³

Tüm bu görüşler muvâcehesinde İmâm Âsım ve onun gibi okuyanların kırâatleri daha fazla tercih edilmiştir.³⁰⁴ Görüldüğü üzere buradaki kırâat ihtilafları, manayı anlama noktasında herhangi bir değişikliğe yol açmamaktadır.

2.2.1.25. نُكْرًا :

﴿فَانطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا لَوِيًّا غُلَامًا فَفَتَاهُ قَالَ أَقَاتَلْتَ نَفْسًا رَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا﴾

“Derken yola koyuldular. Sonunda bir oğlan çocuğuna rast geldikleri zaman, adam hemen tutup onu öldürüverdi. (Musa) Dedi ki: ‘Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz masum bir canı mı öldürdün? Muhakkak sen kötü bir iş yapmış oldun!’ dedi.” (el-Kehf, 18/74).

Kırâat âlimleri bu sûrede iki kez zikredilen نُكْرًا kelimelerinin³⁰⁵ okunuşu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Nâfi‘, İbn Âmir’in râvisi İbn Zekvân, Âsım’ın râvisi Ebû Bekr Şu‘be, Ebû

²⁹⁹ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 790; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 5: 171.

³⁰⁰ Mekkî, *el-Keşf*, 1: 68.

³⁰¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 15: 371; Ebû Zür‘a, *Hücce*, 423.

³⁰² Kurtubî, *el-Câmi*, 11: 70-71.

³⁰³ Celâlüddîn el-Mahallî-Celâlüddîn es-Suyûtî, *Celaleyn Tefsiri Metin ve Tercüme*, trc. Abdülkadir Yılmaz-Orhan Ençakar (İstanbul: Yasin Yayınevi, ts.), 1: 300.

³⁰⁴ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 227; Fârisî, *el-Hücce*, 5: 158; İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 790; Ebû Zür‘a, *Hücce*, 423.

³⁰⁵ Söz konusu kelimenin geçtiği diğer âyet için bk. el-Kehf, 18/87.

Ca‘fer ve Ya‘kûb bu kelimeyi, her zikredildiği yerde aynel fiili olan (ك) harfinin dammesi ile نُكْرًا şeklinde okurlarken; diğer kurrâ ise (ك) harfinin sükûnu ile نُكْرًا şeklinde okumuşlardır.³⁰⁶ Ancak İbn Kesîr, Kamer sûresinde geçen bu kelimeyi نُكْرٍ şeklinde aynel fiilini sükûn ve lâmel fiilini cer ile okumuştur.³⁰⁷

Bu kelimenin kırâati hakkında esas tercih, aynel fiilinin damme ile نُكْرًا şeklinde okunmasıdır. Çünkü o, فَعْلٌ kalıbında bir sıfattır. Araplar da نَاقَةٌ أُجْدٌ ve مِشْيَةٌ سَجْحٌ gibi terkiplerde olduğu üzere bu türden kelimeler için genelde فَعْلٌ kalıbını kullanmayı tercih etmişlerdir.³⁰⁸

İbn Hâleveyh'e göre kelimeyi نُكْرًا şeklinde damme ile okuyanların delili, onu lügatlarda geçtiği üzere aslına dayandırmışlardır.³⁰⁹ Ancak نُكْرًا şeklinde (ك) harfinin sükûnu ile okuyanların deliline gelince; peş peşe gelen (ن) ve (ك) harflerindeki dammenin telaffuzda meydana getireceği zorluğu hafifletmek amacıyla, (ك) harfindeki dammeyi sükûna çevirerek okumuşlardır. Talak sûresinde geçen “ وَ عَذِّبْنَاَهَا عَذَابًا نُكْرًا ” (et-Talak, 65/8) âyetinde olduğu üzere buradaki kelimeyi iskân ile okumak, âyetlerin başlarındaki muvafakata uygunluğu açısından daha yerinde ve daha evlâ bir kırâattir.³¹⁰ Zira bu tür kelimeler için yaygın olan tahfif ile okunmalarıdır.³¹¹

Ayrıca العُنُقُ kelimesi العُنُقُ, الشُّغْلُ kelimesi الشُّغْلُ ve الطُّنْبُ kelimesi de الطُّنْبُ şeklinde tahfif ile okunabiliyorsa, نُكْرًا kelimesi de نُكْرًا şeklinde tahfif ile okunabilir.³¹² Durum böyle olunca kelimenin ortası ister harekeli isterse sükûn üzere olsun, her iki durumda da isabet edilmiş olur. Dolayısıyla her iki lügat (ortası harekeli ve sükûn hali) da câizdir.³¹³

Ebû İshâk ez-Zeccâc'a göre bu kelime için şu iki durum söz konusudur: Birincisi, onun manası “ اَتَيْتَ شَيْئًا نُكْرًا / Sen çirkin bir işle geldin” şeklinde iken; diğer bir durum da “ جُنْتُ نُكْرًا / Çok çirkin bir iş yaptın” şeklindedir. Ancak harf-i cer olan (ب) hafzedildiğinde نُكْرٌ kelimesi doğrudan fiilden etkilenip mefûlün bih olmuştur.³¹⁴

Sonuç olarak denilebilir ki, hem نُكْرًا hem de نُكْرًا şeklindeki her iki kırâat vechi de aynı olup manada olup herhangi bir değişikliğe yol açmamaktadır.

³⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 235; Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 370; Emin Efendi, *'Umdetü'l-hallân*, 297; Kâdî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 194; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 513; Beğavî, *el-Kifâye*, 87.

³⁰⁷ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 173. Mekkî, *el-Keşf*, 1: 69; Fârisî, *el-Hücce*, 5: 159.

³⁰⁸ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 160; İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1 Mekkî, *el-Keşf*, 1: 69.

³⁰⁹ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 228.

³¹⁰ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 228.

³¹¹ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 791; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 69.

³¹² İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 173; İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 791; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 69.

³¹³ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 160; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 15: 378.

³¹⁴ Endelûsî, *el-Bahru'l-muhîr*, 14: 336; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an*, 3: 303; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 173; Râzî, *Tefsîr-i kebir*, 15: 230.

2.2.1.26. مِنْ لَدُنِّي :

﴿ قَالَ إِنْ سَأَلْتَكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا ﴾

“Mûsâ dedi ki: ‘Eğer bundan sonra sana bir şey soracak olursam, artık benimle yoldaşlık yapma. Muhakkak ki, benim tarafımdan son özre ulaşmışsındır.’” (el-Kehf, 18/76).

Kırâat ilminde, harekeler üzerinde meydana gelen ihtilaflardan birisi de, yine söz konusu sûrede daha önce benzeri geçen مِنْ لَدُنِّي (el-Kehf, 18/2) kelimesidir. Bu kelime hakkında üç kırâat mevcuttur:

a) İmâm Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer’in okuduğu, (د) harfinin dammesi ve (ن) harfinin tahfifi ile مِنْ لَدُنِّي şeklindeki kırâattir.

Bu kırâate göre, tahfif ile مِنْ لَدُنِّي şeklinde okuyanlar bunu Arapçanın, okuma esnasında dile daha hafif gelmesi için kelimedeki bulunan iki (ن) harfinden birini hafifletmesi kâidesine dayandırarak böyle okumuşlardır. Tıpkı Zümer sûresinde geçen تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ (ez-Zümer, 39/64) kelimesini ve En‘âm sûresinde geçen أَتَحَاوُونَ فِي اللَّهِ (el-En‘âm, 6/80) kelimesini tek (ن) harfi ile şeddesiz olarak okudukları gibi. Ayrıca bunun için Arap şiirinden أَيُّهَا السَّائِلُ عَنْهُ وَعَنِّي أَسْتُ مِنْ قَيْسٍ وَلَا قَيْسٍ مِنِّي beytini delil olarak zikretmişlerdir. Görüldüğü üzere bu beyitte geçen عَنِّي ve مِنِّي kelimeleri de tek (ن) ile yani şeddesiz olarak yazılmıştır.³¹⁵

Ebû Hayyân el-Endelûsî (ö. 700/1300) şöyle demiştir: “(ن) kelimesindeki (ن), mütekellim yâ’sına doğrudan (nûn-i vikâye olmaksızın) bitişmiştir. Kıyas bu şekildedir. Çünkü isimlerin aslı mütekellim yâ’sına muzâf olduklarında nûn-i vikâye onlara katılmaz. فَرَسِي ve غُلَامِي mîsallerinde de görüldüğü gibi.³¹⁶

b) İmâm Âsım’ın râvisi Ebû Bekr Şu‘be’nin tercih ettiği, (د) harfinin hem sükûnu hem de işmâmı ve (ن) harfinin tahfifi ile مِنْ لَدُنِّي şeklindeki kırâattir. Ebû Bekr Şu‘be, سَبْعُ kelimesinde olduğu gibi لَدُنْ kelimesinde de (د) harfini sükûn ile ve (د) harfinin asıl harekesinin damme olduğuna işaret etmek için de işmâm ile okumuştur.³¹⁷ Ancak İbn Mücâhid bunun galat olduğunu söyleyerek bu kırâate itiraz etmiştir. Fârisî ise: “Bu okuyuş daha önce de kullanılan bir okuyuştur. Ancak (د) harfi damme ile işmâmlanmaz. Bu kelimenin işmâmsız okunması, kurrâdan pek çoğunun bu şekli tercih etmesine dayanmaktadır.³¹⁸

³¹⁵ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 228; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 5: 175.

³¹⁶ Endelûsî, *el-Bahru’l-muhît*, 14: 336.

³¹⁷ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 793.

³¹⁸ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 161; Endelûsî, *el-Bahru’l-muhît*, 14: 367; Kurtubî, *el-Câmi‘*, 11: 71-75; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 16: 6; İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 228; Ebû Şâme, *İbrâzü’l-me’ânî*, 572.

İşmâm ile okuyanlar, buna delil olması için pek çok şiiri istişhâd getirerek bu vezinlerin Araplarca kullanılan meşhur vezinler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Dilcilerden bir kısmına göre, bu kelimenin aslı لَدُنْ şeklindedir. Ancak vasıl halinde iki sakinin bir arada bulunması, ikincisinin kesrenlenmesini zaruri kılmaktadır. Böyle bir kırâat ancak işmâm ile okunur, bu işmâm ise gözle görülür, kulakla işitilmez.³¹⁹

c) Bunların dışında üçüncü kırâatte diğer kurrâyâ ait olan (د) harfinin dammesi ve (ن) harfinin şeddesi ile مِنْ لَدُنِّي şeklindeki kırâattir.³²⁰

Son okuma şekline gelince, bu kelimenin aslı sonunun sükûn üzere olmasıdır. Sonu sükûn olan bu kelimeyi “ مِنْ لَدُنِّي / Benim tarafımdan” şeklinde kendine izafe etmek ve aynı zamanda birinci (ن) harfinin sükûnunu belirtmek istediğinde, ona bir nûn (nûn-i vikâye) ilave edersin ve o kelimeyi مِنْ لَدُنِّي şeklinde okursun.³²¹ Ancak aynı cins olan iki (ن) harfinden ilki sakin ve diğeri harekeli olarak ard arda gelmesi durumunda, tecvid kâidesi gereği³²² sakin olan (ن) harekeli olan (ن) harfine idğâm edilir.³²³ Cumhura daha uygun gelen ve üzerinde ittifak ettikleri genel okuyuş da bu şekildedir.³²⁴

Âsım'dan gelen bazı rivâyetlere göre bu kelime (ل) harfinin dammesi ve (د) harfinin sükûnuyla لَدُنِّي şeklinde okunmuştur ki tüm bu kırâatler, bu lafızla ilgili olan kullanışlardır.³²⁵ Ayrıca bu kelime izafet terkibine uğramazsa, لَدُنْ - لَدُنْ - لَدُنْ şeklinde üç vecihle de okunabilir.³²⁶

2.2.1.27. لَتَّخَذَتْ :

﴿ فَأَنْطَلَقًا حَتَّىٰ إِذَا أَنْبَأَ أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَنْطَعَمَا أَهْلَهَا فَأَبْوَا أَنْ يُضَيَّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ فَأَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْتَ

لَتَّخَذَتْ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴿

“Sonra yine gittiler. Sonunda bir belde halkına varınca yemek istediler, ancak (belde halkı) onları konulamaktan imtina‘ ettiler. Derken o beldede yıkılmak üzere olan bir duvar gördüler. Adam hemen o duvarı doğrultuverdi. Mûsâ, ‘Dileseydin bu iş karşılığında elbette bir ücret alırdın’ dedi.” (el-Kehf, 18/77).

³¹⁹ Dâni, *Kitâbu't-teysîr*, 145; Fârisî, *el-Hücce*, 5: 161; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 174; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 69.

³²⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 235; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 85; Bennâ, *İthâf*, 368; Emin Efendi, *‘Umdetü'l-hallân*, 296; Kâdî, *el-Büdûru'z-zâhira*, 193; Beğavî, *el-Kifâye*, 87; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 154.

³²¹ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 161; İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 228; Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît*, 14: 336.

³²² Detaylı bilgi için Bk. Tanrıku, *Kur'ân'ı Okuma Usûl ve Esasları*, 32.

³²³ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 2: 303.

³²⁴ Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît*, 14: 337; Kurtubî, *el-Câmi'*, 11: 71-75; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 69.

³²⁵ Râzî, *Tefsîr-i kebir*, 15: 232; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 572.

³²⁶ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 228.

Mûsâ'nın Hızır ile yaptığı yolculuğu anlatan Kehf sûresinin bu âyetinde geçen تَخَذْتُ kelimesinin okunuşu hususunda dört farklı vecih vardır.

a) Bu kelimeyi İbn Kesir ve Ya'kûb, mazi kalıbı üzere (ت) harfinin tahfîfi, (خ) harfinin kesresi ve (ذ) harfinin de izhârıyla تَخَذْتُ şeklinde okumuşlardır.³²⁷

İbn Manzûr (ö. 711/1311), bu okuyuş türlerinden tahfif ile تَخَذْتُ şeklindeki okuyuşun İbn Abbâs tarafından da tercih edildiğini ve bunun Mushaf hattı yönünden daha uygun olduğunu söylemektedir. Kelime, şedde ile okuyuşta “almak” manasına gelirken; tahfif ile okuyuşta ise “mal kazanmak” manasında olur. Dolayısıyla kelimeyi şedde ile okumada âyete kattığı mana “... Mûsâ, ‘Dileseydin bu iş karşılığında elbette bir ücret alırdın’ dedi” şeklinde ortaya çıkarken; tahfif ile okumada ise “... Mûsâ, ‘Dileseydin bu iş karşılığında elbette bir mal kazanırdın’ dedi” şeklinde bir mana ortaya çıkmıştır.

Yine bu fiili tahfif ile okuyanlar, fiilin sülâsî halini “تَبِعَ - يَتَّبِعُ” vezninde olduğu gibi “تَخَذَ - يَتَّخِذُ” şeklinde dördüncü babdan getirmişlerdir.³²⁸ Dolayısıyla kelimenin fâe'l fiili (ت) harfi olup asli harftir. Araplardan dil ehli de böylece rivâyet etmiş ve bunun hüccetlendirilmesi için Ebû Amr b. Alâ'nın (ö. 154/771) şu şiirini istişhâd olarak getirmişlerdir:

قَدْ تَخَذْتُ رَجُلِي الْيَاسِينَ جَنْبَعُزَهَا

Ebû Ali de, تَخَذْتُ fiilinin فَعِلْتُ vezninden gelmiş olduğunu zikrettikten sonra yukarıda bahsi geçen şiiri istişhâd olarak getirmiştir.³²⁹

b) Ebû Amr yine mazi kalıbı üzere (ت) harfinin tahfîfi, (خ) harfinin kesresi ve (ذ) harfinin de izhârıyla fakat idğâm ile تَخَذْتُ şeklinde okumuştur.³³⁰ İbn Mes'ûd, Hasan el-Basrî ve Katâde (ö. 117/735) gibi bazı bilginler de yine tahfif ile olan تَخَذْتُ şeklindeki kırâati tercih edenlerdendir.³³¹

³²⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 236; Pâlûvî, *Zübdetü'l-îrfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 371; Emin Efendi, *'Umdetü'l-hallân*, 296; Kādî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 195; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 154; Beğavî, *el-Kifâye*, 88; Ruaynî, *el-Kâfi*, 150.

³²⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 16: 9; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 2: 314.

³²⁹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 177; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 3: 306; Beğavî, *Meâlimu't-tenzîl*, 5: 193; Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân*, 2: 156; Fârisî, *el-Hücce*, 5: 163; İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 229; Ebû Zür'a, *Hücce*, 425; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 70; İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 794.

³³⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 236; Pâlûvî, *Zübdetü'l-îrfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 371; Emin Efendi, *'Umdetü'l-hallân*, 296; Kādî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 195; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 154; Beğavî, *el-Kifâye*, 88; Ruaynî, *el-Kâfi*, 150.

³³¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, 11: 89-90.

Râzî'ye göre sözü geçen bu ifade, تَبِعَ fiilinde olduğu gibi اتَّخَذَ fiilindeki (ت) aslî harf kabul edilerek اتَّخَذَتْ şeklinde de okunmuştur. اتَّخَذَ fiili, tıpkı اتَّبَعَ fiilinin تَبِعَ fiilinden türemesi gibi اتَّخَذَ fiilinin iftiâl veznine aktarılmış şeklidir.³³²

c) Hafs ve Ruveys hariç diğer imâmlar ise, (ت) harfinin şeddesi, (خ) harfinin fethası ve (ذ) harfini (ت) harfine idğâm ile اتَّخَذَتْ şeklinde okumuşlardır.³³³

d) Hafs ve Ruveys ise mevcut hatta yazıldığı gibi idğamsız اتَّخَذَتْ şeklinde okumuşlardır.³³⁴

اتَّفَعَلَتْ vezni üzere gelen اتَّخَذَتْ kırâati için iki kaviil vardır: İlki, fiildeki birinci (ت)'nin aslından olup ikincisinin ise zâid olduğu şeklindeki görüştür. Bu tıpkı اتَّفَعَلْ veznindeki (ت) harfinin zâid olması gibidir. İkincisi ise, اتَّخَذَ fiilinin اتَّخَذَ fiilinden müştak olduğu ve hemzenin fâe'l fiili olduğu şeklindeki görüştür.³³⁵ el-Keşf eserinin müellifi Ebî Tâlib el-Mekkî de bu kırâatin اتَّخَذَ fiilinden müştak olduğunu savunanlardandır.³³⁶

Kelimenin idğâmlı okunuşuna dair kırâat bilginleri arasında ihtilaf vardır. İbn Kesîr, Âsım'ın râvisi Hafs ve Ya'kûb'un râvisi Ruveys bu kelimedede bitişik halde bulunan ve mahreçleri birbirine yakın olan (ذ) ve (ت) harflerini idğâm etmeksizin izhâr ile okumuşlardır. Her ne kadar (ذ) harfinin cehr ve (ت) harfinin hems sıfatları birbirinden farklı olsa da, bu gibi yerler az olduğundan bazı kurrâ, bu kelime üzerinde idğâmı câiz görmüşlerdir. Ancak İbn Kesîr, her iki harfin sıfatlarının farklı olmasından dolayı bu kelime üzerinde idğâm etmemiştir. Sîbeveyh de bu kelimenin idğamsız olarak nakledildiğini söylemektedir.³³⁷

Sonuç olarak her bir okuyuş şekli de aynı kökten türeyen ve aynı anlamda olan üç farklı vecihtir.³³⁸

2.2.1.28. يُبْدِلُهُمَا :

﴿ فَآرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رُبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكْوَةً وَأَقْرَبَ رَحْمًا ﴾

³³² Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 236.

³³³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 236; Pâlûvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 371; Emin Efendi, *'Umdetü'l-hallân*, 296; Kâdî, *el-Büdûru'z-zâhira*, 195; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 154; Beğavî, *el-Kifâye*, 88; Ruaynî, *el-Kâfi*, 150.

³³⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 236; Pâlûvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 371; Emin Efendi, *'Umdetü'l-hallân*, 296; Kâdî, *el-Büdûru'z-zâhira*, 195; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 154; Beğavî, *el-Kifâye*, 88; Ruaynî, *el-Kâfi*, 150.

³³⁵ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 229; Ebû Zür'a, *Hücce*, 425.

³³⁶ Mekkî, *el-Keşf*, 1: 70.

³³⁷ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 163; İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 794; Ebû Zür'a, *Hücce*, 425.

³³⁸ Beğavî, *Meâlimu't-tenzîl*, 5: 193; İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 794.

“İstedik ki Rablerinin onun yerine onlara temizlik yönünden daha hayırlısını merhametçe daha yakınıni versin.” (el-Kehf, 18/81).

Söz konusu âyette geçen أَنْ يُبَدِّلَهُمَا kelimesi üzerindeki kırâat ihtilafı, kelimenin sarf ilmi yönüyle farklı bablar ile okunmasından kaynaklanmaktadır. İhtilaf kelimenin if’âl-tef’îl bablarından hangisi ile okunacağı hususundadır. Nâfi‘, Ebû Amr ve Ebû Ca‘fer أَنْ يُبَدِّلَهُمَا kelimesini (ب) harfinin fethası ve (د) harfinin şeddesi ile أَنْ يُبَدِّلَهُمَا şeklinde tef’îl kalıbında okumuşlardır. Diğer imâmîlar ise (ب) harfinin sükûnu ve (د) harfinin tahfîfi ile أَنْ يُبَدِّلَهُمَا şeklinde ifâl kalıbında okumuşlardır.³³⁹

Nâfi‘, Ebû Amr ve Ebû Ca‘fer bu kelimeyi tef’îl vezni ile okudukları gibi, Tahrîm ve Kalem sûrelerinde³⁴⁰ geçen benzer kelimeleri de yine tef’îl vezni ile okumuşlardır.³⁴¹

Söz konusu kelimeyi şedde ile tef’îl babında okuyanlar, bunu Nahl sûresinde geçen وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً (en-Nahl, 16/101) buyruğundaki okuyuş şekline dayandırarak tercih etmişlerdir. Yine Kur’ân’ın sair yerlerinde geçen bu kelime, dil bilginleri ve kırâat ulemâsınca genellikle tef’îl babında okunmuştur. Ayrıca Araplar da bu gibi “değiştirme” ifade eden durumlarda genel itibariyle bu yolu izlemiştir. Yani birini kaldırıp yerine bir başkasını koyduğunda tef’îl babını kullanmayı uygun bulmuşlardır.³⁴² Bu kelimeyi tahfîf ile okuyanlar ise bunu, Arapların bazı durumlar karşısında أَبَدَلْتُ الشَّيْءَ مِنَ الشَّيْءِ şeklinde kullandıkları kalıpta olduğu gibi ifâl babında kullanmalarına dayandırmışlardır.³⁴³

Ebû Abbâs es-Sa‘leb (ö. 291/912) şöyle demiştir: “Beddil; bir sureti ondan başka, farklı bir surete çevirmektir. Ancak bu değişimde öz olduğu gibi kalır. İbdâl ise; özü (cevheri) alıp onun yerine başka bir öz (cevher) koymaktır.” Ebû Abbâs buna Ebi’n-Necm’in ‘عَزَلُ الْأَمِيرِ /Emirin azli değışen emir iledir’ şiirini delil olarak getirmiştir.³⁴⁴

أَبَدَلَ ve أَبَدَلْ lafızlarında mana birbirine yakın olduğu gibi أَبَدَلَ ve أَبَدَلْ lafızlarında da mana birbirine yakındır.³⁴⁵ Her iki vezin de Kur’ân da zikredildiği halde cumhur ulema, tef’îl veznini if’âl vezninden daha çok tercih edip daha yaygın olarak kullanmıştır.³⁴⁶

³³⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 236; Pâlûvî, *Zübdetü’l-’îrfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 371; Emin Efendî, ‘*Umdetü’l-hallân*, 296; Kâdî, *el-Büdûru’z-zâhira*, 195; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 5: 154; Beğavî, *el-Kifâye*, 88; Ruaynî, *el-Kâfi*, 150.

³⁴⁰ Bk. et-Tahrîm, 66/5; el-Kalem, 68/32.

³⁴¹ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 5: 180; Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, 3: 305; İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 229; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 72; İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 794.

³⁴² İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 229; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 72.

³⁴³ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 229.

³⁴⁴ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 229; Beğavî, *Meâlimu’t-tenzîl*, 5: 195; İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 794.

³⁴⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 5, s. 125; Fârisî, *el-Hücce*, 5: 164; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 72; Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 242.

³⁴⁶ Râzî, *Tefsir-i kebir*, 5: 164; Kurtubî, *el-Câmi’*, 11: 91-99; İbn Atiyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, 5: 649; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 16: 14; İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 794; Ebû Şâme, *İbrâzü’l-me’ânî*, 573.

Konu ile ilgili Taberî: “Bana göre doğru olan, o ikisi birbirine yakın manalı iki okuyuştur. Kırâat âlimlerinden bir topluluk her iki okuyuşu da tercih etmiştir. Dolayısıyla kârî bu vecihlerden hangisini tercih etmişse yerinde bir iş yapmış olur” demiştir.³⁴⁷

2.2.1.29. رُحْمًا :

Yine aynı âyetin devamında gelen رُحْمًا kelimesini İbn Âmir, Ebû Ca‘fer ve Ya‘kûb (ح) harfinin dammesi ile رُحْمًا şeklinde okurlarken; diğer kurrâ ise (ح) harfinin sükûnu ile رُحْمًا şeklinde okumuşlardır.³⁴⁸

Abbâs b. el-Fâdil’dan (ö. 270/883) rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: “ رُحْمًا - رُحْمًا vecihlerinden hangisini dilersen onu oku. Ben damme ile olan vechi okumayı tercih ederim”.³⁴⁹ Söz konusu kelimenin رُحْمًا şeklinde damme ile okunan vechi asıl vecihtir. Tıpkı الشُّغْل - الشُّغْل lafızlarında olduğu gibi aslı damme üzere iken sonradan sükûna dönüşmüştür.³⁵⁰

Tarih boyunca Arap şiiri, dil üzerinde ihtilaf edilen konularda etkisini göstererek pek çok kez delil olarak kullanılmıştır. Kehf sûresinde söz konusu olan ihtilaflı kelimenin kırâati hususunda da yine Arap şiirine müracaat edilmiştir. Bu kelimeyi (ح) harfinin dammesi ile okuyanlar bu kırâatlerini Arap şiirindeki şu kullanım ile hüccetlendirmişlerdir:

“وَكَيْفَ بَطَّلِمَ جَارِيَةً وَمِنْهَا اللَّيْنُ وَالرُّحْمُ / Kendisinden merhamet ve yumuşaklık görülen bir cariyeye nasıl zulmedilebilir.” Kırâat ilmi ile ilgilenen müfessirlerin pek çoğu da eserlerinde bu şiire yer vermişlerdir.³⁵¹

İmâm Kurtubî şöyle demiştir: “Buradaki رُحْمًا kelimesi زَكَاةً kelimesine atfedilmiştir. Sonundaki (ل) harfi müenneslik içindir. Müzekkeri (ل)’siz olarak رُحْمُ şeklinde gelir. Yine رُحْمًا kelimesinin “akrabalık bağı” anlamına geldiği de söylenmiştir”.³⁵²

Ebû Ali el-Fârisî el-Hücce adlı eserinde şöyle demiştir: “Ebû Ubeyde bu kırâatlere ek olarak, aynı zamanda bu kırâatlerle de aynı manayı barındıran, (ج) harfinin fethası ve (ح) harfinin sükûnu ile رُحْمُ şeklinde üçüncü bir vecih rivâyet etmiştir. Ona göre bu vecih ile anlam değişmemiş, diğer vecihlerde de olduğu üzere ‘rahmet-şefkat’ manalarına gelmiştir”.³⁵³

³⁴⁷ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 5, s. 125.

³⁴⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 236; Pâlûvî, *Zübdetü’l-‘irfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 371; Emin Efendi, *‘Umdetü’l-hallân*, 296; Kâdî, *el-Büdûru’z-zâhira*, 195; Beğavî, *el-Kifâye*, 88; Ruaynî, *el-Kâfi*, 150.

³⁴⁹ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 166; İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 397.

³⁵⁰ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 796.

³⁵¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 427; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 5: 180; Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, 3: 305; Kurtubî, *el-Câmi*, 11: 91-99; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-‘uyûn*, 3: 294.

³⁵² Kurtubî, *el-Câmi*, 11: 91-99.

³⁵³ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 166; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 72.

Netice itibariyle ister damme ile olan, isterse sükûn ile olan kırâat olsun lügat açısından hepsi de aynı olup “rahmet-şefkat” manalarına gelmektedir.³⁵⁴

2.2.1.30. فَاتَّبَع - ثُمَّ اتَّبَعَ - فَاتَّبَع:

﴿ فَاتَّبَع سَبَبًا ﴾

“Artık o da bir yolu tuttu.” (el-Kehf, 18/85).

﴿ ثُمَّ اتَّبَعَ سَبَبًا ﴾

“Sonra yine (doğuya doğru) bir yol tuttu.” (el-Kehf, 18/89).

﴿ ثُمَّ اتَّبَعَ سَبَبًا ﴾

“Sonra yine bir yol tuttu.” (el-Kehf, 18/92).

Daha önce sarf ilmindeki babların kırâat ihtilaflarına neden olduğunu zikretmiştik.³⁵⁵ Kehf sûresinde, toplam üç âyette geçen اتَّبَعَ kelimesi üzerinde kırâat imâmları ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilaf, söz konusu kelimelerin ifâl-iftiâl bablarından hangisi ile okunacağı hususunda olup iki vecihtir:

a) Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca‘fer ve Ya‘kûb bu kelimeyi hemze-i vasıl ve (ت) harfinin şeddesi ile³⁵⁶ yani iftiâl babından اتَّبَعَ şeklinde okumuşlardır. Bu kelimeyi hemze-i vasıl ile okuyanlar buna Hûd sûresindeki وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا (el-Hûd, 11/116) buyruğunu delil olarak getirmişlerdir.³⁵⁷ Bu şekilde hemze-i vasıl ile okuyanların kırâatinde sadece “izi takip eden” manası vardır.³⁵⁸

Bu kelime اتَّبَعَ şeklinde iftiâl babına nakledilirse bu kez bir mefûle müteaddî olur. Dolayısıyla تَبَعَ fiili, hem sülâsi hem de iftiâl babından olup bir mefûl alabilen fiillerdendir. Bu pek yaygın bir kullanımdır.³⁵⁹

Taberî’ye göre bu kırâatlerden en doğru olanı, hemze-i vasıl ile okuyanların kırâatidir. Çünkü bu kırâat, Yüce Allah tarafından Zülkarneyn’e mekân olarak verilen ve yeryüzünde

³⁵⁴ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 5: 180; İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 229; Ebû Zür‘a, *Hücce*, 427; İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 796.

³⁵⁵ Bk. Tez, 55.

³⁵⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 236; Pâlûvî, *Zübdetü’l-’îrfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 371; Emin Efendi, *‘Umdetü’l-hallân*, 296; Kâdî, *el-Büdûru’z-zâhira*, 196; Beğavî, *el-Kifâye*, 88; Ruaynî, *el-Kâfi*, 150.

³⁵⁷ Mekkî, *el-Keşf*, 1: 72.

³⁵⁸ Endelûsî, *el-Bahru’l-muhîd*, 14: 518; İbn Atiyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, 5: 653.

³⁵⁹ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 167.

takip etmiş olduğu yolu anlatan bir haber olmasından dolayı daha doğrudur. Yoksa onun bir sebebe bağlı oluşundan değil.³⁶⁰

b) Diğer imâmlar ise (ت) harfinin tahfîfi ve hemze-i katı‘ ile³⁶¹ ifâl babından اَتَّبَعَ şeklinde okumuşlardır. Bu kelimeyi hemze-i katı‘ ile okuyanlar buna Kasâs sûresindeki وَاتَّبَعْنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً (el-Kasâs, 28/42) buyruğunu delil olarak getirmişlerdir.³⁶² Bu şekilde hemze-i katı‘ ile okuyanların kırâatinde “istediğinin peşinden ısrarla giden, işi ciddiye alan” şeklinde bir anlam ortaya çıkmaktadır.³⁶³

Ebû Ali el-Fârisî’ye göre, تَبِعَ bir mefûl alan müteaddî bir fiildir. Onun başına hemze getirilip ifâl babına nakledilirse iki mefûl alan bir fiil olur. Tıpkı Kasâs sûresinde geçen وَاتَّبَعْنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً (el-Kasâs, 28/42) âyetinde olduğu gibi.

Taberî’nin bu kırâatlerden hemze-i vasılı tercih etmesinin aksine Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ şöyle demiştir: “Bu kelimeyi hemze-i katı‘ ile اَتَّبَعَ şeklinde okumak daha güzeldir. Zira o önde sen arkasından yürürken اَتَّبَعْتُ الرَّجُلَ / Adamı takip ettim’ dersin. Hâlbuki hemze-i katı‘ ile اَتَّبَعْتُهُ şeklinde okursan, sanki sen onu izlemiş olursun.³⁶⁴ Bunun Araplar arasında meşhur bir kullanım olduğu söylenmiştir”.³⁶⁵

Îrâbü’l-Kur’ân’ın müellifi en-Nehhâs şöyle demiştir: “Ebû Ubeyd (ö. 224/839) Kûfelilerin kırâatini tercih etmiştir. O ve el-Esmâî (ö. 216/831), yol alıp ona kavuşmaması durumunda اتَّبَعَهُ ve تَبِعَهُ tarzının kullanılacağını; kavuşması halinde ise اَتَّبَعَهُ şeklinin kullanılacağını iddia etmişlerdir.” Yine Nehhâs; “Böyle bir ayırımı el-Esmâî nakletmiş olsa bile bir hüccet olmadığı sürece kabul edilemez. Yüce Allah’ın فَاتَّبِعُوهُمْ مُشْرِقِينَ /Güneşin doğduğu sırada onların arkasından gittiler’ (eş-Şuarâ, 26/60) buyruğunda onlara yetiştiklerinden zikredilmemektedir. Zikredilen şey ise, Mûsâ ve arkadaşları denizden çıktıktan sonra, Firavun ve arkadaşlarının onların geçtikleri güzergahdan geçince deniz suları onların üzerlerine kapanmış olduğudur. Bu hususta doğru olan, bu kelimenin her üç kırâatin de benzer manada ayrı ayrı vecihler olduğudur ve üçü de ‘yol almak’ manasındadır”.³⁶⁶

³⁶⁰ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 5: 127.

³⁶¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 236; Pâlûvî, *Zübdetü’l-‘irfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 371; Emin Efendi, *‘Umdetü’l-hallân*, 296; Kâdî, *el-Büdûru’z-zâhira*, 196; Beğavî, *el-Kifâye*, 88; Ruaynî, *el-Kâfi*, 150.

³⁶² Mekkî, *el-Keşf*, 1: 72.

³⁶³ Endelûsî, *el-Bahru’l-muhît*, 14: 518; İbn Atiyye, *el-Muḥarrerü’l-vecîz*, 5: 653.

³⁶⁴ Ferrâ’, *Me’âni’l-Kur’ân*, 2: 158.

³⁶⁵ Ebû Zür’a, *Hüccce*, 428.

³⁶⁶ Nehhâs, *Îrâbü’l-Kur’ân*, 2: 470; Kurtubî, *el-Câmi*, 11: 111-120.

Ahfeş'e göre ise, her iki okuyuş da fiilin kullanılmış iki şekli olup aynı manayı içermektedir. Bu tıpkı “أَرَدْتُهُ - أَرَدْتُهُ /Onun terkisine bindim”³⁶⁷ fiili gibidir.³⁶⁸

Sonuç itibariyle konuya anlam cihetinden bakıldığında müellifler, katı‘ hemzesi ve (ت) harfinin şeddesi ile olan okuyuşa “اتَّبَعَ /O da bir yol tuttu”; vasıl hemzesi ve yine (ت) harfinin tahfifi ile olan kokuyuşa ise “اتَّبَعَ /O yolu tuttu ve gitti” şeklinde mana vermişlerdir.³⁶⁹

2.2.1.31. يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ :

﴿ قَالُوا يَا ذَا الْقُرْآنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴾

“Dediler ki: ‘Ey Zülkarneyn! Ye’cûc ve Me’cûc (adlı kavimler) yeryüzünde fesat çıkarıp duran kimselerdir. Onlarla bizim aramıza bir sed inşa etmen karşılığında sana bir vergi verelim mi?’” (el-Kehf, 18/94).

İsimlerin bazen munsarif veya gayr-i munsarif olarak değerlendirilmeleri, hiç şüphesiz kırâat ihtilaflarının oluşmasının nedenlerinden birisidir. Kehf sûresi doksan beşinci âyetinde geçen يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ terkindeki kelimelerin, munsarif ya da gayr-i munsarif oldukları hususunda kırâat bilginleri ihtilaf etmişlerdir. Söz konusu kelimelerdeki bu ihtilaf iki vecihtir:

a) İmâm Âsım يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ terkindeki kelimeleri Mushaf hattındaki gibi hemze ile okumuştur.³⁷⁰ Hemze ile okuyanların delili, bu kelimelerden her birinin أَجَّ kökünden türemiş Arapça kökenli olmaları, يَأْجُوجَ kelimesinin يَرْبُوعُ lafzında olduğu gibi يَفْعُولُ kalıbından gelmesi, مَأْجُوجَ lafzının da مَفْعُولُ kalıbından gelmesidir.³⁷¹ İbn Kuteybe (ö. 276/891) şöyle demiştir: “Bu kelimelerin her ikisi de, ‘Erkek deve kuşunun koşmasındaki sesi duyulduğunda, kullanılan أَجَّ الظَّلِيمِ / Gölge hızlı gitti’³⁷² deyiminden alınmadır”.³⁷³

b) Âsım’ın dışında kalan diğer kurrâ, hemze olmaksızın (l) ile okumuşlardır.³⁷⁴

Söz konusu terkinde yer alan her iki kelimedede de gayr-i munsariflik alametleri olan tenislik ve marifelik bulunduğundan, gayr-i munsarif olmaları mümkündür. Zira ateşe tapan

³⁶⁷ Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî *es-Sihâh tâcü'l-lüga ve sıhâhi'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdü'l-Ğafûr (Beyrût: Dâru'l-İlm, 1987), “rdf” md., 4: 1363.

³⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, 11: 111-120.

³⁶⁹ Râzî, *Tefsîr-i kebir*, 15: 249; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5: 127; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 3: 308; Kurtubî, *el-Câmi'*, 11: 111-120; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 185.

³⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 236; Pâlûvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 86; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 516; Ruaynî, *el-Kâfi*, 151; İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-ikna'*, 2: 691; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 576; Ebû Zür'a, *Hücce*, 432; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 399.

³⁷¹ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 800; Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît*, 14: 366.

³⁷² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “ecc” mad., 1: 30.

³⁷³ Kuteybe, *Tefsîru garîbü'l-Kur'ân*, 266.

³⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 236; Pâlûvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 86; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 516; Ruaynî, *el-Kâfi*, 151; İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-ikna'*, 2: 691; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 576; Ebû Zür'a, *Hücce*, 432; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 399.

kabilenin adı “مَجُوس /Mecûs” olduğu gibi o iki kelimenin de iki kabile ismi olduğu söylenebilir.³⁷⁵ Onların sayıları, sıfatları ve diğer özellikleri hakkında pek çok görüş serdedilmiş olmakla beraber, bu hususta kesin bir bilgi yoktur.³⁷⁶

Yine bu kelimeler ucme (Arapça olmayan) olarak kabul edilirse, onlar için, türedikleri herhangi bir kök fiil yoktur. Dolayısıyla ucme ve marifelik vasıflarına haiz olmaları yönüyle yine gayr-ı munsarif olarak değerlendirilirler.³⁷⁷

Taberî'ye göre bu kelimeleri hemze olmadan (l) harfi ile okuyanlar, onları مَجَج - يَجَج fiillerinden ve فَاغُول kalıbından getirmişlerdir. Bu şekilde tatbik edenlerin kırâatine göre, her iki kelimedede bulunan (l) harfleri zâid olarak kabul edilmiştir. Bu kelimeleri hemze ile okuyanlar, her ikisindeki hemzeyi kelâmın aslından kabul etmişlerdir. Sanki مَأْجُوج kelimesi مَجَج fiilinden türemiş يَفْعُول kalıbından; مَأْجُوج kelimesi ise yine aynı fiilden türeyip مَأْجُوج kalıbından gelmiştir. Bize göre sahih olan kırâat, hemze olmadan (l) ile يَأْجُوج ve مَأْجُوج şeklindedir ki bizim bu şekilde okumamız, kurrânın da üzerinde icmâ ettiği okuyuş olmasındandır. Nitekim Arap lisânında da alışıl gelmiş olan şekil yine hemzesiz şekildir.³⁷⁸

Ferrâ'nın dediğine göre, hemze ile kırâat edenler bu kırâati, Benî Esed kabilesinin lügatı olarak kabul ederlerken; hemzesiz okuyanların lügatı, Benî Esed kabilesinin dışındaki bütün Arapların lügatıdır. Onlar böylece hemzesiz okumaktadırlar.³⁷⁹ Neseffî'ye göre ise يَأْجُوج ve مَأْجُوج lafızları Arapça olmayan iki isimdir. Zira gayr-i munsarif olmaları da buna bir delildir.³⁸⁰

Nahivciler şöyle demişlerdir: “Bu iki tür okuyuş arasında hemze olmadan (l) ile olan kırâat daha çok tercih edilmiştir. Çünkü ucme olan isimler, مَارُوت - هَارُوت - جَالُوت - طَالُوت örneklerinde olduğu gibi hemzesiz olarak gelirler.³⁸¹

Bu kelimelerin aslı مَجَج kökünden türemiş ve aslı üzere hemzeli olabilir. Ancak sonradan hemzesi tahfif edilerek (l) harfine çevrilmiştir. Bu görüşün yanında bu kelimelerin hemze kökenli bir aslının olmadığı da söylenebilir. Aynı zamanda hemze kökenli olmayıp müştak bir Arapça kelime de olabilir. İlim ehlinden bir grubun bahsettiği gibi, onların hemze kökenli bir aslının olmadığı kabul edilirse, o takdirde يَأْجُوج ve مَأْجُوج lafızları يَجَج kökünden

³⁷⁵ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 231; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 77; Ebû Zür'a, *Hücce*, 432; İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 800.

³⁷⁶ Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît*, 14: 365.

³⁷⁷ Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît*, 14: 366; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an*, 3: 310; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 77; Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *Müşkilü i'râbi'l-Kur'an*, thk. Hâtim Sâlih ez-Zâmin, 3. Baskı (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 19849, 1: 447.

³⁷⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5: 131-132.

³⁷⁹ Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'an*, 2: 158.

³⁸⁰ Neseffî, *Medârikü't-tenzîl*, 2: 319.

³⁸¹ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 231; Ebû Zür'a, *Hücce*, 432.

ve فَاغُولُ vezninden türemiş olabilir. Ancak يَجُّ fiilinin mahiyeti hakkında bir yorum yapmamışlardır.³⁸²

2.2.1.32. خَرْجًا :

Araştırma konumuz olan Kehf sûresinin mezkûr âyetinde geçen خَرْجًا kelimesinin okunuşunda kurrâ ihtilaf etmiştir. Genel itibariyle bu ihtilaf, kelimenin mastar yoksa isim mi okunacağı hususundadır. Hamza, Kisâi ve Halefü'l-Âşir bu kelimeyi (ر) harfinin fethası ve ondan sonra gelen (ل) harfinin ilavesi ile خَرَجًا diye okurlarken; diğer imâmlar ise (ر) harfinin sükûnu ve (ل) olmadan خَرْجًا şeklinde okumuşlardır.³⁸³

Nahivcilerin büyük çoğunluğu خَرْجًا lafzını mastar, خَرَجًا lafzını isim olarak değerlendirirken; bir kısmı da bunun aksine, خَرَجًا lafzını isim, خَرَجًا lafzını ise mastar olarak değerlendirmişlerdir.³⁸⁴

Fiil hakkında Ferrâ şöyle demiştir: “خَرَجًا lafzı, asli, kök bir isim iken; خَرْجًا lafzı ise bir mastar gibidir.”³⁸⁵

Cümlede yer alan خَرْجًا ve خَرَجًا kelimelerinin aynı anlama geldiği söylenmiştir. Yine bunların, farklı iki kelime olduğu da söylenmiştir. İşte âlimler bu iki görüş üzere ihtilaf etmişlerdir. Buna göre (ل) harfi olmadan خَرْجًا kelimesinin, “ücret” anlamına geldiği söylenmiştir. Çünkü insanlardan her biri, bir miktar ücret, para çıkarmış, derken öteki başka şeyler, diğeri daha başka şeyler. خَرَجًا lafzı ise, her sene sultanın topladığı vergi ve öşür gibi şeylerdir. Kutrub da, “خَرْجًا cizyede kullanılırken; خَرَجًا toprakta kullanılır” demiştir.³⁸⁶

Nesefî, “Bizimle onlar arasına bir set inşa etmen için sana malımızdan vergi verelim mi?” şeklinde âyete mana verdikten sonra şöyle demiştir: “Hamza ve Ali خَرَجًا lafzını خَرْجًا şeklinde okumuşlardır. Bu, تَوَالٍ lafzının تَوَالٍ şeklinde okunması gibidir.”³⁸⁷

Kurtubî'ye göre, خَرْجًا kelimesi miktarca belli olan mal anlamında kullanılır. خَرْجًا kelimesi (ر) harfinden sonra gelen bir (ل) harfi ilavesi ile de okunmuştur. (ل) harfi olmayan şekli, (ل) harfi ile olan şekline nazaran daha özel bir mana içerir. Meselâ “كَرَّاسِكَ مَدِينَتٍ وَ خَرَجٍ” / “Kendi baş vergini ve şehrinin haracını öde” denilir. ezherî demiştir ki: خَرَجًا şeklindeki

³⁸² Mekkî, *el-Keşf*, 1: 77; İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 800; Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît*, 14: 366.

³⁸³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 236; Pâlûvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 372; Emin Efendi, ‘*Umdetü'l-hallân*, 297; Kâdî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 196; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 191; Beğavî, *el-Kifâye*, 89; Ruaynî, *el-Kâfi*, 151.

³⁸⁴ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm (Abdiddâim) el- Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, nşr. Ahmed Muhammed el-Harrât (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1986), 7: 547; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 3: 310.

³⁸⁵ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2: 159.

³⁸⁶ Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 258.

³⁸⁷ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 2: 319.

okuma fey malı, vergi ve cizye gibi anlamlara gelir. Aynı şekilde خَرَجًا kelimesi mallarda verilmesi gereken farz hisselerin de adıdır. ()’siz okunan خَرَجًا kelimesi ise mastardır.³⁸⁸

2.2.1.33. سَدًّا :

Kurrâ söz konusu âyetin sonunda geçen سَدًّا lafzının telaffuzu hususunda ihtilaf etmiştir. Nâfi‘, İbn Âmir, Ebû Bekir Şu‘be, Ebû Ca‘fer ve Ya‘kûb bu kelimeyi (س) harfinin dammesi ile سَدًّا şeklinde okumuşlardır. Kalan kurrâ ise, (س) harfinin fethası ile سَدًّا şeklinde okumuşlardır.³⁸⁹

Kûfelilerin nahiv imâmı olarak şöret bulan Ferrâ şöyle bir rivâyette bulunmuştur: “سَدًّا kelimesi, sadece fetha ile okunur. Zira o, insanların inşa etmiş olduğu şeylerdendir. Ancak Yâsîn sûresinin dokuzuncu âyetinde geçen سَدًّا kelimesi, damme ile okunur. Çünkü o da bir yoruma göre Yüce Allah’ın yaptığı, yarattığı şeylerdendir”.³⁹⁰

Bu kelimenin tilâveti hakkında gelen rivâyetlere bakıldığında, genel itibariyle dammeli okuyuş, Yüce Allah’ın yarattığı şeyler hakkında kullanılırken; fethalı okuyuş ise insanların yaptığı şeyler hakkında kullanıldığı görülür.³⁹¹ Dammeli okuyuş ile ism-i mefûl manası kastedilmiş, fethalı okuyuş ile de mastar manası kastedilmiştir.³⁹² Kisâi, Sa‘leb ve daha pek çok dil âlimi, her iki kırâatin de tıpkı الضَّعْف ve الضَّعْف lafızlarında olduğu gibi aynı anlamda iki lügat olduğunu söylemişlerdir.³⁹³ Ancak İbn Manzûr bu konuya dair geniş bir malumat verdikten sonra her iki vecih arasında fark olduğunu beyan etmiştir. O şöyle demiştir: “(س) harfinin fethası ile olan okuyuşta insanoğlunun kendi eli ile yaptığı engel anlamına; (س) harfinin dammesi ile olan okuyuşta ise Yüce Allah tarafından pek çok şekilde yaratılmış doğal engel, dağ anlamına gelmektedir”.³⁹⁴

Yezîdi’ye (ö. 202/817) göre السَّد kelimesi fetha ile السَّد şeklinde okunursa, senin ile başka bir şey arasındaki engel; السَّد şeklinde damme ile okunursa gözde bulunan perde için

³⁸⁸ Kurtubî, *el-Câmi‘*, 11: 126-127.

³⁸⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 236; Pâlûvî, *Zübdetü’l-İrfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 371; Emin Efendi, *‘Umdetü’l-hallân*, 297; Kâdî, *el-Büdüru’z-zâhira*, 196; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 5: 156; Beğavî, *el-Kifâye*, 88; Ruaynî, *el-Kâfi*, 150.

³⁹⁰ Ferrâ, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 2: 159; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 75; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 5: 159.

³⁹¹ Ebû Zür‘a, *Hücce*, 430.

³⁹² Ferrâ, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 2: 159; Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, 5: 130; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 613; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 5: 159; Râzî, *Tefsîr-i kebir*, 15: 255; Endelûsî, *el-Bahru’l-muhît*, 14: 364; İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 798; Ebü’s-Suûd, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 5: 244; Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl*, 3: 292; Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Mısırî, *et-Tibyân fî tefsîr-i Ğarîbi’l-Kur‘ân*, thk. Fethi Enver ed-Dâbuli (Kahire: y.y., 1992). 279.

³⁹³ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 5: 159; Râzî, *Tefsîr-i kebir*, 15: 255; İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 798; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 75; Ebû Zür‘a, *Hücce*, 430.

³⁹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “sdd” mad., 3: 1968.

kullanılmıştır.³⁹⁵ Ebû Amr ise, “Arap bunu genellikle ‘بَعَيْنِهِ سُدَّةٌ / Gözünde perde var’ şeklinde ref’ ile kullanmıştır” der.³⁹⁶

Taberî bu kırâat farklılıkları hakkında şunları söylemektedir: “Bana göre şöyle söylenmesi daha uygundur: Her iki kırâatte, kullanımı yaygın olan ve pek çok belde de okunan meşhur kırâatlerdir. Kâri hangisini okumayı tercih ederse etsin yerinde okumuş, isabet etmiş olur. Ebû Amr b. Alâi ve İkrime’nin bu husustaki görüşleri (her iki okuyuş da farklı manalar içerir), bu bağlamda bir anlam ifade etmez. Çünkü biz, Ebû Amr ve İkrime’nin السُّدِّ ve السُّدِّ lafızları arasında ortaya koymaya çalıştıkları farkı destekleyen bir hüccet bulamadık”.³⁹⁷

2.2.1.34. مَا مَكَّنِي :

﴿ قَالَ مَا مَكَّنِي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ﴾

“Dedi ki (Zülkarneyn), ‘Rabbimin bana bahsettiği nimet (sizin vereceğinizden) çok daha fazla hayırlıdır. Haydin siz bana bir kuvvet ile yardım edin de sizlerle onlar arasında sağlamca bir sed yapayım’ dedi.” (el-Kehf, 18/95).

Nûn-i vikâye meselesi, kırâat ihtilaflarının oluşmasında önemli bir faktördür. İbn Kesîr, söz konusu âyette geçen مَكَّنِي ifadesindeki şeddeli (ن) harfini, nûn-i vikâye ile beraber birinci (ن) harfini fetha üzere ve ikinci (ن) harfini de kesre üzere مَكَّنِي şeklinde okumuştur. Diğer imâmlar ise bu ifadeyi, (ن) harfinin idgâmı ile مَكَّنِي şeklinde okumuşlardır.³⁹⁸

Ebû Ali şöyle demiştir: “مَكَّنَ fiili tıpkı شَرَّفَ ve عَظَّمَ fiillerinde olduğu gibi mefûl almayan müteaddî fiillerdendir. Aynel fiilini şeddeleyip tef’îl babına naklettiğinde onu müteaddî yapmış olursun. Tıpkı “شَرَّفْتُهُ / Onu şereflendirdim” ve “عَظَّمْتُهُ / Onu yücelttim” sözlerinde olduğu gibi. Bununla beraber مَكَّنِي ifadesi de yine aynı vezinden, yani مَكَّنَ kökünden gelen bir vezindir. (ن) harfinin izharı ile olan kırâatte ikinci (ن) harfinin yani nûn-i vikayenin bir bağlayıcılığı yoktur. Çünkü sen bu kelimeyi kullandığın zaman مَكَّنَكَ ve مَكَّنَكَ şeklinde kullanırsın.³⁹⁹

³⁹⁵ Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 255; Mekki, *el-Kesf*, 1: 75.

³⁹⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 5: 130; Ebû Zür’a, *Hüccce*, 430.

³⁹⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 5: 130.

³⁹⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 236; Pâlûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 86; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 516; Ruaynî, *el-Kâfi*, 151; İbnü’l-Bâziş, *Kitâbü’l-ikna’*, 2: 693; Ebû Şâme, *İbrâzü’l-me’ânî*, 577; Ebû Zür’a, *Hüccce*, 433; İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 400.

³⁹⁹ Fârisî, *el-Hüccce*, 5: 177.

Zeccâc'a göre مَا مَكَّنِّي şeklinde iki (ن) ile okumak câizdir.⁴⁰⁰ Ferrâ da Mücâhid'den nakille şöyle demiştir: “Asıl olan bu kelimeye iki (ن) harfinin idğâmı terkedilerek izhâr ile okunmasıdır.⁴⁰¹

İbn Kesîr'in (ن) harfinin izharı ile olan kırâati, aslına uygun olan bir kırâattir. Her iki (ن) harfi de harekeli olduğu için onu tahfîf ile okumuştur. Çünkü burada peş peşe gelen aynı cinsten iki harften ikincisinin çok bağlayıcılığı yoktur. Dolayısıyla مَا مَكَّنِّي şeklinde izhar ile okumak, daha güzel bir okuyuştur. Tıpkı اِقْتَتَلُوا demeleri gibi. Bu, aynı zamanda Mekkelilerin mushaf hattına da uygundur. مَكَّنْ fiili müteaddî olmayan sülâsi bir fiildir. Tâzif yapıldığında bir mefûl alır ki o da mütekellim yâ'sıdır. Diğer kurrâ ise, dile gelen ağırlığı hafifletmek için bu kelimeyi idğâm ile مَكَّنِّي şeklinde okumuşlardır. Mushafın ekserisinde bu şekilde tek (ن) ile yazılmış, özellikle de kırâat otoritelerinin geneli bu görüşü benimsemişlerdir.⁴⁰²

2.2.1.35. اُتُونِي :

﴿ اُتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ اُتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا ﴾

“Bana (yeterince) demir kütlelerini getirin” dedi. İki dağın arasındaki boşluğu aynı seviyeye getirince, ‘körükleyin!’ dedi. Nihayet onu (demiri) kor haline getirince de, ‘Bana getirin, dedi, üzerine erimiş bakır döküyüm.” (el-Kehf, 18/96).

Kehf sûresinin yukarıdaki âyetinde iki yerde geçen اُتُونِي ve bir yerde geçen الصَّدَفَيْنِ kelimelerinde kırâat imâmları ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilaflara âyetin başında geçen اُتُونِي kelimesiyle başlayabiliriz. İmâm Âsım'ın râvisi Ebû Bekr Şu'be, bir önceki âyette bu âyete geçişte vakıf yapıldığında, اُتُونِي kelimesindeki hemzenin kesresi ile اِتُونِي şeklinde; vasıl yapıldığında ise önceki âyetin son kelimesi olan رَدْمًا lafzındaki tenvinin kesresi ve اُتُونِي kelimesindeki hemzenin kesresi ile رَدْمِ اِتُونِي şeklinde okumuştur. Şu'be'nin dışında kalan diğer imâmlar ise, hemzenin fethası ile اُتُونِي şeklinde okumuşlardır.⁴⁰³

Fiili vasıl elifi ile okuyanlar, onu emir olarak “Bana gelin” manasında الاْتِيَان kökünden türetmişlerdir. Araplar şöyle demişlerdir: “ خُدْ بِالْحَطَامِ وَخُدِ الْحَطَامَ / Kuru al ve kuru götür.” Bu şekilde emir kipinden, hem (ب) harfi cerri ile hem de harfi cersiz olarak kullanmışlardır. اِتُونِي şeklinde vasıl elifi ile okuyanlar onu, bir önceki âyette geçen فَأَعِيُونِي sözüne vezin olarak benzerliğinden dolayı böyle okumuşlardır. Çünkü Zülkarneyn onları seddi yapma işinde,

⁴⁰⁰ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 3: 310.

⁴⁰¹ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2: 159.

⁴⁰² Mekki, *el-Keşf*, 1: 78.

⁴⁰³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 236; Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 86; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 516; Ruaynî, *el-Kâfi*, 151; İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-ikna'*, 693; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'âni*, 577; Ebû Zür'a, *Hüccce*, 433; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 400.

yardım etmeleri hususunda yükümlü tutmuştu. Onlardan seddi yapma işinde mallarından ayırıp verecekleri bir bedeli kabul etmemişti. Dolayısıyla burada اِيْتُونِي şeklindeki kırâatin manası: “Bana yardımı olacak şeyi getirin” şeklinde olmaktadır. Onun bu sözünden “Haydi siz bana gücünüzle yardım edin” manası anlaşılır. Kelimeyi اِثْوَنِي şeklinde uzatarak okuyanlara gelince, onlara göre bu kelimenin aslı اِثْوَنِي şeklindedir. (ي) harfi üzerindeki dammeyi, telaffuzda vermiş olduğu zorluktan dolayı hafzettiler. Böylece iki sakin (و ve ي) ard arda gelmiş, Arap lügatına ters düşen bu durumdan dolayı da (ي) harfini hafzetmişlerdir.⁴⁰⁴

Bu kelime ile çağrı, “Bana elden ele verin” şeklinde olmuştur. Yoksa o, hibe edin şeklinde bir çağrı değildir. Çünkü Zülkarneyn onların mallarından bir bedel istememektedir. Dolayısıyla geriye sadece bedenen yardım çağrısı kalmaktadır.⁴⁰⁵

Cumhur bu ifadeyi اِثْوَنِي şeklinde okumuştur. زَبَرَ kelimesi ise aradaki (ب) harfi cerrini kaldırmak suretiyle اِيْتُونِي lafzının mefûlü olduğu için mansup okunmuştur. Bunun manası da “Bana demir kütlelerini getirin” şeklinde olur.⁴⁰⁶

اِيْتُونِي şeklindeki kesralı okuyuşa göre İbn Abbâs, “Onu bana taşıyın” şeklinde mana verirken Mukâtil (ö. 146/767) ise, sadece “Bana verin” şeklinde mana vermiştir. Ferrâ’ya göre ise mana “Onu bana getirin” şeklinde olmaktadır. Ancak bu kelimedeki (ي) harfi hafzedilince ona (ل) ilave edildi.⁴⁰⁷

Ebû Bekr Şu‘be’nin dışındakilerin kırâatine göre kelime “Bana verin” manasında iken, Ebû Bekr Şu‘be’nin kırâatine göre “Onu bana getirin” manasındadır.⁴⁰⁸ Görüldüğü üzere kırâat imâmlarının bu kelime üzerinde yapmış oldukları ihtilaf, mana açısından pek bir değişikliğe sebebiyet vermemiştir.

2.2.1.36. الصَّدَقَاتِ :

Yine aynı âyetin devamında geçen الصَّدَقَاتِ kelimesi üç farklı şekilde okunmuştur. İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir ve Ya‘kûb (ص) ve (د) harflerinin dammesi ile الصَّدَقَاتِ şeklinde okurlarken; Ebû Bekr Şu‘be ise (ص) harfinin dammesi ve (د) harfinin sükûnu ile الصَّدَقَاتِ şeklinde okumuştur. Diğer kırâat imâmı ise Mushaf hattında yazıldığı şekliyle الصَّدَقَاتِ

⁴⁰⁴ Ebû Zür‘a, *Hücce*, 434.

⁴⁰⁵ İbn Atiyye, *el-Muḥarrerü’l-vecîz*, 5: 661.

⁴⁰⁶ Endelûsî, *el-Bahru’l-muhît*, 14: 369.

⁴⁰⁷ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 5: 192.

⁴⁰⁸ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 802; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 5: 192.

şeklinde okumuşlardır.⁴⁰⁹ الصُّدْفَيْن okuyuşu, hem Himyer kabilesi hem de Kureyş kabilesi tarafından kullanılan bir lügattir.⁴¹⁰

Bu kelimeyi iki fetha ile الصَّدْفَيْن şeklinde okuyuş, “iki dağın birbirine bakan iki yanı” anlamına gelir. Çünkü o iki yan, birbirlerine tesadüf (birbirlerine bakarlar) ve tekâbül ederler.⁴¹¹

Ebû Ubeyde الصَّدْفَيْن kelimesi hakkında şöyle demiştir: “Maksat dağın iki yamacıdır. Ona الصَّدْفَيْن isminin verilmiş amacı iki yanın birbirlerine denk gelmesi, birinin öbürüne mülâkî olmasındandır. Biri öbüründen sanki yüz çeviriyormuşçasına صُدُوف kelimesinden türeyen bu ad verilmiştir. Yüksekçe binaya da dağın kenarına (yar’ına) benzetilerek صُدُوف denilir. Ebû Ubeyd “ صَدَف ve هَدَف kelimelerinden her biri yüksek yapılara verilen addır” demiştir.

Nâfi‘, Hafs, Hamza, Kisâi, Ebû Ca‘fer ve Halefü’l-Âşîr’in kırâati olan الصَّدْفَيْن okuyuşu, aynı zamanda Ömer b. el-Hattâb’ın kırâatidir. Ebû Ubeyde de bu kırâati tercih edenlerden olmuştur. Çünkü en yaygın olan vecih budur.⁴¹²

الصَّدْفَيْن lafzı iki dağın iki yakası anlamındadır. Çünkü o iki yaka karşı karşıya bulunmaktadır. İki dağın arasını eşit seviyeye getirince çalışanlara “Demire üfleyin!” dedi. Nihayet o üflenilen demiri ateş gibi bir hâle getirince “Verin üzerlerine erimiş bakırı dökeyim” dedi. Çünkü o akıcıydı.⁴¹³

Söz konusu kelimeyi (ص) ve (د) harflerinin dammesi ile الصَّدْفَيْن şeklinde okuyanlar kelimeyi aslı üzere olmasına; (ص) ve (د) harflerinin fethası ile الصَّدْفَيْن şeklinde okuyanlar da, fethanın daha hafif bir hareke olmasına dayandırmışlardır. Bu şekilde okuyanların tercihlerine göre الصَّدْفَيْن lafzının müfredi صَدَف lafzıdır. İbn Hâleveyh kelimenin müfred lafzının bu şekilde olduğuna delil olarak, Hz. Peygamber’den (a.s) nakledilen şu hadisi göstermiştir: “عَمَّا لِي فَاسْرَ ” Bu hadisten, “Devrilmeğe yüz tutmuş bir sadefin yanından geçtiğinde hızlıca yürürdü” şeklinde bir mana anlaşılır. Bu kelimeyi (ص) harfinin dammesi ve (د) harfinin sükûnu ile الصَّدْفَيْن şeklinde okuyanlar buradaki (ي) harfini tesniye olarak değil de, dağ için özel bir isim olarak değerlendirmişlerdir. Yine Hâleveyh, böyle okuyanların bu şekilde okumalarına gerekçe olarak şu şiirle istişhâd etmiştir:

فَدَأَحَدَتْ مَا بَيِّنَ أَرْضِ الصَّدْفَيْنِ - نَاجَتْهَا وَأَعَالِي الرُّكْنَيْنِ

⁴⁰⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 237; Pâlûvî, *Zübdetü’l-‘irfân*, 87; Bennâ, *İthâf*, 373; Emin Efendi, ‘*Umdetü’l-hallân*, 298; Kādî, *el-Büdüru’z-zâhira*, 196; Beğavî, *el-Kifâye*, 90; Ruaynî, *el-Kâfi*, 151.

⁴¹⁰ Abdullatif el-Hatîp, *Mu‘cemu’l-kırâât* (Kahire: Dâru Sa‘di’-d-Dîn, 2002), 5: 306.

⁴¹¹ Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 260.

⁴¹² Kurtubî, *el-Câmi‘*, 11: 129-131.

⁴¹³ Neseî, *Medârikü’l-tenzîl*, 2: 320.

Görüldüğü üzere yukarıdaki şiirde altı çizili olan الصَّدْفَيْنِ kelimesi bir dağ için özel bir ad olarak geçmektedir.⁴¹⁴ الصَّدْفَانِ birbirlerine tesadüf eden iki dağa verilen addır. Bunlardan sadece birisi için صَدْفٍ denilmez ancak söz konusu iki dağ olursa الصَّدْفَانِ denilir.⁴¹⁵

2.2.1.37. قَالَ أَتُونِي :

Mezkûr âyette geçen ve kırâat imâmlarının ihtilaf ettikleri son yer قَالَ أَتُونِي terkididir. أَتُونِي lafzı aynı âyetin ilk kısmında da geçtiğinden onun ile ilgili daha önce detaylı bilgi vermiştik.⁴¹⁶ Ancak biz burada daha çok قَالَ أَتُونِي terkinde ilk hemzenin okunup okunmama durumu üzerinde duracağız. Bu kelimeyi İmâm Hamza ve hulûf ile Ebû Bekr Şu‘be قَالَ أَتُونِي şeklinde ilk hemzenin terki ile vaslederek okurlarken; diğer kurrâ ise hemze ile okumuşlardır.⁴¹⁷

Ferrâ demiştir ki: “Bu kelimeyi, yine aynı sûrenin altmış ikinci âyetinde geçen أَتَيْنَا غَدَاءَنَا terkinde olduğu gibi (ا) harfini uzatarak okursan, daha iyi bir tercih yapmış olursun ki bu şekilde mana; ‘Bana erimiş bakır getirin, bunun üzerine boşaltayım’ şeklinde olur. (ا) harfini uzatmadan okursan, o takdirde mefûlün başına (ب) harfi takdir etmiş olursun ve şöyle dersin: ‘أتينا بَغْدَاءَنَا /Bize öğle yemeğimizi getir.’ Hamza ve el-A‘meş’in okuyuşu iki yönden doğru ve câizdir: Birincisi senin şu sözün gibi olur: أَخَذْتُ بِالْخَطَامِ ve أَخَذْتُ الْخَطَامِ şeklinde görüldüğü üzere, kelimeyi harf-i cer ile kullanabildiğin gibi harf-i cersiz de kullanabilirsin. İkincisi ise, أَتُونِي şeklinde okursan ilk hemzeyi terk etmiş ancak ikinci hemzeyi kullanmış olursun.⁴¹⁸

2.2.1.38. اسْتَطَاعُوا :

﴿ فَمَا اسْتَطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ﴾

“Artık onu ne aşmaya güç yetirebildiler, ne de onu delmeye muktedir olabildiler.” (el-Kehf, 18/97).

Kehf sûresinin bu âyetinde geçen اسْتَطَاعُوا kelimesinin okunuşu hakkında kırâat imâmı ihtilaf etmiş olup bu ihtilaflar iki vecihtir:

⁴¹⁴ İbn Hâleveyh, *el-Hüccce*, 232.

⁴¹⁵ İbn Atiyye, *el-Muḥarrerü'l-vecîz*, 5: 661.

⁴¹⁶ Bk. Tez, 76.

⁴¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 237; Pâlûvî, *Zübdetü'l-îrfân*, 87; Bennâ, *İthâf*, 373; Emin Efendi, *‘Umdetü'l-hallân*, 298; Kādî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 196; Beğavî, *el-Kifâye*, 90; Ruaynî, *el-Kâfi*, 151.

⁴¹⁸ Ferrâ, *Me‘âni'l-Ḳur‘ân*, 2: 160.

a) İmâm Hamza bu kelimeyi, (س) harfinin iskânı ve (ط) harfinin şeddesi ile فَمَا اسْطَاغُوا şeklinde okumuştur.⁴¹⁹

Bu fiili (ط) harfinin şeddesi ile فَمَا اسْطَاغُوا şeklinde okuyanlar, fiilde kolaylık olsun diye (ت) harfini hafzetmişlerdir. Çünkü (ت) harfi mahreç bakımından (ط) harfine yakındır.⁴²⁰ Ancak bu okuyuşta, sakin (س) harfi ve şeddeli (ط) harfinin peş peşe gelmesi, yani birincisi lîn harfi olmayan iki sakinin bir arada bulunmasından dolayı kırâat ölçülerine bir uzaklık ve hoş olmayan bir okuyuş vardır. Ancak Sîbeveyh, (nesirde ve düz yazıda câiz olmamasına rağmen) şiirde bunun câiz olduğuna hükmetmiştir. Sîbeveyh, verdiği bu hükme şu şiiri istişhâd olarak getirmiştir:

وَمَسْجِي مَرَّ عَقَابِ كَاسِرٍ - كَأَنَّهُ بَعْدَ كَلَالِ الزَّاجِرِ

Yukarıdaki şiirde altı çizili olarak geçen مَسْجِي kelimesinin aslı مَسْحَه şeklindedir. (س) harfi sakin olduğu halde, (ح) harfi (ه) harfine idğâm edilmiştir. Dolayısıyla birinci harfi lîn harfi olmayan iki sakin bir araya gelmiştir. Bu çok az karşılaşılan bir durumdur.⁴²¹

b) İmâm Hamza'nın dışında kalan diğer kurrâ ise, (س) harfinin iskânı ve (ط) harfinin sadece fethası ile فَمَا اسْطَاغُوا şeklinde okumuşlardır.⁴²²

اسْطَاغُوا kelimesini ekser ulema (ط) harfini şeddesiz olarak tahfif ile okumuştur. Bunun اسْطَاغُوا manasında bir deyiş olduğu iddia edilmiştir. Hatta اسْطَاغُوا şeklindeki kırâatin de aynen böyle olduğu söylenmiştir. Araplar tarafından bu fiil sıkça kullanılması sebebiyle kimileri (ت) harfini tamamen hafzederek اسْطَاغُوا şeklinde kullanmışlardır. Bazıları da bu fiildeki (ط) harfini hafzetmek suretiyle يستيع - استاع şeklinde okumuşlardır.⁴²³

Bu fiili tahfif ile فَمَا اسْطَاغُوا şeklinde okuyanlar ise şöyle demişlerdir: “Eğer bu kelime üzerinde idğâm yapılacak olursa, câiz olmayan bir şeyin câiz oluşuna neden olacağından dolayı, onu idğâmsız okumayı tercih etmişlerdir. Ancak şiirde, ilk harfin lîn harfi olmadığı yerlerde ve hat açısından (ت) harfinin isbâtının mümkün olmadığı yerlerde idğâm ile okumayı câiz görmüşlerdir. Çünkü o (ت) zâid olduğundan dolayı harekelenmez. Dolayısıyla tahfiflik ve

⁴¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 237; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 87; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 518; Ruaynî, *el-Kâfi*, 151; İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-ikna'*, 693; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 579; Ebû Zür'a, *Hücce*, 435; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 401.

⁴²⁰ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 3: 312; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 80; Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 260; İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 5: 662; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 2: 320; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 16: 38.

⁴²¹ Mekkî, *el-Keşf*, 1: 80-81.

⁴²² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 237; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 87; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 518; Ruaynî, *el-Kâfi*, 151; İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-ikna'*, 693; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 579; Ebû Zür'a, *Hücce*, 435; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 401.

⁴²³ Kurtubî, *el-Câmi'*, 11: 131-133.

hatta uygunluk için bu zâid olan (ت) hazfedilmiştir. Kurrânın ekserisinin üzerinde icmâ ettiği genel tercih bu doğrultudadır”.⁴²⁴

Araplar bu kelimenin (ط) harfini hazfederek استتبع - استتاع vezninde kullanmışlardır. Ancak bu şekildeki bir okuyuş câiz görülmemiştir. Yine Arabın bir kısmı, elif-i katı‘ ile فَمَا اسْتَطَاعُوا şeklinde bir vecih ile okumuştur ki bu şekilde okuyana göre mana “İtaat etmediler” şeklinde olur. Sonunda bu fiile bir (س) harfî eklemiştirler. Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791) ve Sîbeveyh gibi bilginler eklenen bu (س) hakkında şöyle demişlerdir: “استتاع ve استتاع kelimelerinden her ikisine de (س) harfini, bu kelimelerin asıllarında var olan (و) harfinin harekesinin gitmesine ivaz olarak eklemiştirler. Halîl b. Ahmed ve Sibeveyh gibi nahivciler, (س) harfini (ط) harfine idğâm ile فَمَا اسْتَطَاعُوا şeklinde okuyanların kırâatini güzel görmeyip hatalı bulmuşlardır. Nahivcilerin bu iddialarının delili ise (س) harfi burada sakın iken (ت) harfine idğâm edildiğinde, sakın olan (س) harfi (ط) harfine dönüşür. Dolayısıyla iki sakının bir arada bulunmasından bu uygun olan bir okuyuş değildir. Her kim de (ت) harfinin harekesini (س) harfine vererek فَمَا اسْتَطَاعُوا şeklinde okursa hatalı bir okuyuş yapmış olur. Çünkü استتاع babının (س) harfi hiçbir surette harekelenemez.”⁴²⁵

Râzî’ye göre bu ifade (س) harfinin (ص) harfine çevrilmesiyle فَمَا اسْتَطَاعُوا şeklinde de okunmuştur.⁴²⁶

2.2.1.39. دَكَّاءُ :

﴿ قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعَذُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءً وَكَانَ وَعْذُ رَبِّي حَقًّا ﴾

“Zülkarneyn, “Bu, benim Rabbimin bir merhametidir. Ancak Rabbimin tayin ettiği vaadi (kıyametin kopma zamanı) geldiğinde, onu yerle yeksan eder. Şüphesiz Rabbimin verdiği vaadi gerçekleşir.” (el-Kehf, 18/98).

Kehf sûresinin bu âyetinde geçen دَكَّاءُ kelimesinin okunuşu hususunda kurrâ ihtilaf etmiştir. İmâm Âsım, Hamza, Kisâi ve Halefû’l-Âşîr kelimeyi med ve hemze ile yani medd-i muttasıl vechi ile okumuşlardır. Bu imâmın dışında kalan diğer kurrâ ise hemze olmadan tenvin ile دَكَّا şeklinde okumuşlardır.⁴²⁷

⁴²⁴ Mekkî, *el-Keşf*, 1: 80-81.

⁴²⁵ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 3: 312.

⁴²⁶ Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 260.

⁴²⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 237; Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 87; Bennâ, *İthâf*, 373; Emin Efendi, *'Umdetü'l-hallân*, 298; Kâdî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 196; Beğavî, *el-Kifâye*, 90; Ruaynî, *el-Kâfi*, 151.

دَكَّاءُ kelimesi lügatta, “hörgücü olmayan, sırtı düz deve” ve “balçıktan tepe” manalarına gelmekte iken; دَكَّا kelimesi ise “bir dağı, tepeyi yerle yeksan, dümdüz etmek” manalarına gelmektedir.⁴²⁸

İmâm Kurtubî söz konusu kelime hakkında şöyle demiştir: “دَكَّاءُ kelimesi ile Yüce Allah’ın: كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا /Yer parça parça ve dümdüz edildiğinde’ (el-Fecr, 89/21) buyruğunda da aynı kökten gelen kelime kullanılmıştır. Yüce Allah’ın: جَعَلَهُ دَكًّا /Onu yerle yeksan eder’ buyruğu da aynı kökten gelmektedir. دَكَّا şeklinde telaffuz edenlerce bu da yıkılıp paramparça olmayı ifade eden يَدُكُ - يَدُكَ fiilinden mastardır”.⁴²⁹

Yine söz konusu kelimeyi دَكَّا şeklinde medsiz okuyanlar, onu دَكَّاءُ şeklinde mastar yapmış olurlar ki böylece hem دَكَّا hem de دَكَّاءُ her ikisi de yerle yeksan, dümdüz olmuş anlamında kullanılmıştır. جَعَلَهُ دَا دَكِّJ terkininde olmasını kabul edip muzâfının hafzedilmesini takdir ederek, hal mevziinde olmasını da câiz görmüşlerdir. Dolayısıyla دَكَّا hal mevziinde bir mastar olabilir. Her kim de bu kelimeyi med ile okumayı tercih etmişse yine muzâfi hafzetmeyi takdir etmiştir.⁴³⁰ Dolayısıyla onun takdiri de مِثْلَ دَكَّاءِ جَعَلَهُ şeklinde olmuştur.⁴³¹

Zeccâc şöyle demiştir: “دَكَّاءُ kelimesi فَعْلَاءُ vezninde okunmuştur. Gerek دَكَّاءُ ve gerekse دَكَّاءُ yüksekte iken yerle bir, dümdüz olan herşeye denir. Yani kıyamet koştığında, ye’cûc ve me’cûc’un çıkış vakti geldiğinde bu dağ paramparça olacak”.⁴³² Kıyametin gelmesi yaklaşınca, Yüce Allah o seddi dümdüz, yerle bir eder. Arapçada, yüksek iken yerle bir, dümdüz olan herşey hakkında “إِنْدَكَ / Dümdüz oldu” fiili kullanılır. Bu kelime “dümdüz arazi, toprak” manasında olmak üzere, med ile دَكَّاءُ şeklinde de okunmuştur.⁴³³

2.2.1.40. تَنْفَدَ :

﴿ قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مَدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴾

Deki: “Rabbimin kelimelerini yazmak için derya mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave getirmiş olsak (deryalara derya katsak); Rabbimin sözleri bitmeden önce denizler biterdi.” (el-Kehf, 18/109).

Arapçanın dil kâidelerinden birisi de, fiil fâilden önce gelip fâil gayr-ı hakiki müennes olursa, fiilin müennes okunabileceği gibi müzekker olarak da okunabilir. Fiilde cereyan eden bu gibi durumlar bazen kırâat vecihlerinin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Söz konusu

⁴²⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “dke” mad., 2: 1404.

⁴²⁹ Kurtubî, *el-Câmi*, 11: 133.

⁴³⁰ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 182.

⁴³¹ Mekkî, *el-Keşf*, 1: 81.

⁴³² Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 3: 312.

⁴³³ Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 260.

durum Kehf sûresinin yukarıdaki âyetinde karşımıza çıkmaktadır. Âyette geçen **أَنْ تَنْفَدَ** kelimesinin müzekker ya da müennes okunması hususunda kırâat bilginleri ihtilaf etmişlerdir. İmâm Hamza, Kisâf ve Halefû'l-Âşir “tükenmeden” manasına gelen **أَنْ تَنْفَدَ** fiilini (ت) harfi ile değil de (ي) harfi ile **أَنْ يَنْفَدَ** şeklinde müzekker olarak okurlarken; Diğer imâmlar ise (ت) harfi ile **أَنْ تَنْفَدَ** şeklinde müennes olarak okumuşlardır.⁴³⁴

Söz konusu kelimeyi **يَنْفَدَ** şeklinde okuyanlar bunu, fiilin tekaddüm etmesi ile ilişkilendirmektedirler.⁴³⁵ Dolayısıyla fiil öne geçip müennes de gayr-ı hakiki olduğundan bu şekilde okumuşlardır.⁴³⁶ **تَنْفَدَ** şeklinde (ت) harfi ile okuyanların bu okuyuşu tercih etmelerinin sebebi ise, fâilin müennes olarak gelmesidir. Çünkü **كَلِمَاتُ** lafzı **كَلِمَةٌ** lafzının cem'idir. Böyle durumlarda en doğru olan kırâat fiilin daima müennes olarak getirilmesidir.⁴³⁷

Fârisî şöyle demiştir: “Bu fiilin müennes şeklindeki kırâati daha hoştur. Çünkü fiilin kendisine isnad edildiği **كَلِمَاتُ** lafzı da, yani fâil de müennestir. Ancak bu fiilin müzekker kullanımı da güzeldir. Zira **كَلِمَاتُ** lafzının müennesliği hakiki müenneslik olmayıp gayr-ı hakikidir.⁴³⁸ Ancak buradaki terkip için “**كَلِمَاتُ اللَّهِ** / Allah’ın kelimeleri” dediğimizde buradaki **كَلِمَاتُ** lafzı hakiki müennes olur. Dolayısıyla **أَنْ تَنْفَدَ** lafzı sadece müennes fiili olarak (ت) ile okunabilir. Çünkü Allah’ın kelâmı onun zatının sıfatlarından bir sıfattır. Allah’ın ezeli olan bu sıfatları için bir tükenme, bir yok olma söz konusu değildir.⁴³⁹

2.2.2. Kehf Sûresinde Manayı Kısmen Etkileyen (Ferşü'l-Hurûf Yönünden) Kırâatler ve Yorumları

2.2.2.1. **تَمْرٌ** :

﴿وَكَانَ لَهُ تَمْرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا﴾

“O adamın (bahçe sahibinin) başkaca ürünü de vardı. Konuşma esnasında arkadaşına şöyle dedi: ‘Ben, hem mal bakımından senden daha zenginim, hem de nüfusça senden daha üstün ve güçlüyüm.’ (el-Kehf, 18/34).

⁴³⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 237; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 87; Bennâ, *İthâf*, 373; Emin Efendi, ‘*Umdetü'l-hallân*, 298; Kādî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 196; Beğavî, *el-Kifâye*, 90; Ruaynî, *el-Kâfi*, 151.

⁴³⁵ Beğavî, *Meâlimu't-tenzîl*, 5: 212.

⁴³⁶ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 806.

⁴³⁷ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 806; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 201; Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît*, 14: 381.

⁴³⁸ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 183; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 201; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 82.

⁴³⁹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5: 201; Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît*, 14: 381.

Kehf sûresinin yukarıdaki ve kırk ikinci âyetinde⁴⁴⁰ geçen تَمْرُ kelimelerinin okunuşu hususunda kurrâ ihtilaf etmiş olup bu ihtilaflar üç vecihtir:

a) تَمْرُ kelimesini Âsım, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb mevcut hatta yazıldığı gibi (ث) ve (م) harflerinin fethaları ile okumuşlardır.⁴⁴¹ İbn Hâleveyh'e göre söz konusu kelimeyi bu şekilde fetha ile okuyanlar, تَمْرَةٌ müfred kelimesinin (ة) olmayan تَمْرُ şeklindeki cem'ini buna delil saymışlardır.⁴⁴²

İsfahânî'den nakledildiğine göre تَمْرُ kelimesinin cem'i تَمْرَات veya تَمْرٌ şekillerinde de gelebilir.⁴⁴³ İbn Ebû Meryem de şöyle demişti: “ تَمْرَةٌ kelimesinin cem'i تَمْرٌ olduğu gibi, تَمْرَةٌ kelimesinin cem'i de تَمْرُ kelimesidir. İlim ehlinin bir kısmı, (م) harfinin fethası ile تَمْرُ şeklinde okursan “yenilebilen şey” manası vermiş olursun demiştir.⁴⁴⁴

Âyetteki تَمْرُ lafzı genel çerçevede “çeşitli mallar” manasındadır. Bu, Arapların mallarının çoğaldığında söyledikleri تَمْرٌ مَالٌ ifadesinden istikâk etmiştir. Mücâhid'in bu ifade için, “altın ve gümüş” manası verdiği de iddia edilmiştir. Buna göre âyetin manası, “O iki bahçenin yanı sıra, pek çok nakit para da bulunuyordu” şeklinde olur.⁴⁴⁵

Bahsi geçen تَمْرُ kelimesini bahçe ürünü olarak değerlendirmek daha uygun görülmektedir. Çünkü burada söz konusu olan mal çokluğu değil iki kişinin bahçe sahibi oldukları ve bu münakaşayı da bahçelerinden elde ettikleri ürüne göre başlattıkları anlaşılmaktadır. Dolaylı olarak bu kelimeden mal çokluğu anlaşılrsa da âyet bunu ifade etmemektedir. Rekabetin mal farkı ile yapılması tek örnek olan bahçe ürünüyle de ortaya konmaktadır. Tek mal ile övünen kişi daha fazla mala sahip olduğunda aynı kişiliği sergileyecektir. Birçok meâlde bu âyete hemen hemen tek mana verilmiş, sadece Muhammed Esed (ö. 1384/1992) farklı bir mana vererek kelimenin asıl ifade etmek istediğini “bahçe ürünü” olarak ifade etmiştir.⁴⁴⁶

⁴⁴⁰ Söz konusu âyet için bk. “ وَأَحْبَبُ بِتَمْرِهِ ... ”.

⁴⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 232; Dâni, *Kitâbu't-teysîr*, 143; Pâlûvî, *Zübdetü'l- 'urfân*, 84; Bennâ, *İthâf*, 366; Emin Efendi, *'Umdetü'l-hallân*, 295; Kâdî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 192; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 509; Beğavî, *el-Kifâye*, 86.

⁴⁴² İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 223-224.

⁴⁴³ İsfahânî, *Mu'cemu müfredât*, “تَمْرٌ” mad., 176.

⁴⁴⁴ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 780.

⁴⁴⁵ Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 180.

⁴⁴⁶ Yakup Yüksel, “Kırâat Farklılıklarının Meâllere Yansıtılması Sorunu (İsra ve Kehf Sûreleri Örneği)”, *Erzurum Kültür Eğitim Vakfı Akademi Dergisi* 66 (2016): 619-640.

b) Ebû Amr bu kelimeyi (ث) harfinin dammesi ve (م) harfinin sükûnu ile تُمْرُ şeklinde okumuştur.⁴⁴⁷ Bu kelimeyi تُمْرُ şeklinde sükûn ile okuyanlar bunu, âyetin devamında gelen “أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا / Ben malca senden zenginim” cümlesine dayandırarak böyle okumuşlardır.⁴⁴⁸

Haccâc, “Şâyet bu kelimeyi birisinin تُمْرُ şeklinde okuduğunu duyarsam onun dilini keserim” diyerek tepkisini dile getirmiştir. Sa‘leb bu kelimenin okunuşunu A‘meş’e sorduğunda, onun iki zammeyle تُمْرُ şeklinde okuduğunu nakleder.⁴⁴⁹

c) Ebû Amr, Âsım, Ebû Ca‘fer ve Ya‘kûb’un dışında kalan diğer kurrâ ise, (ث) ve (م) harflerinin dammesi ile تُمْرُ şeklinde okumuşlardır.⁴⁵⁰ Bu kelimeyi damme ile تُمْرُ şeklinde okuyanlar onu تَمْرَةٌ - تَمْرٌ - تَمْرٌ şeklinde cem‘in cem‘i yaparak böyle okumuşlardır.⁴⁵¹

Yine ilim ehlinin bir kısmı, (م) ve (ث) harflerinin dammesi ile تُمْرُ şeklinde okursan “malın aslı/sermayesi” manası vermiş olursun demiştir.⁴⁵² Ayrıca تَمْرٌ kelimesinin cem‘i de تُمْرُ gelebilir. Yine bu lafız “her şeyin neticesi, ürünü, meyvesi ve kişinin çocuğu” gibi manalarda da kullanılmıştır.⁴⁵³ Bazı dil âlimlerine göre de kelimenin başındaki (ث) dammeli olunca, “mal, altın, gümüş ve benzeri mallar” gibi manalara gelir.⁴⁵⁴

2.2.2.2. الْوَلَايَةُ :

﴿ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴾

“İşte böyle bir durumda nusret ve dostluk hak olan Allah’a mahsustur. Mükâfatın da en iyisini sonucun da en iyisini veren O’dur.” (el-Kehf, 18/44).

Kehf sûresinin bu âyetinde bahsi geçen الْوَلَايَةُ lafzını Hamza, Kisâî ve Halefü’l-Âşir (و) harfini kesre ile الْوَلَايَةُ şeklinde okurlarken; Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Ebû Ca‘fer ve Ya‘kûb da (و) harfinin fethası ile الْوَلَايَةُ şeklinde okumuşlardır.⁴⁵⁵

İmâm Taberî, her iki okuyuşu da değerlendirerek doğruya en yakın olan kırâatin, (و) harfinin kesresiyle olan الْوَلَايَةُ şekli olduğunu söylemektedir. Çünkü arkasından gelen haberi

⁴⁴⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 232; Dâni, *Kitâbu’t-teysîr*, 143; Pâlûvî, *Zübdetü’l-‘îrfân*, 84; Bennâ, *İthâf*, 366; Emin Efendi, *‘Umdetü’l-hallân*, 295; Kâdî, *el-Büdûru’z-zâhira*, 192; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 509; Beğavî, *el-Kifâye*, 86.

⁴⁴⁸ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 223-224.

⁴⁴⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 15: 318.

⁴⁵⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 232; Dâni, *Kitâbu’t-teysîr*, 143; Pâlûvî, *Zübdetü’l-‘îrfân*, 84; Bennâ, *İthâf*, 366; Emin Efendi, *‘Umdetü’l-hallân*, 295; Kâdî, *el-Büdûru’z-zâhira*, 192; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 509; Beğavî, *el-Kifâye*, 86.

⁴⁵¹ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 223-224.

⁴⁵² İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 780.

⁴⁵³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “şmr” mad., 1: 504.

⁴⁵⁴ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, s. 231.

⁴⁵⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 233; Pâlûvî, *Zübdetü’l-‘îrfân*, 85; Bennâ, *İthâf*, 367; Emin Efendi, *‘Umdetü’l-hallân*, 296; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 510.

bu kırâati desteklemektedir. Ayrıca Yüce Allah'ın saltanatı ve otoritesi *الْوَلَايَةُ* şeklinde isimlendirilemez. Ancak beşere ait otorite ve yetki böyle isimlendirilebilir.⁴⁵⁶

Bu kelime ile ilgili olarak Kurtubî şöyle demiştir: “Bu iki okuyuş da aynı anlamda olup *الْوَلَايَةُ* şeklindeki kırâatin veli ve dost edinmekten türediği iddia edilmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا* /Allah, iman edenlerin velisidir” (el-Bakara, 2/257) ve *ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا* /Bunun sebebi işte böyledir: Muhakkak ki Allah imân edenlerin velisidir” (el-Muhammed, 47/11). *الْوَلَايَةُ* şeklinde okuyuş ise sultan, emirlik vb. anlamlardadır. Tıpkı Allah'ın şu âyetinde olduğu gibi: *وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ* /Ve o günde emir yalnız Allah'ındır” (el-İnfîtâr, 82/19). Yani, o günde mülk ve hüküm yalnız O'nundur”.⁴⁵⁷

İbn Manzûr, kelimenin esre ile okunuşunun “sultan” anlamına geldiğini; *الْوَلَايَةُ* şekliyle isim, *الْوَلَايَةُ* şekliyle ise mastar manasında olduğunu söyler.⁴⁵⁸ Ancak Ebû Amr'a göre *الْوَلَايَةُ* şeklindeki okuyuş, *فِعَالَةٌ* vezninden olup bu vezin ise ekseriyetle meslek ya da sanat ifade eden fiillerin mastarı olarak kullanılabilir. Bu yüzden âyette geçen *الْوَلَايَةُ* kelimesinin, bununla bir ilgisi olmayacağını ve bu okuyuş şeklinin ancak bir dil hatası olabileceğini söylemektedir.⁴⁵⁹

Denilir ki: “Kelimeyi (و) harfinin fethası ile *الْوَلَايَةُ* şeklinde okumakla kelime ‘الرُّبُوبِيَّةُ / Terbiye etmek’ şeklinde anlaşılırken, (و) harfinin kesresi ile *الْوَلَايَةُ* şeklinde okumak ile de ‘الإِمَارُ / Emir’ şeklinde anlaşılır.”⁴⁶⁰

Arap dil bilginlerinden bazıları şöyle demişlerdir: “Tıpkı *الْوَكَالَةُ - الوَكَالَةُ* ya da *الْوَصَالَةُ - الوَصَالَةُ* kelimelerinde mananın aynı olması gibi *الْوَلَايَةُ* ve *الْوَلَايَةُ* kelimelerinde de mana aynı olur, değişmez. Ancak tercih edilen okuyuş fetha ile olan okuyuştur. Çünkü dilcilerin büyük bir kısmı bu görüştedirler.”⁴⁶¹

Hamza, Kisâî ve Halefü'l-Âşir'in *الْوَلَايَةُ* şeklindeki kesreli okuyuşlarına göre mana “İşte burada hükümranlık hak olan Allah içindir” şeklinde anlaşılırken, diğer kırâat imâmalarının *الْوَلَايَةُ* şeklindeki fethalı okuyuşlarına göre ise mana “İşte burada velâyet (yardım ve dostluk) hak olan Allah içindir” şeklinde anlaşılmıştır.⁴⁶²

Nesefî'ye göre kelimenin esre ile okunuşundaki telaffuza göre mana; “Bu makamda ve bu halde yardım sadece Allah'a mahsustur” şeklinde olur. Kelime “sultanlık ve saltanat”

⁴⁵⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 5: 105.

⁴⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, 11: 26-27.

⁴⁵⁸ Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “sdd” mad., 6: 4923.

⁴⁵⁹ Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît*, 14: 290.

⁴⁶⁰ Begavî, *Meâlimu't-tenzîl*, 5: 173.

⁴⁶¹ Mekkî, *el-Keşf*, 1: 63.

⁴⁶² Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Çur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-meşânî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, ts.), 15: 284; Ferrâ', *Me'ânî'l-Çur'ân*, 2: 145.

manasına göre tefsir edilmiş olup bu manayı da sûrenin bir önceki âyetine dayandırmıştır.⁴⁶³ Zemahşeri ise, kelimenin (و) harfinin fetha olması halinde, “nusret, yardım etme, işi üzerine alma ve idare etme” manalarına geldiğini; kesreli olması halinde ise, “hükümrân ve melik olma” manalarında olduğunu söylemiştir.⁴⁶⁴

2.2.2.3. قُبُلًا :

﴿ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْأُولَىٰ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴾

“Kendilerine hidâyet rehberi geldiğinde, onları Rablerine karşı inanmaktan ve O’na istiğfarda bulunmaktan men eden şey; ancak kendilerinden evvelki milletlere isabet eden azabın kendilerine de isabet etmesini beklemeleridir.” (el-Kehf, 18/55).

Kırâat bilginleri arasında var olan farklı okuyuş şekilleri, bazen kelimenin anlamına etki ederken bazen de lafza anlam genişliği katmaktadır. Bahsi geçen bu konuya dair mîsal, ilgili âyette geçen قُبُلًا kelimesidir. Bu kelimeyi Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir ve Ya‘kûb قُبُلًا şeklinde okurlarken; Âsım, Hamza, Kisâî, Ebû Ca‘fer ve Halefû’l-Âşîr ise قُبُلًا şeklinde okumuşlardır.⁴⁶⁵

Müfessir Râzî’ye göre, her iki kırâat de aynı manaya sahip olmakla beraber قُبُلًا kelimesi قَبِيل kelimesinden türeyen bir çoğul ifade olup onlar hayatta iken kendilerine “peş peşe gelen çeşitli azaplar” manasına gelmektedir. Bu kelimenin mukâbele (hemen karşıda bulunan, âşikâr) manasına geldiği de söylenmiştir. Bir diğer kırâat vechi olan قَبِيل şekli ise, “görülen, âşikâr” manalarındadır. Buna göre âyetin manası şöyle olur: “Onlar, ancak başlarına köklerini kazıyacak bir azabın inmesi ve böylece helâk olmaları yahut dünyada yaşarlarken peş peşe çeşitli azabların gelmesi durumunda imana yönelirler”.⁴⁶⁶

İbn Abbâs şöyle demiştir: “Gözleri önünde” anlamına gelen قُبُلًا kelimesi, hal olarak nasb edilmiş ve ‘göz görerek’ anlamına gelmektedir. Mukâtil’e göre buradaki kasıt, (azabın) ansızın gelmesini istemektir. Bu kelimeyi iki damme ile قُبُلًا şeklinde okuyanlar, bununla azabın bütün tür ve çeşitlerini kastetmişlerdir. “Yol” anlamına gelen سَبِيل kelimesinin çoğulunun سُبُل gelmesi gibi, قَبِيل kelimesinin çoğulu da قُبُلًا şeklinde gelmiştir.” en-Nehhâs (ö. 338/959) ise Ferrâ’dan şu görüşü rivâyet etmiştir: “İki ötre ile قُبُلًا şeklindeki okuyuş, قَبِيل

⁴⁶³ Neseî, *Medârikü’l-tenzîl*, 2: 303.

⁴⁶⁴ Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 187.

⁴⁶⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 233; Pâlûvî, *Zübdetü’l-îrfân*, 85; Bennâ, *İthâf*, 367; Emin Efendi, *‘Umdetü’l-hallân*, 296; Kādî, *el-Büdüru’z-zâhira*, 193; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 511; Beğavî, *el-Kifâye*, 87.

⁴⁶⁶ Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 207-208.

kelimesinden türeyen bir çoğul olup ‘ardı arkasına ayrı ayrı, kısım kısım’ anlamlarına gelir. Ayrıca ‘göz göre göre’ anlamında olması da mümkündür”.⁴⁶⁷

Bu kelime قَبْلًا şeklinde okunmakla “karşılıklarına, gözleri önüne gelmek” manasına gelmektedir. Böylece âyetin manası: “Yahut onların karşılıklarına/gözleri önüne azabın gelmesini beklemeleridir” şeklinde olur.⁴⁶⁸

Ebû Race‘ ve İbn Hasan, bu kelimeyi (ق) harfinin dammesi, (ب) harfinin sükûnu ve tahfif ederek قَبْلًا şeklinde okumayı tercih ederek, bu kullanım şeklinin, Temîm kabilesinin lügatında var olduğunu söylemişlerdir. Ubeyy b. Ka‘b, bu kelimenin (ب) ve (ق) harflerinin dammeleriyle قَبِيلًا vezninde قَبِيلًا şeklinde okumuştur.⁴⁶⁹ Ebû Zeyd de şöyle demiştir: “Gerek قَبْلًا ve gerekse قَبْلًا şekli olsun, ya da bunların türevleri olsun hepsinin manaları birdir. Zira Arapların ekserisinin kullanmış olduğu “لَقِيتُ فُلَانًا / Falana rastladım - Onunla karşı karşıya geldim” cümlesi de buna delalet etmektedir”.⁴⁷⁰

2.2.2.4. زَكِيَّةٌ :

﴿فَانطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَاتَلَهُ قَالَ أَقْتَلْتَنِي بَعْضُ زَكِيَّةٍ بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا﴾

“Derken yola koyuldular. Sonunda bir oğlan çocuğuna rast geldikleri zaman, adam hemen tutup onu öldürüverdi. (Mûsâ) Dedi ki: ‘Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz masum bir canı mı öldürdün? Muhakkak sen kötü bir iş yapmış oldun!’ dedi.” (el-Kehf, 18/74).

Hz. Mûsâ’nın kıssasının anlatıldığı Kehf sûresinin bu âyetinde geçen زَكِيَّةٌ lafzının okunuşu hususunda kurrâ ihtilaf etmiş olup bu ihtilaflar iki vecihtir:

a) Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca‘fer ve Ya‘kûb’un râvisi Ruveys, (ج) harfinden sonra (ل) harfinin ilavesi ve (ي) harfinin de tahfifletilmesiyle زَاكِيَّةٌ şeklinde okumuşlardır.⁴⁷¹

b) İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâî, Ya‘kûb’un diğer râvisi Ravh ve Halefü’l-Âşir ise (ل) harfinin ilavesi olmadan (ي) harfinin şeddesi ile زَكِيَّةٌ şeklinde okumuşlardır.⁴⁷²

Tefsirler incelenip زَكِيَّةٌ ve زَاكِيَّةٌ kelimelerine verilen manalara dikkat edildiğinde öldürülen çocuğun durumu hakkında genel itibariyle iki kanaat öne çıkmaktadır:

⁴⁶⁷ Kurtubî, *el-Câmi‘*, 11: 51-52.

⁴⁶⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 15: 351.

⁴⁶⁹ Endelûsî, *el-Bahru’l-muhîr*, 14: 311.

⁴⁷⁰ Mekkî, *el-Keşf*, 1: 64; Fârisî, *el-Hüccce*, 5: 153.

⁴⁷¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 235; Pâlûvî, *Zübdetü’l-‘îrfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 370; Dâni, *Kitâbu’t-teysîr*, 144; Emin Efendi, *‘Umdetü’l-hallân*, 297; Kâdî, *el-Büdüru’z-zâhira*, 194; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 513; Beğavî, *el-Kifâye*, 88.

⁴⁷² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 235; Pâlûvî, *Zübdetü’l-‘îrfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 370; Dâni, *Kitâbu’t-teysîr*, 144; Emin Efendi, *‘Umdetü’l-hallân*, 297; Kâdî, *el-Büdüru’z-zâhira*, 194; Galbûn, *et-Tezkire*, 2: 513; Beğavî, *el-Kifâye*, 88.

- 1) Bülûğa ermediğinden dolayı hiç günah işlemeyen kimsedir.
- 2) Günah işlediği halde sonradan tevbe eden (tevbesi kabul edilen) kimsedir.⁴⁷³

Kırâat âlimleri de bu kelimenin telaffuzu hakkında ihtilaf etmişlerdir. Basra ve Hicaz kurrâsının pek çoğu bu kelimeye; “Asla günah işlememiş, günahı olmayan tertemiz masum biri...” manasını vermek için رَاكِيَةً şeklinde okumayı tercih etmişlerdir. Kûfe ehlinin pek çoğu ise; “Günahı olup da tövbe eden ve günahları bağışlanan biri...” manasını vermek için ise زَكِيَّةً şeklinde okumayı tercih etmişlerdir.⁴⁷⁴

Kisâî, her iki kelimenin iki ayrı vecih olduğunu, ancak anlamlarının değişmeyip “temiz” şeklinde olduğunu söylemiştir. Ebû Amr ise şöyle demiştir: “Bu iki kelime mana bakımından farklı olup رَاكِيَةً kırâati ile anlam ‘hiç günah işlemeyen’ şeklinde olurken; زَكِيَّةً kırâati ile anlam ‘günah işleyip daha sonra tevbe eden kimse’ şeklinde olmaktadır”.⁴⁷⁵ Ancak Kisâî bir başka rivâyetinde şöyle demiştir: “Her iki okuyuş şekli aynı manada olup Mâide sûresinde geçen ve farklı telaffuz edildikleri halde aynı anlama sahip olan “فَسِيَّةٌ - فَاسِيَّةٌ”⁴⁷⁶ (el-Mâide, 5/13) menzilesindedir”.⁴⁷⁷

Bu görüşlerden farklı yaygın bir kanaat olmasa da Ebû Ubeyde: “(l) harfinin ilavesiyle olan kırâat ‘bedendeki temizlik’ ve (l) harfinin ilavesi olmayan kırâat ise ‘dindeki temizlik’ manasındadır” demiştir.⁴⁷⁸

Kûfe ehlinden olup da Arap dili konusunda uzman olan ilim ehlinden bazıları şöyle demişlerdir: “رَاكِيَةً ve زَكِيَّةً lafızlarının manaları birdir. Tıpkı فَاسِيَّةٌ ve فَسِيَّةٌ kelimelerinde olduğu gibi.”⁴⁷⁹ Zira her ikisinde de mana “kaskatı/sert” şeklindedir.

Buhârî’de şöyle bir rivâyet geçmektedir: Ya‘lâ Sâid’den rivâyetle şöyle demiştir: “(Hızır) Oyunla meşgul olan çocuklarla karşılaştı ve içlerinden Kâfir olan bir çocuğu bıçakla kesti. (Mûsâ) ise şöyle demiştir: ‘Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz tertemiz bir canı mı öldürdün öyle mi?’” Cumhur ise şöyle demiştir: “Çocuk daha bülûğ çağında değildi. Bu yüzden Mûsâ; Suçsuz tertemiz bir canı mı öldürdün diye itiraz etti. Ayrıca ‘غُلَامٌ’ kelimesinin gerektirdiği budur. Zira bülûğ çağına ermemiş erkek çocuk için gûlâm tabiri kullanılır”.⁴⁸⁰ Bu

⁴⁷³ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 5: 121; Begavî, *Meâlimu’t-tenzîl*, 5: 191; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 601; İbn Atiyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, 5: 638; Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 231; Kurtubî, *el-Câmi*, 11: 71-75; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, 2: 312; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-‘uyûn*, 3: 329; Ebû’s-Suûd, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 5: 236.

⁴⁷⁴ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 5: 121.

⁴⁷⁵ Begavî, *Meâlimu’t-tenzîl*, 5: 191; Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 231.

⁴⁷⁶ Bu okuma şekli Ya‘kûb’a aittir. Bk. Pâlûvî, *Zübdetü’l-‘irfân*, 50.

⁴⁷⁷ Ferrâ’, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 2: 155; Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 5: 121; Begavî, *Meâlimu’t-tenzîl*, 5: 191; Ebû Ebû Şâme, *İbrâzü’l-me‘ânî*, 567.

⁴⁷⁸ Mâverdî, *en-Nüket ve’l-‘uyûn*, 3: 329.

⁴⁷⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 601.

⁴⁸⁰ Kurtubî, *el-Câmi*, 11: 71-75

görüşü destekleyenler, Arapların ğulâm tabirini genç delikanlılar için de kullandıklarını ifade ederek Leylâ el-Ahyeliyye'nin şu beytini bu kabilden görüşlerine delil saymışlardır:

... غُلَامٌ إِذَا هَرَّ الْقَنَاءَ سَقَاهَا

“Kendisini saran o devasız hastalıktan devaya kavuşturdu onu. Bir delikanlı ki (غُلَامٌ) rumhunu sallamastıyla orayı (kanla) sular”.⁴⁸¹

Muâsır Türkçe meâllere bakıldığında bu kelimeye “suçsuz, tertemiz can” şeklinde anlam verildiği, diğer vechin ise hiç tercih edilmediği görülmüştür.

2.2.2.5. حَمِيَّة :

﴿ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا قُلْنَا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ إِنَّمَا أَنْتَ تُعَذِّبُ وَإِنَّمَا أَنْتَ تُتَّخَذُ

فِيهِمْ حُسْنًا ﴿

“Güneşin battığı yere varınca, onu siyah balçıklı bir su gözesinde batar (gibi) buldu. Orada (kâfir) bir kavim gördü. Biz: ‘Zülkarneyn!’ dedik, ‘Ya onlara azab edersin, ya da haklarında güzel davranırsın.’ (el-Kehf, 18/86).

Kehf sûresinin seksen altıncı âyetinde geçen حَمِيَّة kelimesinin okunuşu hususunda kırâat imamları ihtilaf etmiş olup bu ihtilaflar iki vecihtir:

a) İbn Âmir, Ebû Bekr Şu‘be, Hamza, Kisâi, Ebû Ca‘fer ve Halefü'l-Âşir (ح) harfinden sonra bir (ل) harfi ilavesi ve hemzeyi (ي) harfine ibdâl etmek suretiyle⁴⁸², ism-i fâil sîgası ile حَامِيَّة şeklinde okumuşlardır.

Söz konusu kelimeyi حَامِيَّة şeklinde okuyanlardan bir kısmı görüşlerine hüccet olarak, Ebû Zerr'den gelen bu rivâyeti; bir kısmı da “ تَصَلَّى نَارًا حَامِيَّةً / Kızgın ateşe girerler” (el-Ğâşiye, 88/4) âyetini delil olarak getirmişlerdir.⁴⁸³

Ebû Zerr'den (ö. 32/652) rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: “Bir deve üzerinde Rasûlullah'ın (a.s) terkisinde bulunuyordum. Derken Rasûlullah batmak üzere olan güneşi gördü ve bana, ‘Ey Ebâ Zerr, bunun nerede battığını biliyor musun?’ dedi. Ben, ‘Allah ve

⁴⁸¹ İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 5: 638.

⁴⁸² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 236; Pâlûvî, *Zübdetü'l-‘îrfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 371; Emin Efendi, ‘*Umdetü'l-hallân*, 296; Kādî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 196; Beğavî, *el-Kifâye*, 88; Ruaynî, *el-Kâfi*, 150.

⁴⁸³ Mekkî, *el-Keşf*, 1: 73.

Rasûlü daha iyi bilir’ deyince, ‘Muhakkak ki o sıcak ve kaynar bir gözede batmaktadır’ buyurdular”.⁴⁸⁴

İbn Abbâs (ö. 67/687) Muâviye’nin (ö. 60/680) yanında bulunuyordu. Muâviye bu kelimeyi حَامِيَّةً şeklinde okumuştur. İbn Abbâs da “Hayır o حَمِيَّةً şeklinde okunacak” dedi. Bunun üzerine Muâviye, Abdullah b. Ömer’e (ö. 73/692): “Sen bunu nasıl okuyorsun?” dedi. O “Müminlerin emirinin okuduğu şekilde” diye cevap verdi. Muâviye bu cevaptan sonra Ka’bü’l-Ahbar’a (ö. 32/652-653) döndü ve “Güneşin batışını nasıl buluyorsunuz?” dedi. O “Su ve balçıkta (batıyor) şeklinde. Onu Tevrat’ta da aynı şekilde buluyoruz” dedi ve İbn Abbâs’ın sözüne muvafakat etti, ters düşmedi.⁴⁸⁵

Bu kelimeyi (l) harfi ve ibdal ile حَامِيَّةً şeklinde okuyanların kırâatine göre ise mana, “sıcak, ılık” şeklindedir.⁴⁸⁶ Dolayısıyla bu kırâatin âyete kattığı mana “Güneşin battığı yere varınca, onu sıcak, ılık bir su gözesinde batar (gibi) buldu” şeklinde olur.

b) Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr, Hafs ve Ya’kûb حَمِيَّةً şeklinde⁴⁸⁷ sıfat-ı müşebbehe vezni ile okumuşlardır.

Bu kelimeyi (l) harfi olmadan hemze ile حَمِيَّةً şeklinde okuyanların kırâatine göre mana, “tadı ve rengi değişmiş, kokuşmuş siyah çamur, balçık” şeklinde olur. Dolayısıyla bu kırâatin âyete kattığı mana “Güneşin battığı yere varınca, onu kokuşmuş siyah balçıklı bir su gözesinde batar (gibi) buldu” şeklinde olur.

Ayrıca meâllere bakıldığında, bu kelimenin ifade ettiği manalardan genellikle “siyah çamur, balçık” manalarının tercih edildiği, “sıcak, ılık” manalarının ise pek tercih edilmediği görülmüştür. İstisna olarak Muhammed Hamidullâh (ö. 1423/2002); “Ve güneşin battığı yere ulaşınca onu, çok sıcak bir kaynaktan batıyor gördü” şeklinde “sıcak” manasını kullanmayı tercih etmiştir.⁴⁸⁸

Elmalılı Hamdi Yazır bu âyet hakkında şunları söylemiştir: Tefsir bilginleri buradaki حَمِيَّةً kelimesini balçıklı; حَامِيَّةً kelimesini de kızgın manasına tefsir etmişlerdir ki, güneşi

⁴⁸⁴ İbn Atiyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, 5: 655; Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 250; Neseî, *Medârikü’l-tenzîl*, 2: 317; Ebû Zür’a, *Hücce*, 429.

⁴⁸⁵ Begavî, *Meâlimu’l-tenzîl*, 5: 199; Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 250; Kurtubî, *el-Câmi’*, 11: 111-120; Neseî, *Medârikü’l-tenzîl*, 2: 317; Fârisî, *el-Hücce*, 5: 169; Ebû’s-Suûd, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 5: 242; Ebû Zür’a, *Hücce*, 429.

⁴⁸⁶ Ferrâ’, *Me’âni’l-Kur’ân*, 2: 158; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 5: 128; Begavî, *Meâlimu’l-tenzîl*, 5: 199; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 611; İbn Atiyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, 5: 655; Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 250; Kurtubî, *el-Câmi’*, 11: 111-120; Neseî, *Medârikü’l-tenzîl*, 2: 317; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 73.

⁴⁸⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 236; Pâlûvî, *Zübdetü’l-‘îrfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 371; Emin Efendi, *‘Umdetü’l-hallân*, 296; Kâdî, *el-Büdüru’z-zâhira*, 196; Beğavî, *el-Kifâye*, 88; Ruaynî, *el-Kâfi*, 150.

⁴⁸⁸ Muhammed Hamidullah, *Azîz Kur’ân*, trc. Abdulaziz Hatip, Mahmut Kanık (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), 450.

balçıklı veya kızgın bir pınar içinde batıyor buldu demek olur. Bu şekilde bu su pınarından maksat, okyanus ve özellikle denizin ufuktaki batış noktasıdır. Batıya varıncaya kadar geçtiği memleketlerde birtakım saltanatların batışını görerek giden Zülkarneyn, uzak batıda geçtiği yolda önüne çıkan okyanus kenarında güneşin batışını seyretmek için ufka baktığı zaman Yüce Allah mülkünün genişliği ve yüceliği içinde o koca okyanus etrafı gök ile çevrilmiş bir kuyu havzası gibi sınırlı bir su kaynağı manzarasını alıyor. Fakat içilebilecek parlak ve duru bir kaynak gibi değil, kara balçıklı bulanmış, dibi görünmez karanlık bir kuyu gibi görünüyor ve güneş bunun ufkunda batarken zayıflamaya başlayan parıltısı, allı morlu yansımalarıyla puslar içinde çalkalanarak karanlık bir batağa batıyor da, battığı nokta balçıklı bir göz gibi bulanıp kararırken aynı zamanda renk ve buharıyla kaynayan kızgın bir köz halinde bulunuyor.⁴⁸⁹

Dolayısıyla her iki kırâat da güneşin batışındaki manzarayı tasvir eder. Buralarda güneşin battığı noktada ya siyah balçıklı bir göze veya buharlaşmakta olan bir sıcak su gözesi görünümü meydana gelmektedir. Bu iki manayı birleştirerek, “güneşi siyah balçıklı bir sıcak su gözesine batıyor gibi gördü” şeklinde bir mana vermek de mümkündür.⁴⁹⁰

2.2.2.6. جَزَاءُ الْحُسْنَى :

﴿وَأَمَّا مَنْ أَمِنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءُ الْحُسْنَى وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا﴾

“Ama her kim imân edip salih amellerle meşgul olursa buna da en güzel bir mükâfat vardır. Ona emrettiğimiz şeylerden kolay olanını söyleyeceğiz.” (el-Kehf, 18/88).

Kırâat ihtilaflarının oluşmasının nedenlerinden birisi de, hiç şüphesiz âyetteki bir lafzın nahvî açıdan farklı değerlendirilmesidir. Bahsi geçen bu hususa, Kehf sûresinin seksen sezikzinci âyetinde geçen جَزَاءُ الْحُسْنَى terkihi örnek olarak gösterilebilir. Âyette geçen جَزَاءُ الْحُسْنَى terkihini Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Bekr Şu‘be ve Ebû Ca‘fer hemzenin dammesi, tenvinsiz ve izafetle جَزَاءُ الْحُسْنَى şeklinde okurlarken; Diğer imâmlar ise Mushaf hattında yazıldığı şekliyle, hemzenin fethalı tenvini ile okumuşlardır.⁴⁹¹

Bu terkihte bulunan جَزَاءُ kelimesi merfu‘ okunduğunda iki tür te’vil yapılabilir: İlki, الْحُسْنَى lafzı ile Yüce Allah’a iman ve salih amel kastedilmiştir. Bu durumda âyetin manası şöyle olur: “Her kim de iman eder ve güzel işler yaparsa, ona bu güzel fiillerin karşılığı

⁴⁸⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5: 338.

⁴⁹⁰ Neseî, *Medârikü’l-tenzîl*, 2: 317; Komisyon, *Kur’ân Yolu*, 3: 578.

⁴⁹¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 236; Pâlûvî, *Zübdetü’l-‘irfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 371; Emin Efendi, *‘Umdetü’l-hallân*, 297; Kādî, *el-Büdûru’z-zâhira*, 196; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 5: 156; Beğavî, *el-Kifâye*, 88; Ruaynî, *el-Kâfi*, 150.

vardır.” İkincisi ise, الحُسْنَى kelimesiyle kastedilen cennettir. Dolayısıyla الْجَزَاء kelimesi الحُسْنَى kelimesine izâfet edilmiştir. Tıpkı Nahl sûresindeki وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ (en-Nahl, 16/30) buyruğunda olduğu gibi. Şüphesiz buradaki الدَّارُ lafzıyla kastedilen ahiret yurdu. Yine Vâkıa sûresinde geçen حَقُّ التَّيِّبِينَ (el-Vâkıa, 56/95) âyeti de bunun için bir başka mîsal olarak zikredilebilir.⁴⁹²

İbn Cerîr et-Taberî, nasb kırâatinin ref‘ kırâatine nisbetle daha doğru olduğunu ifade ettikten sonra nasb kırâati için şu manayı vermiştir: “İman edip sâlih amel işleyene gelince, onun için karşılık olarak Cennet vardır”.⁴⁹³ Nesefî ise, her iki kırâat arasında da herhangi bir tercih yapmamış ve nasb kırâati için; “Onun için karşılık olarak güzel bir fiil(muamele) vardır” şeklinde mana vermiştir.⁴⁹⁴

جَزَاء kelimesini جَزَاء şeklinde ref‘ ile okumayı tercih edenler onu, haberi kendinden önce gelmiş mübtedâ, الحُسْنَى kelimesini onun muzâfün ileyhi ve لَهُ lafzını da haber olarak kabul etmişlerdir. Nasb ile okumayı tercih edenler ise جَزَاء kelimesini hal olarak kabul etmişlerdir.⁴⁹⁵

Ebû Ubeyd, أَنْ جَزَاءِ الحُسْنَى anlamında bir te’vile giderek جَزَاء kelimesini nasb ve tenvin ile okumuştur. Buna göre mana: “Cennet ona karşılık olarak vardır” şeklindedir. Ancak İbn Kuteybe Ebû Ubeyd’i böyle mana verdiği için dolayı eleştirmiş, kendisi bunu ref‘ ile ve tenvinsiz okumayı tercih ederek şöyle demiştir: “Böyle okuman, لَهُ جَزَاءِ الخَيْرِ /Onun en hayırlı mükâfatı vardır’ demen gibidir.” İbn Kuteybe’ye göre nasb kırâati ile tefsir müfesserin önüne geçmiş olur ki bu, zayıf bir durum olmasına rağmen câizdir.⁴⁹⁶ Burası iki sakinin peş peşe gelmesinden dolayı tenvinin hazfedilebileceği bir yer değildir. Dolayısıyla buradaki ifade; “İyiliğinin karşılığı olarak onun için sevab vardır” takdirinde olur.⁴⁹⁷

جَزَاء kelimesi temyiz olarak nasb edildiği gibi masdar (mefûlü mutlak) olarak nasb edildiği de söylenmiştir.⁴⁹⁸ Bu, hal mevziinde bir mastar olup “Ona karşılık olarak bu verilecektir” demek olur.⁴⁹⁹

2.2.2.7. السَّدَّيْنِ :

⁴⁹² Ferrâ’, *Me’âni ‘l-Kur’ân*, 2: 159; Taberî, *Câmi ‘u ‘l-beyân* 5: 129; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü ‘l-mesîr*, 5: 186; Zeccâc, *Meâni ‘l-Kur’ân*, 3: 309; Kurtubî, *el-Câmi’*, 11: 111-120.

⁴⁹³ Taberî, *Câmi ‘u ‘l-beyân*, 5: 129.

⁴⁹⁴ Nesefî, *Medârikü ‘t-tenzîl*, 2: 318.

⁴⁹⁵ Ferrâ’, *Me’âni ‘l-Kur’ân*, 2: 159; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 74; İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 230; Nehhâs, *İ‘râbü ‘l-Kur’ân*, 2: 471.

⁴⁹⁶ Mekkî, *el-Keşf*, 1: 74.

⁴⁹⁷ Nehhâs, *İ‘râbü ‘l-Kur’ân*, 2: 471.

⁴⁹⁸ Ferrâ’, *Me’âni ‘l-Kur’ân*, 2: 159.

⁴⁹⁹ Zeccâc, *Meâni ‘l-Kur’ân*, 3: 309.

“Nihayet iki dağın arasına vardığında onların yamacında neredeyse hiçbir söz anlamayan bir toplum bulmuştu.” (el-Kehf, 18/93).

Kehf sûresinin bu âyetinde geçen السَّدَّيْنِ lafzının telaffuzu hususunda kurrâ ihtilaf etmiştir. Nâfi‘, İbn Âmir, Âsım’ın râvisi Ebû Bekir Şu‘be, Hamza, Kisâi, Ebû Ca‘fer, Ya‘kûb ve Halefü’l-Âşir (س) harfinin dammesi ile السَّدَّيْنِ şeklinde okurlarken geride kalan kurrâ ise (س) harfinin fethası ile السَّدَّيْنِ şeklinde okumuştur.⁵⁰⁰ Kûfîlerin nahiv imâmı olarak şöhret bulan Ferrâ şöyle bir rivâyette bulunmuştur: “السَّدَّيْنِ kelimesi damme ile السَّدَّيْنِ şeklinde okunabilir. Çünkü o, Yüce Allah’ın yaptığı, yarattığı şeylerdendir”.⁵⁰¹

Bu kelimenin tilâveti hakkında gelen rivâyetlere bakıldığında, genel itibariyle dammeli okuyuş Yüce Allah’ın yarattığı şeyler hakkında iken; fethalı okuyuş ise insanların yaptığı şeyler hakkında kullanılmıştır.⁵⁰² Dammeli okuyuş ile ism-i mefûl manası kastedilmiş, fethalı okuyuş ile de mastar manası kastedilmiştir.⁵⁰³ Kisâî, Sa‘leb ve daha pek çok dil âlimi, her iki kırâatin de tıpkı الضَّعْفِ ve الضُّعْفِ lafızlarında olduğu gibi aynı anlamda iki lügat olduğunu söylemişlerdir.⁵⁰⁴ Ancak İbn Manzûr, konuya dair eserinde geniş bir malumat verdikten sonra her iki vecih arasında fark olduğunu beyan etmiştir. O şöyle demiştir: “(س) harfinin fethası ile olan okuyuşta insanoğlunun kendi eli ile yaptığı engel anlamına, (س) harfinin dammesi ile olan okuyuşta ise, Yüce Allah tarafından pek çok şekilde yaratılmış doğal engel, dağ anlamına gelmektedir”.⁵⁰⁵

Taberî ise bu kırâat farklılıkları hakkında şunları söylemektedir: “Bana göre şöyle söylenmesi daha uygundur: Her iki kırâatte kullanımı yaygın olan, pek çok beldede okunan meşhur kırâatlerdir. Kâri hangisini okumayı tercih ederse etsin yerinde okumuş, isabet etmiş olur. Ebû Amr b. ‘Alâi ve İkrime’nin bu hususta ifade ettikleri (her iki okuyuş da farklı manalar içerir) görüşleri, bu bağlamda bir anlam ifade etmez. Çünkü biz, Ebû Amr ve

⁵⁰⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 236; Pâlvî, *Zübdetü’l-İrfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 371; Emin Efendi, *‘Umdetü’l-hallân*, 297; Kâdî, *el-Büdûru’z-zâhira*, 196; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 5: 156; Beğavî, *el-Kifâye*, 88; Ruaynî, *el-Kâfi*, 150.

⁵⁰¹ Ferrâ’, *Me’âni’l-Kur’ân*, 2: 159; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 75; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 5: 159.

⁵⁰² Ebû Zür‘a, *Hüccce*, 430.

⁵⁰³ Ferrâ’, *Me’âni’l-Kur’ân*, 2: 159; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 5: 130; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 613; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 5: 159; Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 255; Endelûsî, *el-Bahru’l-muhît*, 14: 364; İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 798; Ebü’s-Suûd, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 5: 244; Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl*, 3: 292; Mısırî, *et-Tibyân*, 279.

⁵⁰⁴ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 5: 159; Râzî, *Tefsir-i kebir*, 15: 255; İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah*, 1: 798; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 75; Ebû Zür‘a, *Hüccce*, 430.

⁵⁰⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “sdd” mad., 3: 1968.

İkrime'nin السَّد ve السَّد lafızları arasında ortaya koymaya çalıştıkları farkı destekleyen bir hüccet bulamadık.⁵⁰⁶

Müfessir Elmalılı Hamdi Yazır konuyu şöyle izâh etmiştir: “Seddetmek bir şeyin gediğini sağlam kapamaktır. İki şey arasına engel olan perdeye sed denildiği gibi, dağa da sed denilir. Nitekim burada iki dağ diye tefsir edilmiştir. Bazıları, tabî olana (س) harfinin dammesi ile السَّد şekli, insan tarafından yapılan da yine (س) harfinin üstünü ile السَّد denilir, demişlerdir. Bazı bilginler de birincisi ‘السَّد /Gözle görülendir’, ikincisi ‘السَّد /Gözle görülmeyendir’ demiştir. Bu âyet iki şekilde de okunduğundan ikisinin de aynı manada olduğu anlaşılır denilmiş ise de, bu iki kırâatin değişik birer nükteyi kapsamış olmaları da düşünülebilir. Buna göre müfessirler السَّدَيْن lafzını iki dağ diye tefsir etmişlerdir”.⁵⁰⁷

2.2.2.8. يَفْقَهُونَ :

Kehf sûresinin söz konusu âyetinde yer alan bir diğer kırâat farklılığı da يَفْقَهُونَ kelimesinin sülâsi bab ya da ifâl babı ile mi okunacağı hususundadır. Bu kelimeyi Hamza, Kisâ ve Halef (ي) harfinin dammesi, (ق) harfinin kesresi ve ifâl babından fiili muzari olarak يَفْقَهُونَ şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar da (ي) ve (ق) harflerinin fethası ile sülâsi babdan yine fiili muzari olarak يَفْقَهُونَ şeklinde okumuşlardır.⁵⁰⁸

Ebû Ali el-Fârisî'ye göre, فَقَّهَ fiili sülâsi olması yönüyle bir mefûl alan müteaddî bir fiildir. Sen şöyle dersin: “ فَقَّهْتُ السُّنَّةَ /Sünneti anladım” Ancak onun başına bir hemze getirdiğinde ifâl babına nakletmiş olursun ki bu defa iki mefûl alan fiil olur. Böylece (ي) harfinin dammesi ile okuyanlara göre mana; ‘ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ (أَحَدًا) قَوْلًا / Neredeyse sözlerini hiç kimseye anlatamıyorlardı’ şeklinde olur. Yüce Allah, yine aynı sûresinin (قَوْمًا) بِأَسَا شَدِيدًا (el-Kehf, 18/2) âyetindeki mefûllerden birini hafzettği gibi bu âyetteki mefûllerden birini de hafzetmiştir. Bu tür örnekler, nahvi açıdan anlamı daraltan örneklerden değildir.⁵⁰⁹

Dilcilerin ve müfessirlerin pek çoğu, yine Fârisî'nin bu görüşüne benzer görüşler serdetmişlerdir. Abdurrahman Çetin, bu görüşleri kapsayıcı ve özetleyici bir perpektifle şu taksimatı yapmıştır;

a) يَفْقَهُونَ şeklindeki kırâate göre mana; neredeyse hiçbir sözü anlamıyorlar. Yabancı lisan bilmedikleri ya da anlayışlarının azlığı sebebiyle, karşılarındaki kimsenin ne dediğini pekiyi anlamadıkları bildirilmiş olur. “Onlar sözü güçlkle anlarlar” demektir.

⁵⁰⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 5: 130.

⁵⁰⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5: 390.

⁵⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 236; Pâlûvî, *Zübdetü'l-'îrfân*, 86; Bennâ, *İthâf*, 372; Emin Efendi, *'Umdetü'l-hallân*, 297; Kādî, *el-Büdüru'z-zâhira*, 196; Beğavî, *el-Kifâye*, 88; Ruaynî, *el-Kâfi*, 150.

⁵⁰⁹ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 172.

b) يُفْفَهُونَ şeklindeki kırâate göre ise; onları dinleyenin, ne konuştuklarını pekiyi anlayamaması; muhatablarına bir şeyi anlatmakta güçlük çektikleri anlaşılır. “Onlar sözü güçlkle anlatırlar” demektir. Konuşulanı güç anlayanlar, elbette kendilerini de güç anlatırlar.⁵¹⁰ Dolayısıyla fethalı okuyuşa göre özne o toplulukla karşılaşan kişiler iken; dammeli okuyuşa göre ise özne kendileriyle karşılaşılan topluluktur.

Ebü'l-Berekât en-Nesefî bu âyeti şu şekilde îzah etmiştir: “Sözü kolaylıkla anlayamayan bir topluluğa rastladı. Bu topluluk, sözü dinlediğinde ancak zorlukla, meşakkatle ve gayret sarf ederek anlayabilirdi. Hamza ve Ali يُفْفَهُونَ şeklindeki kırâati tercih etti. Yani sözlerini dinleyenlere anlatamıyorlar, açıklayamıyorlardı. Çünkü onların konuştukları dil, bilinmeyen garip bir dildi”.⁵¹¹

Netice itibariyle her iki kırâat ile ortaya çıkan mana, konuşulan dilin anlaşılmasındadır. Dolayısıyla kırâatlerden hangisi tercih edilirse edilsin doğrudur.⁵¹²

2.2.3. Kehf Sûresinde Bulunan Usûl Konusundaki İhtilaflar

Araştırma alanımız olan Kehf sûresinin kırâatler yönünden incelenmesi konusuna, sûrede var olan usûle dair ihtilaflar ile devam edebiliriz. İmâm Âsım'ın râvisi Hafs, sûrenin ilk âyetinden ikinci âyetine geçişte, vasıl halinde عَوْجًا kelimesi üzerinde sekte⁵¹³ yapmıştır. Diğer imâmlar ise bu kelime üzerinde sekte yapmaksızın okumuşlardır.⁵¹⁴

Bu âyetin fasılasında sekte yapılması, ikinci âyetin başında bulunan قِيمًا kelimesinin عَوْجًا kelimesine sıfat olma ihtimalini ortadan kaldırmak içindir.⁵¹⁵ Çünkü قِيمًا kelimesi عَوْجًا kelimesinin sıfatı değil, الْكِتَابِ kelimesinin hâli konumundadır. Sekte yapılarak bu ihtimalin ortadan kalkmasıyla verilmek istenen manada bütünlük sağlanmış olur.⁵¹⁶

وَيْهَيُّ لَكُمْ - وَهَيُّ لَنَا lafızlarını Ebû Ca'fer, harekeleri hemze ve cezim olan (ئ) harflerini ibdâl ederek (ل) harfini de şeddeli okumak suretiyle وَهَيُّ لَنَا şeklinde okumuştur. Diğer imâmlar ise ibdâl yapmadan yazıldığı şekilde okumuşlardır.

المُهَنْدِ lafzını Nâfi', Ebû Amr ve Ebû Ca'fer sadece vasıl halinde; Ya'kûb ise hem vasıl hem de vakıf halinde, kelimenin son harfinin harekesine uygun bir harf olan (ي) harfinin

⁵¹⁰ Çetin, *Kırâatların Tefsire Etkisi*, 237.

⁵¹¹ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 2: 319.

⁵¹² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5: 131; Kurtubî, *el-Câmi'*, 11: 120-126.

⁵¹³ Sektenin tarifi için bk. Tez, 8.

⁵¹⁴ Pâlûvî, *Zübdetü'l-îrfân*, 84; Bennâ, *İthâf*, 363; Dâni, *Kitâbu't-teysîr*, 142; İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-ikna'*, 2: 688.

⁵¹⁵ Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûreddîn Alî b. Âdil en-Nu'mânî ed-Dımaşkî, *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb* (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1419), 12: 416.

⁵¹⁶ Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît*, 14: 213.

isbâtı ile الْمُهْتَدِي şeklinde, bir med ölçüsünde (uzatarak) okumuşlardır. Diğer imâmlar ise (ي) harfini isbât etmeden yazıldığı şekilde okumuşlardır.

فَعَسَى رَبِّي - بِرَبِّي أَحَدًا - رَبِّي أَعْلَمُ lafızlarını Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ebû Ca‘fer, (ب) harfinden sonra gelen (ي) harfini üstün olarak (nasb üzere) رَبِّي أَعْلَمُ - بِرَبِّي أَحَدًا - رَبِّي şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise (ي) harfini sakın olarak رَبِّي şeklinde okumuşlardır.

أَنْ يَهْدِينِ lafzını Nâfi‘, Ebû Amr ve Ebû Ca‘fer sadece vasıl halinde; İbn Kesîr ve Ya‘kûb ise hem vasıl hem de vakıf halinde kelimenin son harfinin harekesine uygun bir harf olan (ي) harfinin isbâtı ile أَنْ يَهْدِينِ şeklinde, bir med ölçüsünde (uzatarak) okumuşlardır. Diğer imâmlar ise (ي) harfini isbât etmeden yazıldığı şekilde okumuşlardır.

مُنْكَيِّنَ lafzını Ebû Ca‘fer, hemzenin hazfi ile مُنْكَيِّنَ şeklinde, diğer imâmlar ise hazif yapmaksızın مُنْكَيِّنَ şeklinde okumuşlardır.

Mâkabli ötreli olan bütün sülâsi isimler için iki okuyuş mevcuttur: Birincisi merfu‘ okuyuştur ki bu Hicâzîlere, ikincisi ise iskânlı okuyuştur ki bu da Esed ve Temîmi kabilelerine aittir.⁵¹⁷ Sûrede geçen أَكْلَهَا lafzını Nâfi‘, İbn Kesîr ve Ebû Amr (ك) harfinin iskânı (sükûnu) ile أَكْلَهَا şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise (ك) harfinin ötresi ile أَكْلَهَا şeklinde okumuşlardır.

أَنَا أَكْثَرُ - أَنَا أَقَلُّ - أَنَا أَكْثَرُ lafızlarını Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer (ا) harfinin isbâtı ile أَنَا أَكْثَرُ - أَنَا أَقَلُّ - أَنَا أَكْثَرُ şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise (ا) harfinin isbâtı olmadan yazıldığı şekilde okumuşlardır.

الْمَلِكَةَ اسْجُدُوا ifadesini Ebû Ca‘fer, (ة) harfinin ötresi ile الْمَلِكَةَ اسْجُدُوا şeklinde okumuştur. Diğer imâmlar ise (ة) harfinin esresi ile o okumuşlardır.

نُبِّغِ lafzını İbn Kesîr ve Ya‘kûb (ي) harfinin isbâtı ile نُبِّغِ şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise (ي) harfinin isbâtı olmadan نُبِّغِ şeklinde okumuşlardır.

أَنْ يُؤْتِيَنِي - نُعَلِّمَنِي lafızlarını Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca‘fer ve Ya‘kûb kelimenin son harfinin harekesine uygun bir harf olan (ي)’nin isbâtı ile أَنْ يُؤْتِيَنِي - نُعَلِّمَنِي şeklinde, bir med ölçüsünde (uzatarak) okumuşlardır. Diğer imâmlar ise (ي) harfini isbât etmeden yazıldığı şekilde okumuşlardır.

Kehf sûresinde üç yerde bahsi geçen مَعِيَ صَبْرًا (el-Kehf, 18/67-72-75) lafızlarını, Hafs’ın dışında kalan bütün imâmlar (ي) harfini bir med ölçüsünde مَعِيَ şeklinde okumuşlardır. İmâm Hafs ise (ي) harfinin harekesini üstün kılarak مَعِيَ şeklinde okumuştur.

⁵¹⁷ Mekkî, *el-Keşf*, 1: 428.

سَنَجِدُنِي lafzını Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer, (ن) harfinden sonraki (ي) harfini üstün olarak (nasb üzere) سَنَجِدُنِي şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise (ي) harfini sakin olarak سَنَجِدُنِي şeklinde okumuşlardır.

مِنْ دُونِي lafzını Nâfi‘, Ebû Amr ve Ebû Ca‘fer, (ن) harfinden sonra gelen (ي) harfini üstün olarak (nasb üzere) مِنْ دُونِي şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise (ي) harfini sakin olarak مِنْ دُونِي şeklinde okumuşlardır.

Sûrede İmâle ve Taklîl (Beyne) ile Okunan Kelimeler

أَثَرَهُمَا - أَثَرَهُمْ lafızlarını Ebû Amr, Sûrî⁵¹⁸ ve Dûrî imâle üzere; Verş taklîl üzere; diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.

أَحْصِيهَا - أَحْصِي lafızlarını Hamza, Kisaî ve Halefü'l-Âşir imâle üzere okumuşlardır. Verş ise önce tahkîk sonra da taklîl üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.

Sûrede iki yerde zikri geçen هُدَى lafzını Hamza, Kisaî ve Halefü'l-Âşir imâle üzere okumuşlardır. Verş ise önce tahkîk sonra da taklîl üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.

أَفْتَرَى - أَمَّنْ أَفْتَرَى lafızlarını Ebû Amr, Sûrî, Hamza, Kisaî ve Halefü'l-Âşir imâle üzere okumuşlardır. Verş ise taklîl üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk ile okumuşlardır.

نَتْرَى - نَتْرَى lafızlarını Sûsî imâle üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.

أَرْكَى lafzını Hamza, Kisaî ve Halefü'l-Âşir imâle üzere okumuşlardır. Verş ise önce tahkîk sonra da taklîl üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.

فَعَسَى - عَسَى lafızlarını Hamza, Kisaî ve Halefü'l-Âşir imâle üzere okumuşlardır. Verş ise önce tahkîk sonra da taklîl üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.

Sûrede iki yerde zikri geçen الدُّنْيَا lafzını Dûrî, Hamza, Kisaî ve Halefü'l-Âşir imâle üzere okumuşlardır. Verş ve Ebû Amr ise önce tahkîk sonra da taklîl üzere okumuşlardır. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.

⁵¹⁸ İbn Âmir'in râvisi İbn Zekvân'ın ikinci râvisidir. Bk. Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 175.

هُوِيَهُ lafzını Hamza, Kisaî ve Halefü'l-Âşir imâle üzere okumuşlardır. Verş ise önce tahkîk sonra da taklîl üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk ile okumuşlardır.

شَاءَ lafzını Dâcûnî⁵¹⁹, İbn Zekvân, Hamza ve Halefü'l-Âşir imâle üzere okumuşlardır. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.

سَوَّيْكَ lafzını Hamza, Kisaî ve Halefü'l-Âşir imâle üzere okumuşlardır. Verş ise önce tahkîk sonra da taklîl üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.

وَرَأَ (el-Kehf, 18/53) lafzını Hamza, Kisaî ve Halefü'l-Âşir imâle üzere okumuşlardır. Verş ise önce tahkîk sonra da taklîl üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk ile okumuşlardır.

لِنَّاسِ lafzını Dûrî imâle üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.

Sûrede iki yerde zikri geçen جَاءَ lafzını Dâcûnî, İbn Zekvân, Hamza ve Halefü'l-Âşir imâle üzere okumuşlardır. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.

أَدَانِهِمْ lafzını Dûrî imâle üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.

الرَّحْمَةِ lafzını Hamza, vakıf halinde önce tahkîk üzere, sonra da Kisaî ile beraber imâle üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk ile okumuşlardır.

الْقُرَى (el-Kehf, 18/54) lafzını Ebû Amr, Sûrî, Hamza, Kisaî ve Halefü'l-Âşir imâle üzere okumuşlardır. Verş ise taklîl üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.

لِفَتْنِيَهُ lafzını Hamza, Kisaî ve Halefü'l-Âşir imâle üzere okumuşlardır. Verş ise önce tahkîk sonra da taklîl üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.

أَنْسَانِيَهُ lafzını Kisaî imâle üzere okumuştur. Verş ise taklîl üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.

⁵¹⁹ İbn Âmir'in râvisi Hişâm'ın ikinci râvisidir. Bk. Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 175.

مُوسَى lafzını Hamza, Kisaî ve Halefü'l-Âşir imâle üzere okumuşlardır. Verş ve Ebû Amr ise önce tahkîk sonra da taklîl üzere okumuşlardır. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.

الْحُسَيْنَى lafzını Hamza, Kisaî ve Halefü'l-Âşir imâle üzere okumuşlardır. Verş ve Ebû Amr ise önce tahkîk sonra da taklîl üzere okumuşlardır. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.

سَاوَى lafzını Hamza, Kisaî ve Halefü'l-Âşir imâle üzere okumuşlardır. Verş ise önce tahkîk sonra da taklîl üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.

لِلْكَافِرِينَ lafzını Ebû Amr, Sûrî, Dûrî, Ruveys imâle üzere okumuşlardır. Verş ise taklîl üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.

يُوحَى lafzını Hamza, Kisaî ve Halefü'l-Âşir imâle üzere okumuşlardır. Verş ise önce tahkîk sonra da taklîl üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise herhangi bir değişiklik yapmadan tahkîk üzere okumuşlardır.⁵²⁰

Sûrede İdgâm ile Okunan Kelimeler

لِلْكَافِرِينَ نَزَلًا - لِلظَّالِمِينَ نَارًا - نَحْنُ نَقُصُّ lafızlarını, Ebû Amr ve Ya'kûb ilk kelimelerdeki (ن) harflerini ikinci kelimelerdeki (ن) harflerine idgâm ederek نَحْنَقُصُّ - لِلظَّالِمِينَ نَارًا - نَحْنَقُصُّ şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise idgâm yapmadan yazıldığı şekilde okumuşlardır.

يُنشئكم lafzını Ebû Amr, (ر) harfini (ل) harfine idgâm ederek يُنشئكم şeklinde okumuştur. Diğer imâmlar ise idgâm yapmadan yazıldığı şekilde okumuşlardır.

وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ buyruğunu Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza, Kisâî ve Halefü'l-Âşir birinci kelimedeki (ذ) harfini ikinci kelimedeki (د) harfine idgâm ederek إِذْ دَخَلْتَ şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise idgâm yapmadan yazıldığı şekliyle okumuşlardır.

فَقَالَ لِصَاحِبِهِ - نَجْعَلْكَ خَرْجًا - وَ سَنَقُولُ لَهُ - قَالَ لَوْ شِئْتِ - لَعَجَّلَ لَهُمْ - لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ buyruklarını Ebû Amr ve Ya'kûb, ilk kelimelerdeki (ل) harflerini ikinci kelimelerdeki (ل) harflerine idgâm ederek نَجْعَلْكَ خَرْجًا - وَ سَنَقُولُ لَهُ - قَالَ لَوْ شِئْتِ - لَعَجَّلَ لَهُمْ - لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise idgâm yapmadan yazıldığı şekliyle okumuşlardır.

⁵²⁰ Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 84-87; Bennâ, *İthâf*, 363-374.

بِمَا لَيْبُتُمْ - كَمْ لَيْبُتُمْ lafızlarını, Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza, Kisâî ve Halefü'l-Âşir peş peşe gelen ve mütecâniseyn harflerinden olan (ث) ve (ت) harflerini idğâm ederek كَمْ لَيْبُتُمْ - بِمَا لَيْبُتُمْ şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise idğâm yapmadan yazıldığı şekilde okumuşlardır.

جَنَّكَ قُلْتَ kelimesini Ebû Amr ve Ya'kûb, mütekâribeyn harflerinden olan (ك) ve (ق) harflerini idğâm ederek جَنَّكَ قُلْتَ şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise idğâm yapmadan yazıldığı şekliyle okumuşlardır.

أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ - أَعْلَمُ بِمَا - أَعْلَمُ بِمَا lafızlarını Ebû Amr ve Ya'kûb, ilk kelimelerdeki (م) harflerini ikinci kelimelerdeki (ب) harflerine idğâm ederek أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ - أَعْلَمُ بِمَا - أَعْلَمُ بِمَا şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise idğâm yapmadan yazıldığı şekliyle okumuşlardır.

عَنْ أَمْرٍ بِهِ buyruğunu Ebû Amr ve Ya'kûb, ilk kelimedeki (ر) harfini ikinci kelimedeki (ر) harfine idğâm ederek (عَنْ أَمْرٍ بِهِ) şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise idğâm yapmadan yazıldığı şekilde okumuşlardır.

وَأَقْصَرْنَا kelimesini, Ebû Amr, Hişâm, Hamza, Kisâî ve Halefü'l-Âşir ilk kelimedeki (د) harfini ikinci kelimedeki (ص) harfine idğâm ederek وَأَقْصَرْنَا şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise idğâm yapmadan yazıldığı şekliyle okumuşlardır.

إِذْ جَاءَهُمْ kelimesini Ebû Amr ve İbn Âmir, ilk kelimedeki (ذ) harfini ikinci kelimedeki (ج) harfine idğâm ederek إِذْ جَاءَهُمْ şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise idğâm yapmadan yazıldığı şekliyle okumuşlardır.

هَلْ نُنَبِّئُكُمْ buyruğunu Kisâî, ilk kelimedeki (ل) harfini ikinci kelimedeki (ن) harfine idğâm ederek هَلْ نُنَبِّئُكُمْ şeklinde okumuştur. Diğer imâmlar ise idğâm yapmadan yazıldığı şekliyle okumuşlardır.

أَظْلَمَ مِمَّنْ buyruğunu Ebû Amr ve Ya'kûb, ilk kelimedeki (م) harfini ikinci kelimedeki (م) harfine idğâm ederek أَظْلَمَ مِمَّنْ şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise idğâm yapmadan yazıldığı şekliyle okumuşlardır.

أَبْرَحُ حَتَّى buyruğunu Ebû Amr ve Ya'kûb, ilk kelimedeki (ح) harfini ikinci kelimedeki (ح) harfine idğâm ederek أَبْرَحُ حَتَّى şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise idğâm yapmadan yazıldığı şekliyle okumuşlardır.

وَأَتَّخَذَ سَبِيلَهُ - فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ lafızlarını Ebû Amr ve Ya'kûb, ilk kelimelerdeki (ذ) harflerini ikinci kelimelerdeki (ذ) harflerine idğâm ederek وَأَتَّخَذَ سَبِيلَهُ - فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise idğâm yapmadan yazıldığı şekliyle okumuşlardır.

لَقَدْ جِئْتُمْ بَشِيرًا وَنَذِيرًا buyruğunu Ebû Amr, Hişâm, Hamza, Kisâi ve Halefû'l-Âşir ilk kelimedeki (د) harfini ikinci kelimedeki (ج) harfine idğâm ederek لَقَجِئْتُمْ şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise idğâm yapmadan yazıldığı şekliyle okumuşlardır.

عَلَى تَطَّلِعُ buyruğunu Ebû Amr ve Ya'kûb, ilk kelimedeki (ع) harfini ikinci kelimedeki (ع) harfine idğâm ederek تَطَّلَعَى şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmlar ise idğâm yapmadan yazıldığı şekliyle okumuşlardır.⁵²¹

Sûrede Verş'in Tefhîm (Tağlîz) ile Okuduğu Kelimeler

فَأَمَّا مَنْ ظَلَمَ - فَانطَلَقًا - ظَلَمُوا - وَ مَنْ أَظْلَمَ مِمَّنْ - طَلَبًا - لَوْ طَلَّغَتْ - إِذَا طَلَّغَتْ lafızlarında bulunan (ط) ve (ظ) harflerini Verş, İmâm Nâfi'den rivâyetle tefhîm (kalın okumak) üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise tefhîm olmaksızın okumuşlardır.⁵²²

Sûrede Teshîl ile Okunan Kelimeler

أَحْسَنُ - فَأَقَامَهُ - أَعْصَى لَكَ أَمْرًا - عَدَانَتَنَا - وَلَا خَلْقَ أَنْفُسِهِمْ - رَبُّكَ أَحَدًا - عَلَى الْأَرَائِكِ - أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ lafızlarını İmâm Hamza, peş peşe gelen iki üstünden ikincisini teshîl (ه harfinin mahrecine meyilli) üzere okumuştur. Diğer imâmlar ise teshîl yapmadan yazıldığı şekilde okumuşlardır. Bu lafızların dışında İmâm Nâfi' ve Ebû Ca'fer, sadece قَالَ أَرَأَيْتَ buyruğunu yine teshîl üzere okumuşlardır. Bunların dışında kalan diğer imâmlar ise teshîl yapmadan yazıldığı üzere okumuşlardır.⁵²³

2.2.4. Hz. Osman Döneminde Yazımında İttifak Edilen Mushaf ile Abdullah B. Mes'ûd Mushafı Arasında Kehf Sûresi İle İlgili Farklılıklar

İslâmın ortaya çıkış aşırında, ilk Müslümanlardan biri olan Abdullah İbn Mes'ûd, Müslüman olmasından sonra Hz. Peygamber'e olan bağılılığı sebebiyle onun yanından hiç ayrılmamış ve Kur'ân'ı hem lafzen hem de manen bizzat Hz. Peygamber'den almıştır. İbn Mes'ûd'un Hz. Peygamber'e olan bu bağılılığı ona pek çok fayda sağlamış, Rasûlullah'ın (a.s) bizzat kendi ağızından yetmiş yakın sûre ve pek çok hadis almasına vesile olmuştur. Bu sayede İbn Mes'ûd, Hz. Peygamber'in ashabına Kur'ân'ı kendilerinden tedris etmelerini öğütlediği dört sahâbîden biri olmuştur.

⁵²¹ Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 84-87; Bennâ, *İthâf*, 363-374.

⁵²² Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 84-87; Bennâ, *İthâf*, 363-374.

⁵²³ Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 84-87; Bennâ, *İthâf*, 363-374.

Hiz. Peygamber'in, âyetlerin yazılması hususunda sahâbîlere vermiş olduğu direktifler neticesinde sahâbîler arasında pek çok özel mushaflar ortaya çıkmış, bu özel mushaflardan bazıları ise sahâbî arasında biraz daha fazla ilgi görmüştür. Kur'an'ın cem' edilmesinin ardından bu mushafların yakılması emredilmiştir. Kuşkusuz bunlardan birisi de Abdullah b. Mes'ûd'un Mushafıdır. Onun Mushafında bazı âyetlerin hemen yanlarında bulunan tefsîri açıklamalar gibi diğer mütevâtir kıraatlere göre yazılan Mushafta bulunmayan bazı farklılıklar mevcuttur. Dolayısıyla ona ithaf edilen bu Mushaf diğerinden biraz farklı yazılmıştır. İbn Mes'ûd'un Mushafı ile diğer mütevâtir Mushaf arasında Kehf sûresi açısından şu farklılıklar bulunmaktadır:

Abdullah b. Mes'ûd'un Mushafında Kehf sûresinin otuz sekizinci âyeti “ لَكِن أَنَا هُوَ اللَّهُ ” ve “ لَكِن هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ” şeklinde iki farklı hat ile yazılmışken; aynı âyet mütevâtir kıraat ile yazılmış olan Mushafta ise “ لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ ” şeklinde gelmiştir. Buna göre söz konusu âyetin her iki Mushafa göre farklılıkları şu şekildedir:

لَكِن أَنَا هُوَ اللَّهُ : Âyetin ilk kelimesi (ن) harfinin tahfîfi, munfasıl mütekellim أَنَا zamirinin ilavesi ile, nakil ve idğâm olmaksızın aslı üzere yazılmıştır.

لَكِن هُوَ اللَّهُ : Âyetin ilk kelimesi yine (ن) harfinin tahfîfi ile birlikte, munfasıl mütekellim أَنَا zamirinin ilavesi ve idğâm olmaksızın yazılmıştır.

لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ : Âyetin başı (ن) harfinin teşdidî, munfasıl mütekellim أَنَا zamiri olmadan sükûn üzere bulunan (ل) harfî ve idğâm ile yazılmıştır.⁵²⁴

Kehf sûresinin elli ikinci âyeti, Abdullah b. Mes'ûd Mushafında: “ وَيَوْمَ يَقُولُ لَهُمْ نَادُوا ” şeklinde yazılmış iken, aynı âyet mütevâtir kıraatlere göre yazılmış Mushafta ise “ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَائِيَ الَّذِينَ رَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا ” şeklinde gelmiştir. O halde ilgili âyet için İbn Mes'ûd'un Mushafı ile mütevâtir kıraatlere göre yazılan Mushafta şu farklılıklar mevcuttur:

لَهُمْ لافzı ile نَادُوا لافzı arasında لَهُمْ terkibi yazılmıştır.

لَهُمْ لافzı ile نَادُوا لافzı arasında لَهُمْ terkibi yazılmamıştır.⁵²⁵

Abdullah b. Mes'ûd'un Mushafında Kehf sûresinin yüz dokuzuncu âyeti: “ قُلْ لَوْ كَانَ ” şeklinde gelmiştir. Mütevâtir kıraate göre yazılan Mushafta ise “ قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفَذَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تُقَضَىٰ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مِدَادًا ” şeklinde gelmiştir.

⁵²⁴ Fârisî, *el-Hücce*, 5: 144; Mekkî, *el-Keşf*, 1: 61; Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît*, 14: 284.

⁵²⁵ Sicistânî, *Kitâbü'l-Mesâhif*, 1: 322.

جَنَّاتٍ بِمِثْلِهِ مَدَدًا ” şeklinde gelmiştir. Buna göre İbn Mes‘ûd’un Mushafı ile mütevâtir kırâat ile yazılan Mushaf arasında şu farklılıklar bulunmaktadır:

مَدَدًا : Âyetin son kısmında bulunan bu kelime, (م) harfinin kesresi ve iki (د) arasında med harfi olarak bulunan (ل) harfinin ilavesi ile gelmiştir.

مَدًا : Âyetin son kısmında bulunan bu kelime (م) harfinin fethası ve iki (د) arasına (ل) olmadan gelmiştir.

تُقَضَى : Âyetin ortasında bulunan bu kelime, (ت) harfinin dammesi ve sonu elif-i maksûre olarak, mütevâtir kırâat ile yazılan mushafa göre hat açısından çok farklı bir şekilde gelmiştir.

تَقْدًا : Mütevâtir kırâate göre yazılan Mushafta bu şekilde gelen kelime, İbn Mes‘ûd Mushafında تُقَضَى şeklinde gelmiştir.⁵²⁶

2.2.5. Kehf Sûresinde Geçen Şâz Kırâatler

Sahih kırâatlerin oluşmasında üç temel şarttan birini veya daha fazlasını bulundurmeyen her bir kırâat, şâz kırâat olarak kabul edilir. Kırâatler şâz olmaları noktasında kendi içlerinde de aynı seviyede değerlendirilmezler. Mütevâtir kırâatlerin şartlarından bahsedilirken yer verilen üç şarttan en önemlisi olan, “Rivâyetin muttasıl bir senetle Hz. Peygamber’e dayandırılması, şâz kırâatler için en önemli ölçüttür. Bu durumda Arap diline uygun olma şartının eksik olması ya da Hz. Osman’a nispet edilen mushaflardan herhangi birine uymaması durumunda rivâyet edilen kırâat, Kur’ân olarak kabul edilmese de yedi harf ruhsatı göz önüne alınarak bazı yönlerden istifade edilebilir.⁵²⁷ Bu bağlamda tanımı yapılan şâz kırâatler konusuna, araştırmamızın son konusu olarak değineceğiz. Sûrenin muhtelif yerlerinde bahsi geçen ve şâz olarak kabul edilen bu kelimeleri cumhur okuyuşu ile mukayese etme imkânı bulacağız.

Kehf sûresinin beşinci âyetinde geçen كَبُرَتْ كَلِمَةً terkindeki كَلِمَةً lafzının mütevâtir ve şâz kırâatlere göre karşılaştırması şu şekildedir:

كَلِمَةً : Cumhur kurrâ kelimenin sonundaki (ة) harfini fetha ile okumuştur.

⁵²⁶ Sicistânî, *Kitâbü'l-Mesâhif*, 1: 322; İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 5: 669.

⁵²⁷ İbn Cezerî, *en-Neşr*, 1: 20.

كَلِمَةٌ : Yahya b. Ya'mer, Hasen el-Basrî, İbn Muhaysın, İbn Ebî İshâk, Sakafî ve el-A'rec kelimesinin sonundaki (ة) harfini damme ile okumuşlardır. Bu, şâz olan bir okuyuştur.⁵²⁸

Kehf sûresinin on yedinci âyetinde geçen تَرَاوُ kelimesinin mütevâtir ve şâz kırâatlere göre karşılaştırması şu şekildedir:

تَرَاوُ : İbn Âmir ve Ya'kûb (ج) harfinin sükûnu ve (و) harfinin şeddesi ile okumuşlardır.

تَرَّوْ : Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ebû Ca'fer (ج) harfinin şeddesi ve (ل) harfinin ilavesiyle okumuşlardır.

تَرَّوْ : Âsım, Hamza, Kisâî ve Halefü'l-Âşir'in okuyuşudur.

تَرَّوْ : el-Cuhderiyyî'nin kırâati olup şâz olan bir okuyuştur.⁵²⁹

Kehf sûresinin on sekizinci âyetinde geçen وَتَقَلَّبَهُمْ kelimesinin mütevâtir ve şâz kırâatlere göre karşılaştırması şu şekildedir:

وَتَقَلَّبَهُمْ : Cumhur kurrânın okuyuşudur.

وَتَقَلَّبَهُمْ : Hasan-ı Basrî (ت) ve (ق) harflerinin fethası, (ل) harfinin dammesi ve (ب) harfinin de fethası ile okumuştur. Ancak bu, şâz olan bir okuyuştur.⁵³⁰

Kehf sûresinin on dokuzuncu âyetinde geçen بَوْرَقَكُمْ kelimesinin mütevâtir ve şâz kırâatlere göre karşılaştırması şu şekildedir:

بَوْرَقَكُمْ : Ebû Amr, Hamza, Âsım'ın râvisi Ebû Bekir, Ya'kûb'un râvisi Ravh ve Halefü'l-Âşir dışında kalan aşere kurrâsının okuyuşudur.

بَوْرَقَكُمْ : Ebû Amr, Hamza, Âsım'ın râvisi Ebû Bekir, Ya'kûb'un râvisi Ravh ve Halefü'l-Âşir (ج) harfinin sükûnu ve (و) harfinin fethasıyla okumuşlardır.

بَوْرَقَكُمْ : Ebî Recâ' (و) harfinin kesresi ve idğâm ile okumuş olup bu, şâz olan bir okuyuştur.⁵³¹

Kehf sûresinin yirmi ikinci âyetinde geçen تَلْتَهُ kelimesinin mütevâtir ve şâz kırâatlere göre karşılaştırması şu şekildedir:

تَلْتَهُ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ : Cumhur kurrânın okuyuşudur.

⁵²⁸ Ebü'l-Feth Osmân b. Cinî el-Mevsilî el-Bağdâdî, el-Muhteseb fi tebyîni vücûhi şevâzzi'l-kırâ'ât ve'l-îzâh 'anhâ, thk. Dr. Adu'l-Süleyym en-Neccâr-Dr. Abdü'l-Fettâh İsmail Şiblî (Kahire: Lecnetü İhyâî Kütübü's-Sünnetî, 1415/1994), 2: 24.

⁵²⁹ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2: 25.

⁵³⁰ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2: 26.

⁵³¹ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2: 24.

ثَلَاثٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ : İbn Muhaysın ثَلَاثَةٌ lafzında bulunan ikinci (ث) harfini, yine aynı kelimedede bulunup vakfedildiğinde (ه) harfine dönüşen (ة) harfine idğâm ederek okumuştur. Ancak bu şâz olan bir okuyuştur.⁵³²

Kehf sûresinin yine yirmi ikinci âyetinde geçen خَمْسَةٌ kelimesinin mütevâtir ve şâz kırâatlere göre karşılaştırması şu şekildedir:

خَمْسَةٌ : Cumhur kurrânın okuyuşudur.

خَمْسَةٌ : İbn Kesîr'in Hasan b. Muhammed'den onun da Şibl'den naklettiği (م) harfinin fethası ile olan bu kırâat, şâz olan bir okuyuştur.⁵³³

Kehf sûresinin yirmisekizinci âyetinde geçen وَلَا تَعُدُّ عَيْنَاكَ cümlesinin mütevâtir ve şâz kırâatlere göre karşılaştırması şu şekildedir:

وَلَا تَعُدُّ عَيْنَاكَ : Cumhur kurrânın okuyuşudur.

وَلَا تَعُدُّ عَيْنَاكَ : Hasan-ı Basrî (ت) harfinin dammesi, (د) harfinin kesresi ile ve عَيْنَاكَ lafzındaki tesniye (ل) harfinin yerine tesniye (ي) harfinin ilavesi ile okumuştur.⁵³⁴

Kehf sûresinin yine yirmi sekizinci âyetinde geçen مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ cümlesinin mütevâtir ve şâz kırâatlere göre karşılaştırması şu şekildedir:

مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ : Cumhur kurrânın okuyuşudur.

مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ : Amr b. Kâid أَغْفَلْنَا lafzında sükûn üzere bulunan (ل) harfinin fethası ve قَلْبَهُ lafzındaki (ب) harfinin dammesi ile okumuştur. Ancak bu şâz olan bir vecihtir.⁵³⁵

Kehf sûresinin otuz birinci âyetinde geçen مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ cümlesindeki مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ lafzının mütevâtir ve şâz kırâatlere göre karşılaştırması şu şekildedir:

مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ : Cumhur kurrânın okuyuşudur.

مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ : İbn Muhaysın (و) harfinden sonra (ل) harfinin vaslı ile okumuştur. Bu, şâz olan bir kırâattir.⁵³⁶

Kehf sûresinin otuz sekizinci âyetinde geçen لِكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي cümlesinin mütevâtir ve şâz kırâatlere göre karşılaştırması şu şekildedir:

لِكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي : İbn Âmir, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'un râvisi Ruveys (ن) harfinden sonra gelen (ل) harfinin isbâtı (med) ile okumuşlardır.

⁵³² İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2: 26.

⁵³³ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2: 27.

⁵³⁴ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2: 27.

⁵³⁵ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2: 28.

⁵³⁶ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2: 29.

لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي : İbn Âmir, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'un râvisi Ruveys'in dışında kalan diğer kurrânın okuyuşudur.

لَكِن أَنَا هُوَ اللَّهُ رَبِّي : Übeyy b. Ka'b ve Hasan-ı Basrî (ن) harfinin tahfifi, munfasıl mütekellim أَنَا zamirinin ilavesi ile, nakil ve idğâm olmaksızın okumuşlardır.⁵³⁷

Kehf sûresinin altmışıncı âyetinde geçen مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ cümlesindeki مَجْمَعُ lafzının mütevâtir ve şâz kırâatlere göre karşılaştırması şu şekildedir:

مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ : Cumhur kurrânın okuyuşudur.

مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ : Abdullah b. Müslim b. Yesâr مَجْمَعُ lafzındaki ikinci (م) harfinin harekesini kesre ile okumuştur. Bu, şâz olan bir okuyuşur.⁵³⁸

Kehf sûresinin yetmiş yedinci âyetinde geçen جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقُضَ cümlesindeki يَنْقُضَ lafzının mütevâtir ve şâz kırâatlere göre karşılaştırması şu şekildedir:

جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقُضَ : Cumhur kurrânın okuyuşudur.

جِدَارًا يُرِيدُ لِيَنْقُضَ : A'meş يَنْقُضَ lafzının evveline (ل) harfi ilave ederek ve muzâraat harfinin harekesini dammeye çevirerek, (ض) harfini de tahfif ile okumuştur. Bu, şâz olan bir kırâattir.⁵³⁹

Kehf sûresinin sekseninci âyetinde geçen فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ cümlesindeki مُؤْمِنَيْنِ lafzının mütevâtir ve şâz kırâatlere göre karşılaştırması şu şekildedir:

فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ : Cumhur kurrânın okuyuşudur.

فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَانِ : Ebû Saîd el-Hudrî tesniye (ي) harfinin yerine tesniye (ا)'i ile okumuştur. Ancak bu, şâz olan bir kırâattir.⁵⁴⁰

Kehf sûresinin doksan altıncı âyetinde geçen الصَّادِقِينَ lafzının mütevâtir ve şâz kırâatlere göre karşılaştırması şu şekildedir:

بَيْنَ الصَّادِقِينَ : İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir ve Ya'kûb (ص) ve (د) harflerinin dammesi ile okumuşlardır.

بَيْنَ الصَّادِقِينَ : Ebû Bekr Şu'be ise (ص) harfinin dammesi ve (د) harfinin sükûnu ile okumuştur.

بَيْنَ الصَّادِقِينَ : İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Bekr Şu'be ve Ya'kûb'un dışında kalan diğer kurrânın okuyuşudur.

⁵³⁷ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2: 29.

⁵³⁸ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2: 30.

⁵³⁹ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2: 31.

⁵⁴⁰ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2: 33.

بَيْنَ الصَّادِقِينَ : el-Mâcîşûn (ص) harfinin fethası ve (د) harfinin dammesi ile okumuştur. Bu, şâz olan bir kırâattir.⁵⁴¹

Kehf sûresinin yüz ikinci âyetinde geçen الصَّادِقِينَ lafzının mütevâtir ve şâz kırâatlere göre karşılaştırması şu şekildedir:

أَفَحَسِبَ الَّذِينَ

أَفَحَسِبَ الَّذِينَ : Hz. Ali, İbn Abbâs, İbn Ya'mer, Hasan-ı Basrî, Mücâhid, İkrime, Katâde ve İbn Kesîr hulûf ile; Nuaym b. Meysera, Dahhâk, Ya'kûb ve İbn Ebî Leylâ hulûfsüz bir şekilde (س) harfinin sükûnu ve (ب) harfinin dammesi ile okumuşlardır. Bu, şâz olan bir kırâattir.⁵⁴²

Kehf sûresinin yüz ikinci âyetinde geçen وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا lafzının mütevâtir ve şâz kırâatlere göre karşılaştırması şu şekildedir:

وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا

وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا : İbn Abbâs, İbn Mes'ûd ve A'meş hulûf ile; Mücâhid ve Süleyman b. et-Teymî hulûfsüz bir şekilde (م) harfinin kesresi ve iki (د) harfinin arasına (ل) harfinin ilavesi ile okumuşlardır. Bu, şâz olan bir kırâattir.⁵⁴³

⁵⁴¹ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2: 34.

⁵⁴² İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2: 34.

⁵⁴³ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2: 35.

SONUÇ

İnsanlığa yol gösterici bir rehber olarak gönderilen Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması için Müslümanlar sürekli bir gayret ve çaba içerisinde olmuşlardır. Hz. Peygamber döneminde Kur'ân'ın anlaşılması noktasında takip edilen metod, sahabîlerin karşılaştıkları problemleri, Kur'ân'da anlayamadıkları hususları Hz. Peygamber'e yönelterek ondan yanıt almaları ve çözüme kavuşturmaları şeklinde olmuştur. Bu husus bazen de Hz. Peygamber'in herhangi bir muhataptan soru almadan, bizzat Kur'ân'ın îzâhını kendisi yapması suretiyle cereyan etmiştir. Dolayısıyla, Hz. Peygamber asrında ümmetin karşılaştığı tüm ihtilaflar, onun devreye girmesi sayesinde çözüme kavuşuyordu. Ancak Hz. Peygamber'in vefat etmesi neticesinde, ümmet arasında fikrî ayrışmalar baş göstermeye başlamıştır. İşte bu noktada hâsıl olan çözüm ihtiyacı, beraberinde başta tefsir ilmi olmak üzere, ulûmu'l-Kur'ân, fıkıh, hadis gibi pek çok İslâmî ilmin ortaya çıkması ve sistemleşmesi sonucunu doğurmuştur. Ayrıca bu durum hicrî 2. asrın sonlarına doğru kırâat ilminin ortaya çıkmasına, Mekke, Medine, Kûfe, Şam ve Basra gibi kırâat mekteplerinin oluşmasına ve sistemleşip günümüze kadar intikal etmesine neden olmuştur. Hiç şüphesiz bu ekollerin temsil ettiği kırâat vecihlerinin günümüze intikali ancak arz ve semâ' yoluyla iki şekilde gerçekleşmiştir. Kırâatteki ferşü'l-hurûf ihtilafların naklinde bu iki yöntem uygulanırken usûl ihtilafların naklinde ise semâ' yöntemi daha fazla ön plana çıkmıştır.

Kırâat ihtilafları ele alınıp kelimeler üzerinde tahliller yapıldığında, kırâatlerin bazen fıkıh ilmine dair konulara, bazen de Arapçanın dil kaidelerinden sarf ve nahiv ile ilgili konulara temas etmesi, yeri geldiğinde de fesâhat ve belâgat gibi edebî üsluplara değinmesi, kırâat ilminin ne ölçüde köklü ve kapsamlı bir alana sahip olduğu neticesini görmemizi sağlamıştır.

Kırâat ihtilaflarının karakteristik özelliklerinin bir kısmını oluşturan usûl ihtilaflarının, mana üzerinde herhangi bir tesirinin olmadığı anlaşılmıştır. Bunun yanında, ferşü'l-hurûf olarak tanımlanan ve kelime bünyesinde çeşitli değişikliklerle kendini gösteren ihtilaflara baktığımızda, az bir kısmının mana üzerinde herhangi bir ciddî tesiri olmazken, kalan kısmının ise manaya tesirinin olduğu ve tefsir kitaplarının da bu grup kırâat lafızlarına genişçe yer ayırdığını görmekteyiz. Örneğin; tezimizde incelediğimiz Kehf sûresinin yetmiş dördüncü ayetinde geçen (زَكِيَّةً) kelimesinin elifsiz olarak okunmasıyla ortaya çıkan mana "Günah işlediği halde sonradan tevbe eden kimsedir" şeklinde anlaşılırken; (زَاكِيَّةً) şeklinde elif ile okunduğunda ise, "Bülûğa ermediğinden dolayı hiç günah işlemeyen kimsedir" şeklinde farklı bir anlamın ortaya çıktığını öğrendik.

Yine söz konusu sûrenin seksen altıncı ayetinde geçen (حَمِيَّة) kelimesini (حَامِيَّة) şeklinde elif (ل) harfi ilavesi ve hemze'yi yâ (ي) harfine dönüştürerek okuyanların kırâatine göre; “Güneşin battığı yere varınca, onu sıcak, ılık bir su gözesinde batar (gibi) buldu” manası ortaya çıkarken; elifsiz (ل) ve sonrasını hemze ile okuyanların kırâatine göre ise, “Güneşin battığı yere varınca, onu kokuşmuş siyah balçıklı bir su gözesinde batar (gibi) buldu” şeklinde bir anlam kazandığını gördük.

Yapmış olduğumuz çalışma neticesinde, kırâat ihtilaflarına konu olan ferşü'l-hurûfa dair ihtilafları, Kehf suresi bağlamında elli civarında kelime olarak tespit ettik. Bunlardan bir kısmının tefsir yönünden manaya tesiri bulunmazken, diğer bir kısmının ise dikkat çekici tesirleri olduğunu müşahede ettik. Yine kırâat ihtilaflarının bir diğer alanı olan usûl konularına dair ise yaklaşık doksan kelimedede ihtilaf noktası tespit ettik.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bu çalışmada Kehf sûresinin kırâatler yönüyle tahlilini usûl ve ferş ihtilafları bağlamında ele aldığımızda şunu gördük:

İncelenen bütün bu kırâat ihtilafları neticede birbiriyle çelişen hiçbir mana ortaya çıkarmamış, farklılıklar sadece manaya zenginlik katma bağlamında bir görev üstlenmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Hasan. *Arap Dili Dil Bilgisi*. Konya: Tekin Yayınevi, 1989.
- Akdemir, Mustafa Atilla. Kur'ân-ı Kerîm. "Kırâatler ve Kırâatlerin Kur'ân-ı Anlamaya Etkisi". Erişim Tarihi: 11 Ocak 2019. <http://www.kuran-ikerim.org>.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebû Bekir b. Ayyâş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 109-110. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebû Ca'fer el-Kârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 116. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Altıkulaç, Tayyar. "Hafs b. Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15: 118. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbn Âmir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19: 310. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Altıkulaç, Tayyar. "Kırâat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 426. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Altıkulaç, Tayyar. "Kâlûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 268-269. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Altıkulaç, Tayyar. "Nâfi' b. Abdurrahman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 288. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ya'kûb el-Hadramî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 282-283. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Şur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-meşânî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, ts.
- Atik, Muhammed Kemal. "Abdullah b. Mes'ûd ve Mushaf'ının Kur'ân Tarihindeki Yeri". *Konya Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2005): 1-64.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Me'âlimu't-Tenzîl*, Riyâd: Dâru Tayyibe, 1987.
- Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *el-Kifâye fi'l-kırâa li'l-Beğavî*. Haz. Ali Eroğlu. Erzurum: Ekev Yayınevi, 2002.

- Bennâ, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî. *İthâfû-beşer fi'l-kirâati'l-erbe'ate 'aşere*. Thk. Enes Mihrah. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- Beyzâvî, Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabiyyi, ts.
- Beylî, Ahmed. *el-İhtilâfu beyne'l-kirâat*. Hartûm: ed-Dârü's-Sûdânîyye li'l-Kütüb, 1988.
- Bilmen, Ömer Nasûhi. *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Bırışık, Abdülhamit. *Kirâat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 2004.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîra. *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul, y.y., 1979.
- Canan, İbrahim. *Hadis Ansiklopedisi (Kütüb-i Sitte)*. Şanlıurfa: Akçağ Yayınevi.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. 22. Baskı. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh tâcü'l-lüga ve sıhâhi'l-'Arabiyye*. Thk. Ahmed Abdü'l-Gâfûr. Beyrût: Dâru'l-İlm, 1987. "rdf" md., 4: 1363.
- Çağıl, Necdet (2002). *Kur'ân Belâgati ve Fonetigi Yönünden Kirâatler* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kirâatlar*. 2. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Çetin, Abdurrahman. *Kirâatların Tefsire Etkisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 2010.
- Çimen, Abdullah Emin. *Hafızlık Tarihi ve Türkiye'de Hafızlık Kurumunun İşlevselliği*. İstanbul: Sayfa Dijital Baskı, 2010.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *Kitâbu't-teysîr fi'l-kirâati's-seb'a*. 2. Baskı. Dâru'l-Küttâbü'l-'Üzlâ, 2013.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd. *Câmi'ul-beyân fi'l-kirâati's-seb'*. Thk. M. Kemal Afîk. Ankara: TDV Yayınları, 1420/1999.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*. 8. Baskı. İstanbul: İFAV Yayınları, 2010.
- Derzeze, İzzet. *et-Tefsîru'l-Hadis*. Trc. Muharrem Önder. İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.

- Ebü's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-İmadî. *İrşâdü'l- 'aqli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Kahire: Dâru'l-Mushâf, ts.
- Ebü Dâvûd, Süleymân b. Eş'âs. *es-Sünen*. İstanbul: y.y., 1981.
- Ebü Şâme, Ebü'l-Kâsım (Ebü Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî. *İbrâzü'l-me'ânî min hurzi'l-emânî fi'l-kirâati's-seb'a*. Thk. İbrahim Atuh Aved. Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Ebü Zür'a, İmâm el-Celîl Abdurrahman b. Muhammed b. Zencile. *Hüccetü'l-Kirâât*, Thk. Saîd el-Afgânî. 4. Baskı. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1404/1984.
- Emin Efendi, Muhammed b. Abdillâh. *'Umdetü'l-hallân fi izâhi zübdetü'l-îrfân*. İstanbul: Hanifiyye Kitabevi, 1287.
- Endelûsî, Ebü Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *el-Bahru'l-muhît*. Dimaşk: Dâr'ul-Risâletü'l-Alemiyye, 1432/2015.
- Eren, Cüneyt. "Kur'ân Meâllerinde Nahiv Algılamalarından Kaynaklanan Hatalar (Kehf sûresi 38. Âyeti Bağlamında)". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/3 (2007): 56-57.
- Esed, Muhammed. *Kur'ân Mesajı*. İstanbul: İşaret yayınları, 2000.
- Fârisî, Ebü Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr. *el-Hücce li'l-kurrâ'i's-seb'a (el-Hücce fi ileli'l-kirâ'ati's-seb')*. Thk. Abdülaziz Rebâh. Dimaşk: y.y., 1992.
- Ferrâ', Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. *Me'âni'l-Kur'ân*. Beyrut: Âlimu'l-Kütüb, 1403/1983.
- Gülle, Sıtkı. *Tecvîd Dersleri*. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2006.
- Güngör, Mevlüt. *Kur'ân Araştırmaları-2*. İstanbul: Kur'an Kitaplığı, 1996.
- Habeş, Muhammed. *el-Kirââtü'l-Mütevâtira*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1999.
- Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm (Abdiddâim). *ed-Dürrü'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. Nşr. Ahmed Muhammed el-Harrât. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1986.
- Hamîdullâh, Muhammed. *Kur'ân'ı Kerim Tarihi*. Trc. M. Sait Mutlu. İstanbul: y.y., 1965.
- Hamîdullâh, Muhammed. *Azîz Kur'ân*. Trc. Abdulaziz Hatip-Mahmut Kanik. İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.

- Hatip, Abdullatif. Hâşimi, es-Seyyid Ahmed. *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ani ve'l-beyân ve'l-bedî'*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts. *Mu'cemu'l-kıraât*. Kahire: Dâru Sa'di'd-Dîn, 2002.
- Havva, Sâid. *el-Esâs fi't-tefsîr*. 3. Baskı. Kahire: Dâru's-Selâm, 1412/1991.
- Hudayrî, Muhammed b. Abdi'l-Azîz. *es-Sirâc fi beyâni garîbi'l-Kur'ân*. Riyâd: Mektebetü Dâru'l-Minhâc, 1435.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelûsî. *el-Muḥarrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. Thk. Er-Rahhâletü'l-Fârûk-Abdullah b. İbrâhîm el-Ensârî. 2. Baskı. Doha: Dâru'l-Hayr, 2007/1428.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Beyrut: y.y., 2000.
- İbn Ebû Meryem, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Nasr b. Alî b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Fesevî. *el-Mûdah fî vücûhi'l-kırâ'ât*. Thk. Ömer Hamdân el-Kubeysî. Mekke: y.y., 1993.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî en-Nahvî el-Lugavî. *el-Hüccetü fi'l-kırââti's-seb'a*. Thk. Abdü'l-Âl Sâlim Mükrim. 5. Baskı. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1410/1990.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim. *Lisânü'l-'Arab*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1119.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsa b. el-Abbâs et-Temîmî. *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât*. Thk. Şevki Dayfî. 2. Baskı. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1980.
- İbnü'l-Bâziş, Ebû Ca'fer Ahmed b. Alî b. Ahmed b. Halef el-Ensârî el-Gırnâtî, *Kitâbü'l-ikna' fi'l-kırâati's-seb'a*. Thk. Abdülmecid Kuttâş. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1403/1982.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. 3. Baskı. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1403/1983.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. Muhammed. *Müncîdü'l-Mükriîn ve Mürşidü'l-Tâlibîn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400/1980.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. Muhammed. *Gâyetü'n-Nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*.

- Thk. Muhammed Dib el-Buğa. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân el-Mevsilî el-Bağdâdî. *el-Muhteseb fî tebyîni vücûhi şevâzzi'l-kırâ'ât ve'l-îzâh 'anhâ*. thk. Dr. Adu'l-Süleyym en-Neccâr-Dr. Abdü'l-Fettâh İsmail Şiblî. Kahire: Lecnetü İhyâi Kütübü's-Sünnetî, 1415/1994.
- İbn Galbûn, Ebü'l-Hasen Tâhir b. Abdilmün'im b. Ubeydillâh el-Halebî el-Mısırî. *et-Tezkiretü fî'l-kırâati's-semân*. Trc. Abdü'l-Fettâh İbrahim. Kahire: y.y., 1991.
- İsfahânî, Râğîb. *Mu'cemu müfredât-ı elfâzi'l-Kur'ân*. Thk. Safvân Adnân Dâvûdî. 4. Baskı. Beyrut: Dâru's-Şâmiyye, 2010.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *Târih-i Kur'ân*. 3. Baskı. İstanbul: Böre Yayınevi, 1946.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Trc. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Buruc Yayınları, 2002.
- Kâdî, Abdü'l-Fettâh. *el-Büdûru'z-zâhira*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-Arabiyye, 1981/1401.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. 11. Baskı. İstanbul: İFAV Yayınları, 2005.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*. 3. Baskı. İstanbul: İFAV Yayınları, 2011.
- Karaçam, İsmail. *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatlerin Yorum Farklılıklarına Etkisi*. 2. Baskı. İstanbul: İFAV Yayınları, 2013.
- Karagöz, İsmail. *Dînî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, (2005).
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdillâh. *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Keskioğlu, Osman. *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, 5. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Kuteybe, Ebû Hafs b. Müslim b. Amr el-Bâhilî. *Tefsîru garîbiü'l-Kur'ân*. Thk. es-Seyyid Ahmet Sakr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978/1398.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmi*. Ankara: Otto Yayınları, 2016.

- Mâverdî, Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. Thk. Es-Seyyid b. Abdü'l Maksûd b. Abdurrahim. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Mekkî, Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-Keşf an vucûhi'l-kırâati's-seb'*. Thk. Muhyiddîn Ramazân. 3. Baskı. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1404/1984a.
- Mekkî, Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *Müşkilü i'râbi'l-Kur'an*. Thk. Hâtim Sâlih ez-Zâmin. 3. Baskı. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1404/1984b.
- Mekkî, Nasr Muhammed. *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fi 'ilmi't-tecvîd*. Thk. Ali Muhammed ed-Dabbâğ. Mısır: Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihi, 1349/1970.
- Mevdûdî, Ebü'l Â'lâ. *Tefhîmü'l-Kur'an*. Trc. Kurul. İstanbul: İnsan yayınları, 1997.
- Mısrî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *et-Tibyân fi tefsîr-i ğarîbi'l-Kur'an*. Thk. Fethi Enver ed-Dâbuli. Kahire: y.y., 1992.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Mühezzeb fi'l-kırâati'l-'aşr ve tevcîhihâ min tariki Mektebetü'l-Ezheriyye*, 1997.
- Nehhâs, Ebî Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail. *İ'râbü'l-Kur'an*. Thk. Züheyr Ğâzî Zâhir. 2. Baskı. Beyrut: Mektebetü'n-Nehdatü'l-Arabiyye, 1405/1985.
- Nehhâs, Ebî Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail. *Me'âni'l-Kur'an*. Thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî. Mekke: Câmi'atü Ümmü'l-Kurâ. 1409/1989.
- Nedvî, Ebü'l-Hasen Ali el-Hasenî, *Din ile Maddecilik Arasında Ezeli Savaş, Kehf Sûresinin Düşündürdükleri*. Trc. Hüseyin Küçükkalay. Konya: İslâmî Neşriyat, 1975.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil*. Beyrut: Dâru'l-Kelîmu't-Tayyibe, 1419/1998.
- Nûmânî, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Alî b. Âdil. *el-Lübâb fi 'ulûmi'l-Kitâb* (Beyrut: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 1419), 12: 416.
- Örtlek, Ömer. *Tenezzülâtü'l-ilâhiyye fi'l-kırâati'l-Kur'âniyye* (Kur'an-ı Kerîm'in On Okunuş Tarz-ı Vücûhu). Ankara: Kitâb-ı Hayat, 2014.
- Öz, Mustafa. "Kurrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 445. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Öztoprak, Siraceddin. *Kur'an Kırâati*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2005.
- Pâlûvî, Eş-Şeyh Hâmid b. Abdulfettâh. *Zübdetü'l-İrfan*. İstanbul: Hilâl Yayınları. ts.

- Râzî, Fahrüddîn. *Tefsir-i kebir mefâtihi'l-gayb*. Trc. Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci-Sadık Kılıç-Sadık Doğru. Ankara: Akçağ Yayınları, 1993.
- Ruaynî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh. *el-Kâfi fi'l-kirâati's-seb'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsir*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999.
- Sâlih, Subhî b. İbrâhîm el-Lübnânî. *Mebâhis fi 'ulumi'l-Kur'an*. Beyrut: y.y., 1988.
- Sarı, Mehmet Ali. "Âsım b. Behdele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 475-476. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Sicistânî, Ebû Bekir Abdullah b. İbn Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as. *Kitâbü'l-Mesâhif*. Nşr. Arthur Jeffery. Mısır: y.y., 1936.
- Sindî, Abdülkayyûm Abdülğafûr. *Safahât fi Ulûmi'l-Kirâat*. Mekke: Mektebetü'l-İmdâd el-İlmi, 2013.
- Sofuoğlu, Mehmet. *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1988.
- Suyûtî-Mahallî, Celâlüddîn, *Celaleyn Tefsîri Metin ve Tercüme*. Trc. Abdülkadir Yılmaz-Orhan Ençakar. İstanbul: Yasin Yayınevi. ts.
- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-İtkân fi 'ulûmu'l-Kur'an*, Şam: İbn Kesîr Yayınları, 2006.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-kadîr el-câmiu beyne fenni'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min 'ilmi't-tefsîr*. Thk. Abdurrahman Umeyra. Beyrût: Dâru'l-Vefâ el-Mansura, 1997.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*. Thk. Beşşâr Avâd Ma'rûf-İsâm Fâris el-Haristânî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1994/1415.
- Tanrıkulu, İbrahim. *Kur'an'ı Okuma Usûl ve Esaslar*. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Temel, Nihat. *Kirâat ve Tecvîd İstılahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2009.
- Tetik, Necati. *Başlangıçtan IX. Hicrî Asra Kadar Kirâat İlminin Ta'limi*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.
- Ünal, Ali. *Allah Kelâmı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, İzmir: Define Yayınları, 2007.
- Ünal, Mehmet. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kirâat Farklılıklarının Rolü*. Ankara: Fecr Yayınları. 2005

- Üzüm, İlyas. “Kehf Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 189. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Yaray, Muhammed Müfid. *Kur’ân Nesline Kur’ân İlimleri*. İstanbul: Dua Yayıncılık, 2012.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’ân Dili*. Sad. İsmail Karaçam-Emin Işık-Nusrettin Bolelli-Abdullah Yücel. İstanbul: Azim dağıtım, ts.
- Yüksel, Ali Osman. *İbnü’l-Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1996.
- Yüksel, Yakup. “Kırâat Farklılıklarının Meâllere Yansıtılması Sorunu (İsra ve Kehf Sûreleri Örneği)”. *Erzurum Kültür Eğitim Vakfı Akademi Dergisi* 66 (2016): 619-640.
- Zeccâc, Ebü İshâk İbrâhim b. Es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî. *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbuh*. Thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. Beyrut: Âlimü’l-Kütüb, 1408/1988.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Ma’rifetü’l-kurrâ’i-l-kibâr ‘ala’t-tabakâti ve’l-a’sâr*. Thk. Tayyar Altıkulaç. İstanbul: İSAM, 1995.
- Zemaşerî, Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf ‘an hakâ’iki gavâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fî vücûhi’t-te’vîl*. Thk. Adil Ahmed Abdulmevcud-Ali Muhammed Muavvid. Riyâd: Mektebetü’l-Ubeykân, 1418/1998..
- Zerkeşî, Bedru’d-dîn Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*. Thk. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrâhîm. Beyrût: Dâru’t-Türâs, 1957.
- Zebîdî, Ebü’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*. Nşr. Ali eş-Şirî. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1994.

ÖZ GEÇMİŞ

İbrahim ÜNLÜ, 1983 yılında Torul/Gümüşhane’de doğdu. İlkokulu kendi köyü olan Atalar Köyü’nde, ortaokulu İstanbul/Kadıköy’de, liseyi İstanbul/Üsküdar’da bitirdi. Liseyi bitirdiği 2004 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde göreve başlayıp farklı yerlerde 13 (on üç) yıl imam-hatiplik ve müezzin-kayyımlık görevlerinde bulundu. 2017 yılında yine Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Trabzon Dini Yüksek İhtisas Merkezi Müdürlüğünde kursiyer olarak bir (1) yıl eğitim aldı. Şu an aynı kurumda İstanbul ili Üsküdar ilçesi Çengelköy mahallesinde İmam-ı Azam Kur’an Kursu’nda Kur’an öğretmeni olarak görev yapmaktadır. 2013 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında başladığı yüksek lisansına yatay geçişle Bayburt Üniversitesi’nde devam etmektedir.

Evli ve 1 çocuk babasıdır.

İletişim Bilgileri: unlu.i@hotmail.com